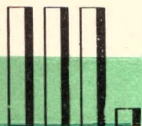

Jelenkor

A TARTALOMBÓL:

ARATÓ KÁROLY
CSANÁDY JÁNOS
CSANYI LÁSZLÓ
FÁBIÁN ISTVÁN
JANKOVICH FERENC
MENYHÁRD ALFRÉD
MÉSZÁROS FERENC
ORDAS IVÁN
PÁL JÓZSEF
TAKÁTS GYULA
TÜSKÉS TIBOR
VÁRKONYI NÁNDOR
ÍRÁSAI
PILLANATKÉPEK.
DOKUMENTUM
VITA. JEGYZET. SZEMLE
RAJZOK

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

1.

Jelenkor

A Baranya megyei Tanács és a Hazafias Népfront Baranya megyei Bizottságának irodalmi-művészeti folyóirata. Megjelenik kéthavonta. III. évf. 1. sz.

Szerkesztő bizottság: Gyenis József, Kolta Ferenc, Mészáros Ferenc (felelős szerkesztő), Pál József, Takács Gyula, Tüskés Tibor.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Pécs, Széchenyi tér 16. Postafiók 24.

Szerkesztőségi órák: kedden és pénteken 17—19 óráig, kiadóhivatali órák: csütörtökön 17—19 óráig.

Evi előfizetési díj: 48,— Ft, példányonkénti ár: 8,— Ft. — Csekk számla: OTP 349—803. Terjeszti a Magyar Posta.

Előfizethető bármely postahivatalnál és a Posta Központi Hírlapirodánál (Budapest, V. József Nádor tér 1.)

Egyéni előfizetési csekk számla száma: 61 068.

Közületi előfizetési csekk számla száma: 61 066, vagy átutalás az MNB 47. fióknál vezetett egyszámlára.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem adunk vissza.

TARTALOM

Jankovich Ferenc versei — — — — —	1
Menyhárd Alfréd: Sohasem (vers) — — — — —	2
Mészáros Ferenc: A pusztai lány (elbeszélés) — — — — —	3
Hatvani Dániel: Csillag a víz (vers) — — — — —	7
Varga Mihály: Nem adom könnyen (vers) — — — — —	8
Csányi László versei — — — — —	9
Kiss Tamás versei — — — — —	10
T. Nagy Sándor: Tavaszra-készülődés (vers) — — — — —	11
Szabó József: A történet vége (elbeszélés) — — — — —	12
Hegedűs László: Apró örömök felé (vers) — — — — —	19
Pál József versei — — — — —	20
Hajnal Gábor versei — — — — —	22
Csordás János: Bízató (vers) — — — — —	23
Bertha Bulcsu: A fűtőház messze van (elbeszélés) — — — — —	24
Csanády János versei — — — — —	28
Pálos Rozita versei — — — — —	29
Leszkó Margit: Rókalyukban (elbeszélés) — — — — —	30
Takács Gyula versei — — — — —	34
Gyenis József: A nóta vége (elbeszélés) — — — — —	37
Simai Mihály: Piac (vers) — — — — —	40
Bösz Jenő: Eszpresszóban (vers) — — — — —	41
Arató Károly versei — — — — —	42
Szűts László: A hóhatárról (vers) — — — — —	43
Szili József: Mozgolódók és bitang bikaborjak (tanulmány) — — — — —	44
Ovidius két verse. Alaksza Ambrus és Tellér Gyula fordítása — — — — —	55

FIATALOK

Karay Lajos: Kagyló (vers) — — — — —	57
Csávás Lajos: Nyár (vers) — — — — —	58
Kulisch Mária: Ének a kenyérről (vers) — — — — —	58
Kemény Erzsébet: Látogatás (vers) — — — — —	59

MAGYAR ÍRÓK MŰVEI

A

MAGYAR ÍRÓK KÖNYVESBOLTJÁBAN

(PÉCS, KOSSUTH LAJOS U. 5.)

VERSEK:

Csorba Győző:	A szó ünnepe
Erdélyi József:	Aranyménes
Györe Imre:	Korbácsos ének
Kardos László:	Ezer álarc mögül (fordítások)
Komjáthy Győző:	Áll a tenger
Maróti Lajos:	Villódzó fények énekelnek
Mátyás Ferenc:	Kegyetlen idill
Simon István:	Februári szivárvány
Váci Mihály:	Bodza
Végh György:	Modern Orfeusz (fordítások)
Vihar Béla:	Baráti asztal

ELBESZÉLÉSEK:

Békés József:	Három királyok
Bodó Béla:	Kain visszatért
Füsi József:	Tengeri szél
	(olaszországi útijegyzetek)
Mikes György	Szálka és gerenda
Urbán Ernő:	Jó mulatást!

REGÉNYEK:

Molnár Géza:	Márta
Szabó Pál:	Forog a kerék
Szántó Tibor:	Árnyékvilág
Szentkuthy Miklós:	Doktor Haydn
Szilvási Lajos:	Csillaghullás
Tatay Sándor:	A fehér hintó
Thurzó Gábor:	Biatorbágy

Lázár Ervin: Hóban (elbeszélés)	— — — — — — — — — —	60
Sík Mihály: Szótlanak helyett (vers)	— — — — — — — — — —	64
Moldvay Győző: Fürdesz (vers)	— — — — — — — — — —	66
Takács László: Öregasszonyok az esőben (vers)	— — — — — — — — — —	66
Bösze Ferenc: Szilveszter (elbeszélés)	— — — — — — — — — —	67
Lukács Miklós: Nádak (vers)	— — — — — — — — — —	75
Lázár Tibor: Vajúdó őszi eső (vers)	— — — — — — — — — —	75

PILLANATKÉPEK

Ordas Iván: Perkáta	— — — — — — — — — —	76
Szőllősy Kálmán: Akik már csak hátra néznek	— — — — — — — — — —	88

DOKUMENTUM

Várkonyi Nándor: Ismeretlen angol útleírás Pécsről	— — — — — — — — — —	98
Hernády Ferenc: Pécs francia szemmel	— — — — — — — — — —	102

VITA

Szederkényi Ervin: A modernségre	— — — — — — — — — —	105
----------------------------------	---------------------	-----

JEGYZET

Selymes Ferenc: Leo Tolsztoj moszkvai házában	— — — — — — — — — —	109
Tüskés Tibor: Könyvről-könyvre	— — — — — — — — — —	112

SZEMLE

Fábián István: Az új magyar Faust	— — — — — — — — — —	117
Lékay Ottó: Hunyadi József: A fekete lovag	— — — — — — — — — —	120
Ordas Iván: Szinnyi Júlia: Hajnal	— — — — — — — — — —	122
Bellyei László: Halász Előd: Thomas Mann	— — — — — — — — — —	124
Páldy Róbert: Vajkai Aurél: Bakony	— — — — — — — — — —	125
Nádor Tamás: Horváth Mihály: Muzsikáló Pécs	— — — — — — — — — —	126

KEPEK

A címlap és a belső rajz Mohácsi György munkája.

A műmellékleten:

Platthy György: Újságárus

Platthy György: Kismosás

Mohácsi György: Pihenő

Krajcsirovics Henrik: Tüdőszűrés a VII. aknán

A Jókai—Majláth utcai OTP társasházban
garzon, másfélszobás, kétszoba öszkom-
fortos és kétszoba-hallos garderobos

öröklakások

kedvezményes fizetési feltételek mellett

ELADÓK

Közelebbi felvilágosítást ad az
Országos Takarékpénztár Baranya megyei Fiókja
PÉCS, Kossuth Lajos út 11.

VEGYEN RÉSZT ÖN IS

A M É H

tárgynyemerény
játékon!

HÚZÁS: 1960. április 20-án PÉCSETT,
AZ ÚTTÖRŐHÁZBAN

Jankovich Ferenc versei

Találkozás a gonddal

Vad erdön, késő-éjt, mikor már
álomba dermedt minden madár,
mentem a holddal, más társam se volt:
egyetlen hű kísérgetőm, a hold.

Vitt a lábam ... Ifjonc búslásaim
követtem az éj sajdulásain:
hallgatva a lét csendülő fülét,
ágroppanást s kis levélzizzenést

S a gyerekkori, árva kis csalit
jános-bogaras álmodásait
a harmat-ült, bársonyporos kis ösvény
avarral tarkult-barnult szőnyeg-szövetjén —

S ő szemben támadt fel, egyszerre, velem:
láttam, amint nől-nől, nagyhirtelen,
meztélláb jő s vállon függő kaszája,
csillogva hosszan, mintha volna szárnya

S szürkült, elől, a nyélen ökle-marka
s orra alatt, a holdban, ősz gubanca ...
„Jó estét” — szóltam, mellette elsuhanva.
„Jó estét” — morgott, mintha életet adna.

Az élet valóságai

Az élet sok valósága: a föld, a víz,
az ég, és bennük mindennemű **tűnemény** —
folyton múló, alakuló, legyen az lény
vagy nem-lény: mindig szövődő **szövevény**.
Ezért oly állhatatlan minden itt,
tudva-tudatlan szárnyon osonó,
mást mondok, mire mondok valamit:
az élet valósága így változó.

Változik ember, állat és növény
mindig másra, és az égi tető,
s a pára, nedv, víz, a fém és a fény,
az is; és maga a temető
sem változatlan. Sem nem az idő.

Minden változik folyton: országok, népek,
 éves kultúrák, bálványok, szobrok, képek,
 nyelvek és szavak, lelkek, ízlések.
 S a szép is változó meg a jó, s igaz.
 Nincs az életben, ami mindig az,
 Hát hogy lehetnének mindannyian azzá?
 A lét egyetlen változatlan
 valósága: a halál... Mit szóltok hozzá?

Oly szépen fáj

Oly szépen fáj, hogy szinte jó.	Lépted síkos már, megcsúszol
Ettől még falnak ne szaladj...	ha nem vigyázol, s elesel.
Téged már megesett a hó,	Fejedről lekophat a hó,
téged már megtalpalt a fagy.	de a fagy ég, a fagy tüzel...
Erigy tovább, úgy, aki vagy.	Sebaj, ne törődj semmivel.

Menyhárd Alfréd

Sohasem

Ujjászülöd a halottakat
 a föld alatt élsz mint a gyökér miből minden kihajt
 mint a folyók nem állsz meg soha
 mérsz tovább a jég alatt
 ha utadba állanak kitörsz
 és mindent elboritsz
 átlépsz minden partot s határt
 sohasem alszol s álunkban ringatsz mint a gyümölcsöt s a kalászt
 s halottainkra vigyázol
 millió szemed van
 s láthatatlan kézzel irsz lángoló betűket a falakra
 miktől összedőlnek a paloták
 Te millió lábbal menetelsz
 és leszállasz a föld alá
 s a sztratoszférán túl repülsz
 velünk vagy egyenlítőn és a sarkon
 Hozzád visszatérnek a fecskék
 Reád hullanak könnyeink
 Te mindnyájunknak teritesz
 s a szomjuságunkat eloltod
 Belőled egy csepp több mint a tenger
 Te szebb leszel ha vérben születesz s nem halsz meg börtönben s bitón
 Tebenned hisz minden hitetlen
 meggyógyítasz a késeiddel
 s csontjainkat összerakod
 s amikor elárulunk hajnalban megszólalsz a kakassal
 s a b a d s á g
 nem halsz meg soha.

Mészáros Ferenc

A pusztai lány

Aranyszögekkel kivert kárpit borult a kirgiz sztyeppékre. A nagykereű, hosszúderekű szekér, mint pihenő állat nyújtózkodott, s rúdjaival a jurta bejárata felé kémlelt. Halk nesz kelt onnan és a fellebbenő könnyű pokrócajtó alól fekete fej bukkant elő. Pillanatig úgy tűnt, mintha a földig csüngő vastag hajfonatokra támaszkodna csupán.

— Sztyepán... Sztyopka! — szólt halkán, panaszosan.

Senki sem válaszolt. A szekéren nyitott szemmel feküdt hanyatt egy férfi és a pislogó csillagokat bámulta. A hangra csak a szeme rezzent meg kissé.

A nő nesztelenül közeledett, ügyesen kikerülve a szekér rúdját. Hófehér hálóköntösén a melle hullámozó vonalát követve folyt le derekáig a vastag, laza kígyóvá font haj.

— Sztyopka! Aluszol?

Hosszú, mély sóhaj felelt. Sztyepán feje felett árnyék küszört a csillagok elé, helyüket csillogó fekete szempár foglalta el. A hajfonat most ébenfakeretté keredett a két fej körül.

— Sztyepán, itt veszélyes... A jurtában atyám vendége vagy és atyám vendége nyájaink gazdája és nekem uram.

— Nem félek — mosolyodott el Sztyepán és merőn nézett a fölőrehajló szempárba.

— Nem félek — ismételte — a falutok lakói jó barátaim.

— Igen — lehelte a lány — nálunk minden tűzhely lángja téged hívogat. Nem tudom miért, Sztyepán, hiszen alig értjük egymás szavát.

— Az igazság nyelvét mindenki megérti.

— De az igazságnak is vannak ellenségei. Te mondtad.

— Igen, vannak — keményedett meg a férfi hangja. — Vannak itt is és vannak nálunk, az én távoli hazámban.

— Messze van a te hazád?

— Messzebb, sokkal messzebb, mint ahol a nap este a fű közé bukik. Óriási síkságok terpeszkednek és magas hegyeken kell átkelni, míg eljut az ember Magyarországra.

— Magyarország — ejtette ki sután a lány a furcsa szót.

Aztán hallgattak és nézték egymást. A csend mély volt, mint a hűsvízű kút. Fenekén egymás arcát látták a gyűrűző sötétségben. Sztyepán, a vörös katonává lett hadifogoly fáradt volt. Egy hete érkezett, s azóta szüntelenül, szinte éjjel nappal magyarázott, vitatkozott, bizonygatta, hogy van jobb élet

is a nomád pásztorénál, akit hőség és hideg, aszály és dögvész nyomorgat, rablócsapatok fegyverrel és lámák imával fosztogatnak. Törte a nyelvet, de elmagyarázta ugyanazt kétszer is, többször is, míg fel nem pislant az értelem a gyanakvó szemekben. És ebben a jurtában erre a lányra bukkant, aki szavak nélkül is érti... Elkomorodott.

— Dzsamila... hogy zsong a neved... Dzsamilám. Atyád vendége vagyok, tudom. Vendég vagyok a te szívedben is, ezt is tudom. De ma éjjel nem szabad bemennem hozzád. Hajnalban, amikor még csak szolgái világítják meg a Nap előtt az utat, én már nem leszek itt. Haza kell mennem. Érted, Dzsamila? Haza. Mindenki alszik még, amikor én már messze járok.

A lány nem szólt, nem mozdult. Csak fehér arca szürkült el. Mellével a szekérnek dőlt és nem bánta, hogy a vasalt léc mély árkot vág a húsába.

— Dzsamila, érted, ugye? Az én hazámban is becsületes emberek laknak a falvakban. Jurtáikat ott vályogból, vertföldből emelik, náddal, szalmával fedik, néha vérpiros cseréppel. De ugyanolyan szív dobog bennük is, mint a tiéd, Dzsamila.

— És fakóhajú lány vár téged, Sztyepán. Értelek.

— Nem értesz, Dzsamila. Senki se vár, de mindenki vár. A népem vár. Nektek már nincs zsarnokotok, ha nem is értitek, mit jelent ez. A fehér bandákkal hamar végeztek már. De nálunk csak most kezdődik. Nálunk, nekünk kell elkezdenünk, nekünk, akik tudjuk, mi a teendő.

— A fakóhajú lány szíve érted dobog. Értelek, Estván...

Dacosan kongott a lány hangja, de megtalálta a szót, a nevet, amivel annyit játszottak az első éjszakán. Sztyepán — Estván... hogy hasonlít, s mégis nehéz kimondani.

— Nem értesz Dzsamila. Nálatok nemsokára boldog lesz az élet és veled maradhatnék, boldog lehetnék én is. Nem lány vár engem, Dzsamila, hanem a harc. Otthon a gyárakban vasrudakat szorongatnak a munkások, vasvillát emelgetnek, kaszát egyengetnek a parasztok. A háború a vérüket szívta ki és most harcolni akarnak.

— Furcsákat beszélsz, Estván. Ezt nem értem. Én csak a fakóhajú lányt értem.

— Nem, Dzsamila, nem a fakóhajú lányok húznak vissza. Harcolnunk kell az uraink ellen, hogy ne legyen háború, ne legyen nyomor, a tűzhelyeken vidáman forrjon a leves. A népem hív, hajnalban indulok. Aludj, Dzsamila, holnap sok munka vár rád, és ha az öregek kérdeznek majd, mondd meg nekik, hogy ne feledjék a szavaimat. És mondd meg nekik, hogy elindultam haza.

— Értelek, Estván. Mire a nap háromszor lebukik, te már a fakóhajú lányt öleled.

— Hosszú az út, Dzsamila, sokszor lebukik, sokszor felkel a nap addig, amíg hazaérek. Haza...

Hosszú sóhajba fűlt a szó. Dzsamila mereven állt, csak karcsú ujjai indultak tétova útra. Sovány, borostás arcot simítottak végig a remegő ujjak. Száraz és forró volt az arc, két bársony tenyerét tapasztotta rá.

— Boldog vagyok, Estván, mert még látlak téged. Az ujjaimmal látlak. De az ujjaim azt látják, hogy beteg vagy. Nem mehetsz el, míg meg nem gyógyulsz. Atyám vendége vagy és ő mindennap bárányt fog ölni, hogy meggyógyulj. Én ápolni foglak és amikor erős leszel, mint a borzas csikó, akkor majd elengedlek a fakóhajú lányhoz. Majd megtudod, hogy Dzsamila nem büszke és nem irigy. Maradj...

István nem szólt. Kezével arcához szorította a lány tenyerét, simogató keze felkúszott a válláig, az arcáig és magához húzta.

A Göncölszekér rúdja szinte a földet érte már, s a két test még mindig mozdulatlanul simult össze. István felnyitotta a szemét, s óvatosan mozdult, nehogy a lány felébredjen. De máris magán érezte a tágra nyílt fekete szemek tűzét. Ekkor valahonnan messze, talán a végtelenből, halk neszt hallott. Mintha rongyba burkolt üstdobon pergett volna a dobverő. Halk volt a nesz, a szekérderekba szórt széna zizegése is elfojtotta. István vállánál szorította le Dzsamilát.

— Most... — suttogta — hallod?

A lány felfigyelt.

— Sokan jönnek — mondta — reggelre minden jurtába jut vendég.

A zaj lassacskán erősödött, s a távolban már néhány sakál is méltatlankodva vonított. István leugrott a szekérről és a földre szorította a fülét. Távoli vágatás zaját hallotta. A sok kemény lópata dobbanása erősödő dobpergéssé olvadt össze.

— Ezek nem vendégek, Dzsamila. A jóbarát nem közeledik ilyen vad rohanással. Fehér banditák lesznek ezek.

— A jurtába gyere, Sztjepán, ott atyám vendége vagy.

— Nem, Dzsamila, ezeknek a vendégjog sem szent. Ezek benneteket is megölnének. Menekülnöm kell.

Északról közeledtek a lovasok. Már a fegyverek fémes csörgését is hallani lehetett néha. Dzsamila megremegett és csuklón ragadta Istvánt.

— Gyerünk! Második bátyám lova a leggyorsabb a faluban. Siess, menekülj!

Zihálva értek a bozontos kis lovacskához, amely békés szuszogással álmódott, talán kövérfüvű legelőkről. István sebtiben dobott csak rá egy pokrócot, s a felriadt állat már ragadta is magával, arra, amerre a Göncöl rúdja mutatott.

Dzsamila nézte a sötétet, míg belefáradt a szeme és üres szívvel botorkált vissza a jurtához. Halkan akart besurranni, de akkor robbant be a jurták közti tágas térségre a fegyveres lovascsapatot. Egyik lovas meglátta a fellebbenő fehérséget, odarugtatott és hajánál fogva húzta vissza a lányt. Mohón villant fel a szeme és már egyik lábát kihúzta a kengyelből, hogy melléugorjon, de vezére feléje sújtott ostorával.

— Ne te! Lesz még időd bujálkodni!

— Te lány — fordult Dzsamilához — hol az a szökött magyar, a veszett bolsevik, aki a békés parasztot lázítja? Itt bújkál nálatok, jól tudjuk.

— Nem ismerem őt, nagyuram.

— Nem-e? — szólt a katona, aki még a haját fogta, s most csuklójára csavarta a vastag fonatot — talán nem is láttad?

Fájót csavarintott, de Dzsamila megismételte.

— Nem ismerem őt, uram.

A parancsnok leintette a katonát, s az elengedte a lány haját.

— Hagyd — mondta a parancsnok — mit tudhatja ez a buta szuka, hogy ki a magyar, ki a bolsevik.

Azzal hozzálátott, hogy leírja az üldözött külsejét, úgy, ahogyan szerinte az egyszerű nomád paraszt is megértheti. Szavai nyomán Dzsamila valami keserű boldogságot érzett, hogy lám, Sztjepán elment, de ez a haragos idegen visszahozta neki, s most újra látja, szinte érzi is sovány, de izmos testét, ke-

mény, akaratos száját, barna, jóssággal mosolygó szemét. De amikor a parancsnok befejezte, ismét megrázta a fejét.

— Nem ismerem őt, uram.

A szerteszórt jurtákból borzas fejek kandikáltak elő, s a fegyveresek elszéledtek, hogy szemmel tarthassák őket.

— Eh — legyintett a parancsnok — buta tehén vagy. De valamilyen idegent csak láttál erre?

Már tagadásra rándult Dzsamila, de más jutott eszébe.

— Oh uram, hiszen sűrű a sötétség. Csak egy lovaszt láttam, aki vágta-tott, mint a villám, onnan, amerre most a csillagkerekeű szekér rúdja mutat, arra, ahonnan a Napot várjuk.

— Te dög! — üvöltött fel a parancsnok — miért nem mondtad rögtön?

Végigvágott a lányon korbácsával, de Dzsamila nem érzett fájdalmat. Torkában ugrált a szíve, úgy nézte, amint a parancsnok összerendeli lovasait és vad hajrával indulnak napkelet felé, ahol sárga homok várja éhesen az ügyetlen vándort. Kiegyenesedett, mint a szobor, mellei büszkén feszültek és diadalmas kacajjal kiáltotta a lovasok után:

— Ostoba kutyák! Sakálok! Száradjatok meg a homokban, mint nyers hús a füstön!

A nomád falu összecsozdult népe riadtan hallgatta az ijesztő szavakat. Szokatlan volt ez, idegen, furcsa és rettenetes. Aztán elszéledtek.

Felkelt a nap és végigjárta pályáját. István lova fáradtan szedte a lábait, macskamódra egész testével mozgott. Kócos nagy feje szinte a térdei közé lógott. Utólérte, s már maga mögött is hagyta árnyékát, amikor fegyveres ugrott eléje.

— Allj!

A lovacska mellső lába megcsuklott, István leugrott róla.

— Hol a parancsnokod? — kérdezte a katonát.

De akkor már rohant is feléjük egy másik katona, vállas, zömök ember.

— Pista! Hej Pista! Csakugyan te vagy? Hát nem ettek meg azok a tatárok?

Erősen vállon markolázták egymást és mindkettőt rázta a hangtalan öröm. Akkor megszólalt megint a zömök katona.

— Jókor jöttél, pajtás. Szedelőzködünk. S még így is későn, mert odahaza már megcsinálták a forradalmat nélkülünk. Azám! Míg ezeket a bitang fehéreket pücskörösztük itt a pusztákon, odahaza is meglett a szovjet. Szabad embernek megyünk haza, Pistám!

István hangtalanul ujjongott. Aztán elkomorult. Tűnődött, mondja-e ne mondja-e, hogy csak az éjjel is fehérek bandája ugrasztotta meg. De nem szólt, csak elindult barátjával a hazakészülő bajtársak közé.

Es ugyanezen az estén ért vissza a kis kirgiz faluba a hiábavaló üldözésről a fehérek bandája. Kókadtan, porosan, elcsigázottan vánszorogtak a lovak és lovasaik halálos fáradtan kapaszkodtak a nyeregkapába. Hosszúra nyúlt árnyékukat fekete uszályként vonszolták maguk után, bőrüket a sivatagi homok millió apró tüje marta, torkuk száraz volt, mint a tapló, de víznél is jobban szomjazták a vért és a bosszút...

*

Hajlott, száraz öregember mesélte ezt a történetet. Mikor idáig ért, monoton hangja hirtelen megállt, mint ahogy az elromlott óra szűnik meg ke-

tyegni Vártam a folytatást, de szemét mereven valami távoli pontra szegezve csak hallgatott. Megkérdeztem:

— Mi lett azután a lánnyal?

Rámnézett, de gondolatai még távol jártak. Megismételtem a kérdést. Kisse megrezzent, ráncokkal körülírkált barna szemén mintha fátyol jelent volna meg és valamit motyogott, majd felkapta a fejét.

— ... a kirgizeim aztán mind levágták a fehéréket...

Vártam még kicsit, aztán elbúcsúztam. Ahogy otthagytam, nem nézett utánam. szeme a távolba révedt.

Az ajtónyitás zajára felesége sietett elém az előszobába. Vaskos karjain könyékig gyűrte fel a ruhát, kezét sebtében törölgette a konyharuhába és megfogta a kabátom ujját.

— Mondja csak, elvtárs... magának is mesélt arról a fekete nőről?

Vizenyős kék szemében valami furcsa, gyerekes izgalom bújkált.

— Igen — feleltem — mesélt egy kirgiz lányról.

— Csak úgy... gondoltam... — mondta maga elé nézve az asszony és zavartan törölgette tovább a kezét.

Ha nem tudnám, hogy harminc éve élnek együtt békésen, szeretetben és egyetértésben, azt hihettem volna, hogy féltékeny.

Hatvani Dániel

Csillog a víz

*csillog a víz ütemébe beleborzong a tájék
zöld-kék varázslatok indulnak a hegyekből lombosodva
kacarászó lubickolás fürdőző testek sokasága
lányok a levegőben a vízben áttetsző tündéri játék*

*szél hátán lovagoló álom a tó
hanyattfekve lebegnek a víz zsongásában
fordul a parti homok lecsukott szemeimben
bibor karikák vibrálásában szép szerelmesem távoli teste zizzen*

*szemében isteni vidék tenger-villogás ezüstlik
pálmák nőnek virulnak ki teste buja tájékaiból
parttalan vágyak örvénye ne huzz keserű hinárok közé
lebegtess csilló álmaimban egyhangu vízi ölelésben*

*magányba száműző örökös messzeség
óh ma rajzik a víz ma határtalan minden
távoli szép szerelmem álmaim tornácán kihajlik
s kacagását hullámokká szövö köröttem a víz*

Varga Mihály

Nem adom könnyen

Nem adom könnyen a fényt
a közelgő éjszakának,
nem adom a rózsák hatalmát rajtam,
az égbolt csoda-kékjét,
lombok tündér-játékát
a kibomlott lég aranyáramában,
bogarat a hajló fű közül,
tehenek dagadt horpasztát,
nem adom a parkok meghitt csendjét;
a gépek moraját,
a hangyák hadoszlopát faltövében,
a gyermekem megkopott falovát,
nem adom a mosolyt az arcodról,
a járókelők cipőkoppanását,
lovak patáiról a szikrát,
a sétát, szerelmet,
a munkát, a széket alólam;
nem adom vasárnapok békés nyugalmát,
esőcseppek monoton zenéjét
meghitt-magános őszi délutánon,
a téglát, mely egymásra simul,
nem adom a sugarakat
mik összekötik a tér százezer fiát egymással,
a feltürt gallérokat a szélben,
a tanyákra betört áramot;
nem adom a tiszta terítőket asztalunkról,
az előszobák faláról a képeket,
kutyaugatást az esti csendben,
kalauzok dünnöögését,
a dinnyecsősz sóhaját,
karcsu vázákat a szobák öléből,
az emléket, mely éltet;
nem adom a jogot,
a gyűléseket, a baráti szót,
kezed langy simítását,
a kirándulást, a leszálló párát,
a föld körül keringő vasgolyót,
katonák vigyázó lépteit,
az erőt adó betűt,
száraz hasábok pattogását,
a világmegváltó terveket,
a járdát a falumból,
az égre szálló füstöket:

— nem adom könnyen az életet!

Csányi László versei

Emlék

Mennyi minden történt meg!

Sanyit

a vonatkerék tépte szét,
a rút kötél kötötte gúzsba
szegény nagyapám életét,

halál leplébe burkolóztak
és volt másik is, aki ölt,
fonja be emléküket repkény,
fedje be testüket a föld.

Tigris-sorsuk néz rám a mélyből,
s néha hallom a szavukat,
s emléküik hálójába fogva
úgy élek én is, mint a rab,

mint sorsuk gyáva cinkostársa,
éveik elé értem én,
ők elsüllyedtek az időben,
s aki bátyám volt, ma öcsém.

Akik nincsenek, elkísérnek,
testem az árnyékuk veti,
testvéreim testvértelenül is
a sorsunk kivetettjei

s bár itt hagytak s nem értjük egymást,
csak én lettem az idegen,
ők nem ismernek soha többé,
én mindnyájukat ismerem.

Ha egyszer együtt lehetnénk még!
a sóvár vágy is oly üres.
Mit akarhatnék tőlük? Régen
föld takarja be szívüket.

Egy estém otthon

Ketten boroztunk apámmal. Utána
sokáig ültem magamban. A Hold
sárga tányérja benézett szobámba
és a sötét tó mélyébe hajolt.

Csendes este volt. Őszelő. A bor
fényétől szinte csengett a pohár.
egy késő tücsök dalolt valahol
s szavától zengett az egész határ,

úgy mint hajdanán, oly időtlenül,
de éreztem, hogy e kegyes csalás
mögött vacogok gyáván s egyedül
s talán mindnyájan, akiket a ház

magába rejtett, ápolt és nevelt,
s most megkeresnénk, ami elveszett,
— kint a holdfényben lebegett a kert,
s már nem akartam mást, csak egy jelet,

egy jelet, apám léptei nyomát,
egy elzengett szó csengését, a dal
ütemét, melyre felfigyelt szobánk,
— zúgott a szélben a tört őszi galy,

csak ennyi volt. A sárga holdkaréj
sápadt a szélben félelmetesen,
lassan merült, míg elnyelte a mély.
Sötét lett, rideg és reménytelen.

Kiss Tamás versei

Gyenge ág

Szellő se fújt mióta, lám
s letört egy gyenge ág a fán,
a fa hegyén az éjszaka,
ember nem nyúlhatott oda.

Talán egy eltévedt madár?
oly késő éjjel az se jár.
Nem az a három körte-e,
mi rajta csüng — az törte le?

Igen, oly könnyű a virág.
amit tavasszal nyit az ág,
de nehezedik a teher,
amit a nyár, az ősz nevel.

A kis kocsány hegyén a bog
megnő, ha bele nedv csorog,
és ha csak csöpp is csöppre hull,
hajszálcsövön is: nő a súly.

Lám, itt a mérték felborult,
itt most a törvény porba hullt,
egyszerre sok lett a teher:
ágát gyümölcse törte el.

De hát mért nem vigyáz a mag,
mikor friss cserjévé fakad,
miért nem oktatja a fát.
viselje bölcsebben magát?...

Te gyöngé ág, ott fenn a fán,
csodállak téged igazán.
Azt hittem, ember ha akad,
ki sokat ád, és megszakad.

Álmosdi hexameterek

„Ó sors, futhatnék bár vészes pályát,
Véreznéd bár, ó sors, szívemet...”

(Kölcsey: Gyöngé kézzel. Álmosd. 1812. szept.)

Itt járt egykor az a száműzött isteni ifjú,
félszeme csillaga láng, másika alkonyi bú.
Kölcsey volt a neve, de a helyét itt se találta,
Tájadon néma vidék, dombod alatt temető.
Erre visz utam most költöm, nagy fájni tanítóm,
hajduk, vén kurucok víg unokái között,
s mintha szemed lángcsillaga most is rajtuk örülne,
cseng a pohár kezükön Ér-beli víg szüreten.
Balsors terhe se fog azokon, kik tette merészek,
győzött szellemed itt: újra virul ez a föld.

T. Nagy Sándor

Tavasza-készülődés

Eperpörsenéses csókkal lázadok
én ma, barbár jelszavakat
kiabál bennem a tüntető
szerelem, sóhaj-zászlós
seregek, vágyaim, menetelnek
dévaj akarással és megnyílnak
szememben a tavasz kis
sorompói a lánysemek
mosoly-hajtású masinái előtt

szép ez a tavasza-készülődés,
már nem kamaszos
és még nem férfi-érett,
de lázadás-szagú már,
bátor és türelmetlen

szoknyalebbentő és tollal
verekedő ma a kedvem,
mert elmúltam húszéves
és fiatal költőkkel versenyezek,
s csak akkor józanodok ki,
ha tántorgó szavaim
versekké részegednek

Szabó József

A történet vége

1.

— Hallgasson csak ide! — mondta a leány, míg nehézkesen fölkászálódott a gyepről s igazgatni kezdte ruháját, láthatóan bosszankodva, de egyáltalán nem rám, akire — míg ott hajladozott, többször is jólesőn, szerelemtől meleg, tapadó szemekkel nézett föl. Majd újólág megkérdezte: — Hallgat engem?

— Mondja csak... — feleltem, bár a szavaiból felcsendülő közlési vágy furcsán érintett. Pedig tetszett nekem Etelka és szívesen töltöttem vele azt a kevés szabad időmet, amit a tanulástól el tudtam lopni. Megtettem minden héten, mióta megismertem. Ismeretségünk ugyan nem volt régi keletű, de annál dinamikusabb, minden találkozás: élmény.

Kirándultunk. Egymás mellett ugráltunk, mint az őzek, egymás mellett hajladoztunk, mint a fák, egymás életébe átintegettünk, néha átsóhajtottunk, suttogtunk valamit.

De ez a hang, ahogy Etelka most kezdte, egészen szokatlan volt.

Mikor beszélni kezdett, elmosolyodtam azon, hogy a nőknek olyankor jön meg a szava, mikor a férfiaknak elakad. De meg kellett hallgatnom, mert ott lépegetett mellettem és bizalmasan belém karolt.

— Ugye, Miklós, nem meséltem még, hogy majdnem menyasszony is voltam?

— Maga? — kérdeztem és csodálkozást színleltem.

— Pedig igaz, három éve történt s csak rajtam múlt, hogy nem lettem mégsem az... Bár akkor még nem ismertem magát... — tette hozzá egy kis szünetnyi gondolkodás után, s mintha színezní akarná az elmondottakat, halkabban mondta ezeket az utóbbi szavakat és kicsit elkapkodva, mintha kedélyeskedne csupán. Rá is pillantottam, de arca nem árult el semmit.

Visszafelé jődögéltünk a kanyargó erdei ösvényen, levelek aranyesőjét tapostuk és a fejünk felett is színekben játszott az őszi ég.

— S talán most menyasszony? — kérdeztem ártatlanul.

— Nem — felelte nyomban, kicsit szomorkásan, és nem tudtam, hogy ezt a hangulatot a rozsdáló erdő okozta-e, vagy valami más, esetleg: a visszaemlékezés. Aztán mintha valami szilárd elhatározásra jutott volna: — Majd magát kérdezem meg, hogy mit szól ahhoz, amit elmesélek... Megmondja a véleményét, ugye?

— Megmondhatom... az a legkönnyebb... — dünnyögtem, nem valami nagy kíváncsisággal, mert szájalom lopódzott a szívembe, talán önmagam iránt,

aki előtt most — úgy sejtettem — egy lélek is meztelenre fog vetkőzni, most, amikor olyan kellemesen éreztem magam.

Lassan lépegettünk és Etelka mesélni kezdett.

*

— A fiú falubeli volt és igen csinos, erős, barnapiros arcú, gesztenyeszín hajjal és kicsi bajusszal, amit az én kérésemre vágott le később, mikor hazalátogattam...

— Mért? Magának nem tetszik a bajusz? — kérdeztem ingerkedve.

— Tetszett nekem, de olyan parasztos... — vetette közbe, aztán tovább folytatta, amit elkezdett: — Elmesélem, hogyan ismerkedtem meg azzal a legénnyel...

— Fürdöttem a gyerekeket (azt mondtam már, hogy óvónő vagyok itt a Rege úti intézetben), és éppen kiemeltem az egyik kis kölyköt a vízből, mikor Maris néni dugja be a fejét, és szól, hogy két fiatalember vár odakint.

— Fiatalember? Most? S nem is egy? — csodálkoztam, de Maris néni — bár látszott rajta, hogy nem hiszi — hozzátette, hogy a testvérem az egyik, a másik meg talán unokatestvér.

Csakugyan Pali volt, a bátyám. A másik pedig az a legény, akivel aztán eljegyzést kellett volna tartanunk. Hanyi Gergely. A vásárt nézni jöttek föl kedvezményes jeggyel és engem kértek meg, hogy kalauzoljam őket. Én persze örömmel vállaltam, és megegyeztem a Maris nénivel, aki három félnapig helyettesített.

Kimentem velük a vásárba, melyre egy kicsit én is kíváncsi voltam. Míg Gergő a korlátra dülve nézte a lóversenyt, Palkó hátrahúzódva, suttogó hangon megkérdezte tőlem, hogy tetszik-e a barátja? Én bevallottam neki őszintén, — minek tagadtam volna a bátyám előtt — hogy tetszik.

Egyszer aztán ügyesen magunkra is hagyott bennünket a ligetben egy padon, és mi csak ültünk egymás mellett szótlanul. Gergely szívet vésett a padra s belepingálta mindkettőnk nevét. Most is, ha arra járok, mindig megnézem és leülök kicsit pihenni a padra...

Az állomásra is kikísértem őket, s már azt is tudtam, hogy Gergely miattam jött Pestre, nem a vásárt látni...

Integtettem utánuk, míg a tovarobogó vonat bele nem vészett az irdatlan messzeségbe.

2.

...mert úgy éreztem, hogy igen-igen messze maradt mögöttem az a kis falu, ahonnan évekké előbb elszakadtam — de azt is éreztem, hogy talán jobb lenne, ha el nem szakadtam volna. Otthon van apám-anyám s testvérem, és ha volt is sok bajom velük, mégiscsak hozzám tartoznak ők valahogy.

*

— A Gergőre persze, nem is gondolt... — tettem hozzá, de a leány ugyanúgy folytatta:

— Nem gondoltam komolyan, ahogy más fiatalemberrel sem...

— De én kivétel vagyok, ugye? — kérdeztem gúnyosan.

— Magáról nem beszélek még... magától én szeretnék kérdezni valamit, de majd csak a történet végén.

— Hát akkor halljuk a történet végét...

Etel, ez a kedves, mosolygó arcú lány, akin csak most vettem észre, hogy szenved és a mosolyával csak leplezi ezt a szenvedést, aggodalmaskodva pillantgat rám, míg lassan, kicsit töredezetten rakja egymásra emlékezetében a képeket, hogy valóban érdekeli-e a beszéde?

Megsajnáltam. Igyekeztem hát eloszlatni aggodalmát és megszorítottam a kezét. Hálás volt ezért.

Tovább mesélt.

*

— Gergőt hamar elfelejtettem, mert majdnem minden este más szép-tető akadt itt a kilátónál, ahova esténként ki szoktunk menni. Főleg katonák a közeli iskoláról. Komoly udvarló persze, nem akadt köztük, de akkor még úgy véltem: nem is sürgős.

Azt gondoltam akkor is, mikor a barnapiros legény levelét megkaptam.

S hazulról egyre-másra jöttek a hívó levelek, hol az anyámtól, hol a bátyámtól. Hívtak haza a szüreti bálra, s elárulták azt is, hogy Gergőnek nagyon megtetszettem, szeretne velem táncolni s megmutatni apjának-anyjának... S talán mindjárt a kezemet is megkéri...

Ez az utóbbi kicsit meghökkentett. Hát már arra gondol valaki, hogy feleségül kérjen?... Még olyan gyereknek érzem magamat, bár már akkor elmúltam húsz, és negyedik éve, hogy elvetődtem hazulról s magam kerestem a kenyeremet... És azóta tudtam ruhát venni magamnak... olyant, amilyent mindig szerettem volna. Apám sohse áldozott énrám. Nénémre: Eszterre költött inkább, aki éppen jegyben járt leendő férjével. Az enyém mindig „a ruha rongya” volt, amit Eszti kinőtt és lehányt magáról. Hányszor sírtam emiatt... Azért is tudtam annyi bátorságot venni magamnak, hogy egyedül nekivágjak a messzi, ismeretlen világnak... Pedig nem volt könnyű dolog otthagyni a szülői fészket: százszor is elhatároztam s százegyedszer is maradtam, míg egyszer az anyámmal pöröltem össze, akkor is amiatt, hogy nekem nem akartak kosztümöt csináltatni, hiába kértem szépen, hiába csunyan, hiába sírtam, hiába fenyegetőztem, hogy akkor világgá megyek...

— Menj! ... áldjon az ég ... — mondta anyám. — Nem küldünk. de nem is marasztalunk. Majd legalább megtanulod: mi az élet!...

Lám, eljöttem. Idekerültem a nagyvárosba: Budapestre. S megálltam a helyemet. Nem ijedtem meg. Megtanultam, hogy „mi az élet”!

Hiába tagadtam magam előtt, Gergő is nagyon izgatott, s ha néha el is felejtettem, a levelek eszembe hozták... Ugyan, milyennek látnám, ha megint megnézhetném magamnak? Most is olyan kinyalt legény? És biztosan tudtam, hogy olyan. Emlékszem a szemekre: nagy, fekete szemtől szinte féltem, ha eszembe jutott. Idegesítettek ezek a szemek, úgy tüzelt bennük valami.

S elhatároztam, hogy hazautazom a szüreti bálra.

Előző nap megcsináltattam a frizurámat, előkészítettem a bőrröndömet s a legszükségesebb ruhadarabokat. „Kiszaladtam” még a nővéremhez Csillag-hegyre, megkérdeztem, mit üzen haza a családnak. Eszti is szeretett volna jönni, de gyereket várt s nem mert hosszú útra indulni.

Alig vártam már, hogy a hangszóró hangján halljam az ismerős vasútvonal állomásait, hogy jegyet válthassak és helyet találjak magamnak valamelyik fülszékében, lehetőleg az ablak mellett...

3.

A fogadtatáson úgy meghatódtam, hogy azt gondoltam: sohasem húzom ki többet a lábom hazuról. Meg lehet érteni: négy év óta mindössze egyszer, az első évben töltöttem otthon a szabadságomat. Akkor is összevesztem szüleimmel. Szabadságom napjait azóta mindig itt szórtam szét a városban, sokszor bejártam moziba.

*

— Megenged egy kérdést? — szoltam közbe váratlanul, mert én is vidékről származom s a harmadik évet taposom az orvosin, de egyet sem tudtam volna elugrasztani anélkül, hogy haza ne látogassak, és szinte föllázadt bennem valami ez ellen a lány ellen.

— Tessék! — nézett rám érdeklődően Etel, bár aggodalmaskodva is, hogy kizökkentettem a beszédből.

— Magánál valami nem stimmel, Etelka, (őszintén megmondom, amit gondolok) véleményem szerint az nem is rendes ember, aki szüleit nem becsüli...

— Éppen erről akarok beszélni, amit most kérdezett. De ha maga, Miklós, előre így vélekedik rólam, semmit sem szólok többet. Ha nem tart rendes embernek, mért állt velem szóba?... — és megcsuklott a hangja, és csak nehezen tudtam rávenni, hogy tovább mondja a történetet.

Végre újra megszólalt, de a hangjában valami idegesség vibrált és úgy vettem észre, hogy néha keresi a szavakat, néha lekurtítja a mondatait, szinte fél tovább beszélni.

*

— Apám és anyám kint vártak az állomáson. A bátyám nem jött még haza a mezőről. Úgy fogadtak, mint a tékozló fiút, anyám nyakamba borulva zokogott, s apám is könnyezett, míg erővel kivette a kezemből csomagjaimat. Pedig nem akartam vele cipeltetni, elhiheti Miklós, de csak azt motyogta: „Hagyd kislányom, majd én ... elbírom én ... hagyd csak!” S engednem kellett...

Etelka félénken rámnézett és újra erősítette szavait:

— Hiába tiltakoztam. Kivette a kezemből. Volt egy kis szatyrom, anyám meg azt követelte. Persze: nem adtam oda.

Otthon kikészítve várt a mosdóvíz, megvetve az ágy, a dunyahuzat kicserélve, olyan tiszta volt és olyan fehér, hogy szinte féltem belefeküdni. De még előbb ennem kellett. Meg akartak tömni, mint a libát, édesanyám bablevest főzött és túróscsuszát, azt hitte, hogy még mindig az a kedvenc étel.

Évés után megmutattam az új ruhámat:

— Drága anyag — mondtam — de legalább ruha lesz egy darabig...

— Olcsóbb is megtenné, kislányom — válaszolt az anyám halkán. — Minek neked ilyesmire a sok pénzt költeni...

— Csak szebb a szebb, édesanyám s ott nem úgy van, mint itthon... színházba nem mehet az ember lánya másként.

— Te oda is jársz? — csodálkozott anyám s úgy nézett rám, mintha valami rosszat tettem volna.

— Mért ne mennék? Azért van.

— Jobb lesz, ha mielőbb hazajössz onnan...

— Pedig nem jövök...

— Nem jössz? ... Mért nem jönnél, férjhez akarunk adni, s akkor haza kell jönnöd...

— Akkor: igen!

— Nahát... Komolyan köll már gondolkodnod, nagylány vagy. Nem szabad elpazarolnod magadat.

Ilyenek voltak az én szüleim, úgy féltettek, mint egy madarat, s azt akarták, hogy életük végéig velük maradjak.

Az ilyen szavakra azonban fölhorgadt bennem valami: én pazarolom el magamat? Hát nem látja anyám, hogyan nézek ki? Nem látja, hogy híztam és olyan vagyok, mintha anyatején élnék? Nem látja a szép ruhámat, amit megtakarított pénzemből vettem?... Vagy talán irigyli, hogy nekem ilyesmire is jut? Míg itthon voltam, eleget jártam a néném levetett ócskaságaiban. Rám nem költöttek pénzt, most tőlem se várjanak... (Persze, azért a csomagban mindegyiküknek volt egy-egy ruhadarab.)

A bosszúságomat Gergely felejtette el, aki már az első este meglátogatott. Mikor bekopogott és belépett az ajtón, mindenkinek földerült a képe, látszott, nagyra becsülik a legényt szüleim és a bátyám. S ez engem is megnyugtatót.

*

— Mondja, Etel, — nem állhattam meg, hogy megint közbe ne szóljak, mert egészen átéltem közben az én és a szüleim közti viszonyt és láttam azt is, hogy ez merőben más, mint az övé, én sohasem akartam — és talán sohasem is tudok — elszakadni a szüleimtől, a vidéktől, legalábbis lélekben holtomig vidéki maradok. — Mondja, mért akarták otthon tartani a szülei? Mert engem küldtek inkább...

— Na, látja! — kapott a szón Etel. — Magát küldték, mert a maga szülei okosak és a fiuk jövőjét tekintik, de az enyéim csak a maguk jobblétét. Igaz, a néném is elkerült hazulról és anyám rokkant öregasszony már, nehezen bír mozogni, eleget dolgozni két férfira. Mégis. Én más életet akartam...

4.

Már kiértünk az erdő szélére, és tekintgettem széjjel, hogy melyik a közelebbi út, mely a megállóhoz vezet. Untatót már a leány ezzel a hosszúra nyúló történettel. Nem tudtam megérteni, hogy hova akar kilyukadni.

Egy ideig topogtunk, aztán elindultunk keresztül a réten, elhagyva a kanyargó utakat. De Etelt nem mertem bántani, mert láttam, hogy egészen bele-tűzelte magát a beszédbe s elbeszélésében megint csak a kanyargó úton haladt s nem az egyenesen.

— Barátnőim túlzott örömmel, hangoskodva fogadtak:

— Megjöttél, Etelka?

— A szüreti bált csak nem mulasztod el, igaz-e?

— Ilyenben nincs részed Pesten.

— De jól nézel ki, hallod. Nem lehet rossz dolgod.

— Úgy látszik, nem hiányolja a derekad a kapát... — vettek körül pergő nyelvvél.

— Hát a kapát, azt nem... — feleltem és még jobban kiegyenesítettem a derekamat, — nem is szeretném, ha megint kézbe kéne vennem...

— Pedig azt hallottam, — szólt közbe Kis Terus — hogy mégis paraszt-asszony lesz belőled...

Vállat vontam.

— Azért nem muszáj kapálni — válaszolt helyettem Bíró Luca.

— Nem? Hát hogy él akkor?

— Van most olyan paraszt, akinek nem dolgozik a felesége? — kérdi Terus.

— Hogy vagytok itthon? — próbáltam fordítani a beszéden, mert idegenül éreztem magamat köztük.

— Nem olyan jól, mint te Pesten... — válaszolt rögtön Terus.

— Azt hiszed, Teri, nekem ott fenéig tejfel?

— Látjuk, milyen szép ruhád van... — s megforgattak maguk között.

— Hát... hát... ez ruha... — mondta komoran Teri.

— Te is vehetsz, — hunyorít rá Teri — ha van pénzed. Csak az köll hozzá, más semmi.

— Ruha van az árpházban, — mondtam én — olyan, amilyent szemed-szád kíván.

— Azt elhiszem, csak pénzt is adnának hozzá...

— Látod, az Etelkának adnak... — húzogatja a száját Teri. — Azért jó Pesten... Ha neki volnék, meggondolnám kétszer is, hogy valaki szép szeméért otthagyjam.

Mind rosszabbul éreztem magam barátnőim között, tudtam, hogy nemcsak a ruhámat, hanem a frizurámat és minden mozdulatomat bírálják, még azt is, ahogy a földre lépek.

— Nektek kellene csak egy hétig azt csinálni, amit én megteszek, — gondoltam keserűen — majd akkor nem irigykednétek. Mikor 15—20 gyereket kell lefürdetni egyszerre és azt érzem, hogy letörik a karom, összeszakad a derekam. Vagy ha valamelyik gyerek bóg s utána a többi is rákezd a maga nótáját. Talán olyan kellemes azt hallgatni?

Oda „idegek kellenek”. Irigykedni, azt könnyű, azt a legkönnyebb, de utánam csinálni, amit én teszek, egy se tudná közülök, mert azt tanulni kell: jó fej és ügyes kéz kell hozzá.

5.

A bál szokás szerint folyt le. Délután lovas felvonulás, ének, játék, zeneszó.

A fölvonulás alatt nem jól éreztem magamat, sohasem szerettem a vad-ságot, a rohanást s néha összetorlódtak a szekerek, máskor meg hajráztak a kocsisok és egymást akarták megelőzni... Gergely karjába kapaszkodtam s ijedt szemeket meresztettem rá...

Este aztán, vacsora után, amikor újra összegyűlt a nép, és megkezdődött a tánc, minden délutáni „rossz érzésem” elfelejtettem. Sokat táncoltam, legtöbbet Gergellyel.

Eleinte édes mustot ittunk, majd borral kevertük, hogy meg ne ártson s végül következett a tiszta bor. Még csipős volt és zavaros, de erejét lehetett érezni s meglódult tőle az ember.

Gergelyen ugyan nem látszott meg, úgy itta a bort, mint a vizet. A kedve egy percre sem lankadt, dalolt a fülembe és táncolt, táncolt...

S míg Gergely karján forogtam, többször eszembe jutott, hogy ha most megkérne, talán nem tudnék ellenállni ennek a legénynek és jobb is lenne, biztosan jobb lenne: boldog lehetnék vele.

Meg kell mondanom, erre már korábban is gondoltam néha, de mindig elhessegettem ezt a gondolatot. De akkor, ott a szüreti bálon, a Gergely ábrázatán látva az örömet... ilyet még sohasem éreztem... sírni tudtam volna, úgy örültem... és magamban sírtam is...

Gergely csak éjfél tájban kezdett komoly beszédbe, mikor a padra vont pihenni... Nyíltan megmondta a szíve szándékát: meg akar nősülni.

— S hogyan gondoltál éppen énram? — kérdeztem. — Nincs itthun elég lány?

— Van az. Még sok is. De ha nősülni akar az ember, akkor már körül kell nézni: kivel köti egybe magát.

— Igazad van — bólintottam. Hízelt nekem ez a beszéd.

— S az is tetszik benned, Etelka — folytatta — hogy itt merted hagyni a faludat, a mama szoknyáját s nekivágtál a világnak...

— Ha muszáj vót!

— Én nem ijedek meg a magam árnyékától, de ilyesmire mégsem mernék vállalkozni.

— S mért nem?

— Itthun kényelmesebb. Megvan a koszt, a jó lakás, minden... Az ember elvégzi a munkáját és szórakozhat a barátaival...

— Szórakozni máshol is lehet...

— Lehet, lehet... igazad van... Pesten még tán jobban, mint itt, de sok pénz kell ahhoz... itt meg magunknak megterem a bor is... Igaz, hogy sokat köll kapálni a tövét... Az a rossz ebben a szórakozásban...

— Régen vót kapa a kezemben...

— Nem hiányzik az senkinek sem... De azért azt is megértem, hogy te elszoktál tőle. S nálunk nem is kellene hozzászoknod, mert elég, ha apám meg én kint dolgozunk. Csak otthon a házimunka legyen meg. A kenyeret és a kenyérmelléalót mi beterejtjük... Pénzünk nincs, de másunk: mindenünk megvan...

Tetszett a legény, tetszett számító, okos beszéde, egy szó azonban megütötte a fülemet: az, amit a pénzről mondott. Nincs pénzük! Mindenük van, csak pénzük nincs! Ezt nagyon is elhittem, ismertem az otthoni körülményeket; tulajdonképpen azért mentem el hazulról, hogy pénzt keressek. S úgy megszoktam már, hogy havonta kaptam a fizetést, hogy nem is tudtam elgondolni: hogyan lehet anélkül élni?

A fiú az eljegyzésről beszélt nekem, hogy addig, míg itthon vagyok, megtarthatnánk az eljegyzést is. Bólintottam, de a gondolatom nem ott járt, egyszerre megdöbbenő élenkséggel rajzolódt ki előttem a két világ: az itteni, a gondba-munkába fulladt élet, az irigy, a templomban is egymásra leselkedő emberek, a pletykát fújó-kavaró vénasszonyok, a dorbézoló férfiak, — s a másik: ahol bár nehéz munkával, pénzt tudok keresni s munkám után sétálhatok, moziba mehetek, vagy éppen olvashatok...

Gergely a szememből szerelmet sejtett és arról beszélt, hogy holnap: vasárnap délután eljönnek apjával és megkérik a kezemet.

Nem szóltam ellene, mert úgy éreztem, hogy nem mondhatom meg, amit gondoltam, nem mondhatom meg az igazat, mert igen: szerettem őt!

Másnap délelőtt mégis összehajkoltam, míg anyámék a templomban voltak, bátyám meg az éjjeli mulatás fáradalmait aludta ki, és észrevétlen távoztam.

A féltizenegyes vonattal visszautaztam.

— Itt a vége? — kérdeztem, de feleletet sem vártam, éppen beérkezett a fogas és én gyorsan búcsúzkodtam Eteltől. — Ne haragudjon... ezt már nem akarom elszalasztani... erre fölkapaszkodom... — És fejembe csaptam a sapkát, és remegő ujjakkal kezdtem gombolgatni a kabátomat s közben a kocsi felé tekintettem.

— Csak... csak azt akartam megkérdezni magától... — mondta ugyanolyan izgatottan Etel is, mint én és könnyörgő szemekkel nézett rám — De ha nagyon siet...

— Sietek... de azért mondja...

— Csak azt, hogy mit szól a történetemhez...? Ugye, nem csináltam rosszul, hogy visszajöttem? ...Maga Gergelynél is jobban szeret engem? — És csókra nyújtotta a száját.

Én gyorsan megcsókoltam és futtomban kiáltottam vissza, hogy — ha esetleg megint találkozunk, a jövő héten vagy mikor: megmondom majd, amire kíváncsi. Addig újra átgondolom, amit elmesélt. És fölugrottam a lassan induló járműre.

Visszaintegtettem a leánynak.

Hegedűs László

Apró örömök felé

*A körtefaágon egy cica alszik,
vörös bundája fényes, rásüt a nap.
És kutyanék, mert a csaholást megunták,
békén hever a nyíló rügyek alatt.*

*Fejszémre támaszkodom, nézem őket.
A háttér: házak, fák s a falu tornya.
És mögöttük a domb háta sövényül.
Egy mérföld, s mintha száz lépésre volna.*

*Az égen darab felhők, mind fehérek.
Mintha egy nyáj ballagna ott legelve.
Arcon legyint, hajamba tús a szellő.
Harmónika szól. — Mintha mese lenne.*

*Nézem a fákat. Reám nevet a nap.
Tág mellel szedem a könnyű levegőt.
Fejszém megvillan. És a konok tuskó
recsegve hasad szét a lábam előtt...*

Pál József versei

Katonasírok

*November est volt és a temetőkert
krizantémos volt és a gyertyaláng
épp így verdesett, mint a mai estben
és éreztük mindnyájan a halált.
Az volt mindenütt. Ciprusok sötétje,
fenyők fésűje arról sutogott,
míg néztünk szomorún a gyertyafénybe,
És élő mindenik sírhoz jutott.*

*S ahol sötétebb volt a szomorúság,
mert alig pislogott pár árva láng,
ott feszes fejfák álltak glédasorban,
akár diszszemléken a katonák.
Szürke sírok szürke egyenruhában
s a pár krizantém, mint a csillagok
a parolikon. — S ily sír arra hány van —
katonasír és idegen halott.*

*Majd hazamentünk. Otthon lefeküdtem
és lidérces álmomban a szobám
átváltozott. A sötét temetőkert
kisértett s a sírok, a mostohák
feszes glédasorban, egyenruhában
ott voltak s a krizantém-csillagok
foszlottak már. — S ó, te szörnyű éj! — láttam,
amint kilép egyikből egy halott.*

*Az arca — mint filmen: premier plan-ban.
De nem is arc volt, véres huscafát
rángatózott, amint mozdult a szája,
véresen lökte ki a szavakat,
S egy másik meredt rám, mésszel leöntve,
tömegsírbeli jött és arról beszélt,
hoggy verset írt, — az ötödik átkötve
még, hogy mozdonyt vezetett, amíg élt.*

És jöttek még, és jöttek, egyre jöttek.
 Hozzám sodródtak. Szennyes hajcsomó
 tapadt szemembe, leszakadt a lábam,
 hörögve buggyant számból ki a szó
 és kitódultunk mind, ki, az utcákra,
 a sebünk fájt, a kínunk égetett
 és beleselkedtünk ott minden házba:
 Néztük, néztük, néztük az életet.

Kora hajnal volt, mikor felébredtem.
 A város szélén kormos gyár dudált.
 Ablakot nyitottam. Hátul kertünkben
 piroslottak a törpe almafák.
 Házunkkal szemben a daru már mozgott.
 Állt az új: a negyedik emelet.
 Kis falrész hiányzott. Feléje forgott
 s lassan befedte — mint egy sebhelyet.

Festékszag, vödörök, meszelők

A mester fején papírcsákó volt
 és egész nap fütytyre állt szája.

Oly fürgén szánkázott a meszelő.
 Araszolt alatta létrája.

Sej a babám
 Egész nap ezt fütyölte
 Sej a babám
 Napestig ezt fütyölte

Sajtár,
 vödör,
 meszelők,
 festékszag
 s mi gyerekek körötte.

Szemem még mindig ugyanaz
 s magába itta ezt a képet:

meszelő nyalta a falat,
 ahogy a létra lépett.

Pusztult a redves, ronda fal,
 ahogy a ronda mindig pusztul:

falta, falta a meszelő
 s nyomában ott volt az új.

Szemem még mindig ugyanaz
 és festékek, meszelők, vödörök

képei ivódnak újra be
s állványok erdeje a földön
és mintha őt látnám most is itt,
őt, kinek oly fütytös volt szája, —

a várost festi, meszeli,
araszol alatta létrája.

Meztelenség

Csiklandozza bőrét a júniusi fény:
amint térdig bent áll a zuhatagban
s játszik a vízzel önfeledten:
vízcsepp hűsíti mellét, köldökét.

Városból jött. Mogorva busszal.
Erdőszélen zöld bokorban ruhája.
Riadt volt előbb és szégyenkező,
de látta, hogy a patak se csodálja.

s kő, erdő, virág nem berzenkedik
s itt minden, mint ő, meztelen: —
szeme előtt párzik lepke, rigó,
s ruhátlanul nem is idegen,
ide tartozik.

Hajnal Gábor versei

Ez már az ősz

A hegyoldalon érik már a szőlő,
áttetsző héjjak mögött fényesül
az elmúlt nyár minden édes zamatja,
de nyugtalanság reszket legbelül.

Az erdő fái aranyló vörösbe
hajolnak, mámoruk a napba néz,
párás szemük lecsuklik már a fényben
s körülengi őket a feledés.

Megtámadta a dália az éjben
fehértől, ványadt karjával a dér,
aranyló szirmok csapzottan lelógnak;
szomorúságuk szívedig elér.

Ez már az ősz. Ellenghet mind a pára,
hegyhátak íve nyújtózhat a kékbe,
tűnődve figyelsz fázó messzeségbe,
kerengő, búcsúzó madár dalára.

Lobogjon pirosan

Olajsűrű sötét tavon
a lótuuszlevél merev nyugalom.
A vizre mint tenyér tapad,
fakón ékíti a tavat,
kénes gőzök közt egyre nő,
bíbor virága tör elő,
kelyhe szétnyílik, égre néz,
becézni vágyik már a kéz,
fojtogató a levegő —
szirma szépséget lehelő;
vigasz, öröm sötét tavon,
pirosló vágy ónos napon.

Ilyen légy te is, énekem,
lobogj pirosan szüntelen.

*Csordás János**Biztató*

Madár-szívem, hullajtsd el puha tollaid,
repülj ellen a langyos szeleknek,
hasíts rakétaként az Űrbe, ahol már
a toll-bundás társak meggebednek.

Ne félj az acél-kék hideg levegőtől,
a merészség századában élsz,
a Titok lassan mezítlen leány lesz,
s ő könnyörög a te csókodért.

Madár-szívem, hullajtsd el puha tollaid,
s ha visszahullsz, a súrlódás eléget,
mi fájna már, ha nem leszel, ha csak
meteor-kő őrzi az emléked?...

Bertha Bulcsu

A fűtőház messze van

Becsukta maga után az ajtót. Nem tudta elkezdni a munkát. Letült az egyik asztalhoz.

„Marhaság ilyen korán kinyitani ezt az eldugott eszpresszót, — gondolta. — Tíz óra előtt nem jön ide senki.”

A tekintete fáradtan bukdácsolt a bútorokon. Szédült. Lecsukódtak a szemei és úgy érezte, hogy még mindig a bárban van. Raffinált tükörgolyón összetörtek a fények. Szilánkjai a falra repültek, és lomhán úsztak a tapéta mintái felett. A terem végén kicsit meggyorsultak, de nem bírtak szabadulni, viszatartotta őket a tükörgolyó.

„A szememre is úsztak, — gondolta, — akkor szállt a fejembe a konyak. Utána az asztalunkhoz jött az az idegen pofa. Gerzson mindenkinek bemutatta. Egészen fiatal volt és magabiztos. Ezt a típust már ismerem. Fehér fogak, jó kedély és jó kondíció. Orvos, mérnök, vagy szabadúszó... Nem lepődtem meg semmin. Az első táncnál magához szorított, és azt mondta, hogy szép, arányos testem van. Én meg csak nevettem és engedtem, hogy szorongasson a tömegben... A folyosón, amikor kimentünk levegőzni, a blúzomra simult a keze, és én akkor sem szóltam semmit... Miért nem? — Ma este már vár a kávéházban, és holnap is, és minden este... Milyen egyszerű az egész?... De egy hónap múlva ő is magamra hagy. Aztán újra körülöttem úsznak azok a törött, összekeveredett fények. Átsiklanak a füstön, nyomuk sem marad, de belém mégis jeleket vésnek.

Kinyitotta a szemét. A közeli raktárból árut hordtak néhány nagy kontínerbe. Behallatszott a munkások csoszogása, beszélgetése, még a raktáros távoli kiabálása is. A függönyön át látni lehetett a mozgolódás és a nagyobb tárgyak körvonalait. Egyenlő időközökben valami zöldet hoztak a raktárakból. Ahol sok volt a hang, ott felemelkedtek a zöld testek, és megszűntek a nagy fekete tömeg szélén. Amikor megtellett egy-egy kontíner, hivatalos szavak, és zárok kapcsolódtak egymásba a spediter kocsii tetején.

Felállt, kitérte az ajtót. A munkások rá sem néztek. Csak a hideg levegő áramlott körülötte befelé. Visszahúzódott.

Lassan letörölte a gépet, megigazította a csapokat.

Az ablak mögött elfogytak a hangok. A megbarnult függöny céltalanul lógott a hideg üveglapok elé.

Bizonytalanok lettek a mozdulatai, aztán félbeszakadtak. Hosszú ujjai egy pohárra fonódtak és megkeményedtek, mint a porcelán. A körmei is merevek voltak, csak színesek, akár a patak mederben fénylő kavicsok.

Az ajtóra nézett.

„Legalább jönne valaki... Egy kocsis. Bőrköténnyel és bakancsosan... Adjon egy teát kisasszony... Hideg van odakint... Vagy egy mozdonyvezető. Bádog táskával és bő, formátlan bundában. Olyan, mint a Németh bácsi volt Tapolcán... Németh néni ebédet vitt neki a vonatokhoz. Néha a fűtőházba is. Mindig kilötyögtette a levest. Nagyon voltak a földi. Némelyiknek a füle is hiányzott.”

Árnyék szövődött a függöny mintái közé. Aztán elcsúszott. Sárga cipő jelent meg az ajtóban, kicsit feljebb egy kalap. Vízszintesen úszott a levegőben, aztán megbillent, mint egy süllyedő hajó. Mögötte kéz, üzembehelyezett mosoly, hangok és szavak.

→ Csókolom Mártuska! Egy duplát kérek...

A függönyön át újra látni lehetett a mozgolódást, és a nagyobb tárgyak körvonalait. Egyenlő időközökben valami zöldet hoztak a raktárakból.

Márta lehajtotta a fejét. Belekapaszkodott az egyik fogantyúba. Sziszegve előbukkant a gőz. Dühösen fortogott, aztán lomha fekete tócsává sűrűsödött a pohár fenekén.

Kezében remegett a tálcá, amikor az asztalra tette.

— Hogy megy az üzlet Kelemen elvtárs? — kérdezte ingerült, kihívó hangon.

Kelemen meglepődött, de nem emelte fel a fejét. Lassan elsüllyesztette a négy moka és csak utána felelt.

— Megy Mártuska, éppen leltározunk. — Most sem nézett fel. Kevergette a kávéját és laposan az órájára sandított.

Márta visszament a presszógép mellé. Óvatosan igazított a csapon. Csend lett. Kezével kikerülte a poharakat, és minden üveget, minden fémet. Indulatát, melyet a gyanútlan üzletvezető megjelenése okozott, mozdulatlansággá sűrítette.

„Bár mennének el a rakodók” — gondolta, aztán nézni kezdte Kelemen arcát. „Sima, kicsit puffadt. A szája vastag, olyan színe van, mint a kövek alatt duzzadó piócáknak... Azt mondják jó kereskedő... De mindig van valamilyen kis ügye... most is az óráját nézi... Nőt várhat... Mint egyszer engem... Ideges... Ha most erősen nézem, még idegesebb lesz... Nem érti... ha teljes lenne a csend, talán mondana valami érdekeset... Csak mennének el a rakodók...”

Szemében hideg fényeket forgattak lassú ventilátorok. Kéket, mély violát, és olyan fémeset is, mint a higany. Csak a gúny enyhített ezen a keménységen, mert abban mégiscsak vannak érzések, vibráló érettebb színek, mint a párolgó kalciumgőzök mélyén a piros.

Nézte az üzletvezetőt. Mozdulatlanul és gúnyosan. Minden segített neki. A poharak dermedten szívódtak a párás tálcalapokra. A székek, asztalok, és a fogasok kajla ágai is, fegyelmезetten és mozdulatlanul voltak barnák, kárpítottak, formásak és repedtek is. Kint abbahagyták, vagy befejezték a rakodást. Nem csukódtak a kontinerek, ajtók, távoli ablakok.

Az üzletvezető már régen megitta a kávéját. Tanácstalanul nézegetett az

órájára. Nem mert megmozdulni. A gondolatai, csak távolról követték egymást. Úgy érezte, hogy egy keszonba került. A hangok utolsó maradványait már jó tíz perce megitták a szomjas, fölmelegedett radiátorok. Szavakra vágyott, bármilyen szavakra, de beérte volna egy egészen kicsi zörejjel is.

Márta nem kegyelmezett. Csak akkor szólalt meg, amikor az első verejtékcseppek megjelentek az üzletvezető homlokán.

— Na mi az, nem jön a kicsike?

— Miféle kicsike? Hogy érti ezt?

— Ne játssza meg magát Kelemen elvtárs. Van szemem és ebben a szakmában sok mindent megtanul az ember — mondta Márta, és érezte, hogy minden kimondott betű után apadtak egy kicsit az összegyűjtött energiái.

— Nem tudom miről beszél — válaszolt Kelemen, és megadóan mégis az órájára nézett.

Mártának ekkor újra duzzadni kezdtek az erői. Szemébe szaladtak az összes kósza fények. Nem rendezte őket hideg prizmák mögé. Hagyta, hadd lobogjanak hatalmas sárga lánggal.

— Nekem megmondhatja. Tudja hány asszonnyal vagyok én esténként moziban? Csak idetelefonálnak. „Mártikám, csütörtökön este veled voltam moziban. Ha találkozol a férjemmel, mégis tudj róla.” És én tudok róla. Segítek nekik. Hadd csalják őket, megérdemlik... Na, szőke, vagy barna? Ne féljen nem mondom tovább! Jó haver vagyok. Nem hallotta még? „Márta érti a rajzot.” Így mondják. Az este is, Gerzson jön az új fiúval és megáll előttem. „Márta a presszós nő, haver.” Ez egy bemutatkozás. Aztán a folyosón megfogta a melleimet. És én nem vertem ki a szemét. Engedtem neki. Tétován vigyorgtam. mint egy gimnázista lány. Miért? Csak azt tudnám, miért?

— Adjon egy deci rumot!

— Na mi az, így vigasztalódik meg? Gondoljon inkább a feleségére.

— Hozza a rumot.

— Itt van, tessék... A gyermekek kapnak öt deka árpacukrot, aztán abba-hagyják a sírást...

Kelemen megitta a rumot, aztán kérdően Mártára nézett. Szeme alatt egy-másba szaladtak a szarkalábak.

Mártának tűnődő lett az arca.

— Én ilyenkor gondolkodni szoktam... Elképzelem, hogy tyúkokat etetek az udvaron... Aztán elmegyek a bodza bokrok mögé, ahol az ólak vannak, és összeszedem a tojásokat... Közben eszembe jut, hogy mindjárt dél, és még nem kész az ebéd... A fűtőház messze van... sietek befelé. Leejtek egy tojást... mérges leszek. Kapkodok, kilötyyentem a levest...

— Fűtőház? Miért pont fűtőház? — kérdezte Kelemen gyanakodva.

— Mert mozdonyvezető az uram.

— De hiszen magának nincs ura.

— Nincs, de ha lenne... Este mindig várnám, és sírnék, ha későn jönne haza.

— A fűtőházban van üzemi konyha. Ráadásul jó és olcsó. Oda nem kell ebédet vinni. Miért nem olyanra gondol, ami reális?

— Reális? Mi reális. az reális. hogy maga rumot iszik?

— Nem tudom. Mindenesetre a rum, mégiscsak rum — mondta Kelemen és felállt.

Mártának összeszorult a szíve.

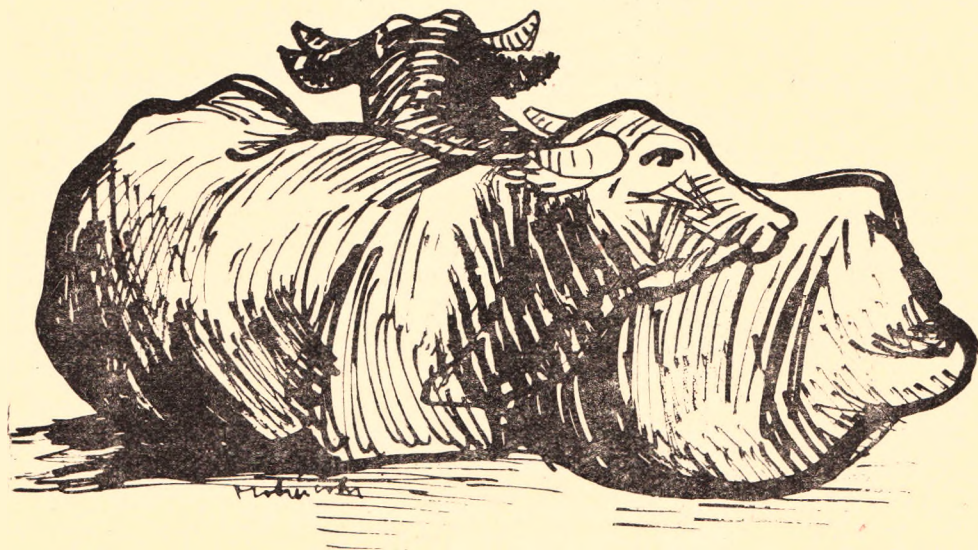
— Csókolom Mártuska. Nekem el kell menni. — Hallatszott az ajtóból, és egy kis léghuzat szaladt a szobába.

Az asztalon egy húszas maradt.

Márta sokáig állt mozdulatlanul. Szeméből kiapadtak a fények. Várakozott. Amikor érezte, hogy az első melegebb hullám elindul a szívéből, gyorsan megszólalt:

— Én azért mégis a fűtőházra gondolok.

Lassan az ablakhoz ment. Kint nagyon nagy volt a csend.

Mohácsi György rajza

Csanády János versei

Várakozás

Az alkonyi gőzök alól
ménések dobverője szól;
már tárgyak, hangok tartanak
hálójukban az ég alatt,
s mint halat — vizen át —
körülkerítnek; nincs szilárd
gondolatom, mint mágnesek
szugessziójában terek, —
agyam varázsukban remeg!
Igy torpan meg indulatom.
Járván kimetszett vonalon,
amíg a sok húr ráng, feszeng —
nézem az ég nagy köreit:
ó, hogy rándul majd, hogy repít!

Egy harci bárdhoz

Keríts verset a szörnyűségesen
idegen szavak mélységeiben —
hallván a kerek-hajnali kakasszót,
félelmés karikában vedd ki a lasszód,
suhogjon szét, akár a Nap sugár-
körzöszárával rajzolt szemhatár;
versed legyen, mint szigorú, fehér
mészkösziklás szakadék fenekén
acélküllővel húzott kör: — kemény!

Mert minden dolog körbefogva már, —
időleges anarchiád lejár,
s akik vért vallóan voltak boldogok,
boldogtalanok, mert már tej csorog;
atomtej talán
mindörökre már.

Árva pár

Két fekete ág őszt alatt
dérverten összehajlik:
az alkonyba hulló szavak
elcsitulnak hajnalig.

*Míg fagy diszít kinn: jég s virág,
dérbolyhos palatáblák
kockáin áll össze a világ —
rajtuk a szem át nem lát.*

*Csillámsalak és jégpala:
a mult is összeporlik,
sose fogynak csak hullanak,
ha sóhaj szava hallik.*

*S mint dérmart levelű, beteg
lomb a mellben szétszalad —
a zavar bennük is remeg,
kinn tél kopog rá s jégszavak, —*

*A port kifújni nincs időnk,
tiport életünk árva ág —
szavunk hajnali dérbe dőlt:
torkunkban lüktet a világ!*

Pálos Rozita versei

Beszélő virágok

*Atnőttem a törvények kiáltó kapuján
Ahonnan magányom holdja vezet
Nem nézem többé tükörben arcom!
Visszatükröznek a csillagok
S a szegények könnyének ragyogása
Szavaim beszélő virágok
A szeretet fátylaiban
Igazság napja alatt
Miket mezítlábas alázattal:
Vágok és gyűjtök csokorra
Szolgáló vagyok csupán!*

Útépitők

*Sötét homlokunk fényén
Ezüstcseppekből vont sókoszorú
Emelkedve görnyedünk alá
Reggeltől estig!
Gömbvégű vellán repül a kő
Hej országút
Szabadon futod te körbe a Földet
S mi örökre itt maradunk*

Leszkó Margit

Rókalyukban

Az aknász futtában kapta el, hogy menjen a nyugat második szint ilyen és ilyen keresztvágat huszas telepére, s vigyen magával szerszámos ládát, meg néhány szál deszkát ajtónak. Aztán — mire Balázs közelebbit kérdezhetett volna — ment, mint akit a huzat kapott el. Szerencsére tudta, hogy Királyékat kell keresnie, az eminens csapatot, melynek nevét mindig ott olvashatta elől a versenytáblán, hát leszállt, s a csatlóstól kérdezte meg, merre kell mennie. Az megadta az irányt mondván, majd kérdezzen még utána, mert Királyék jól elől vannak, itt hiába mondaná.

Főnt az aknász akkor szaladt utána, hogy ne a második szintre menjen. Hanem eggyel lejjebb, a harmadikra, onnan könnyebben közelíthető meg a csapat, de akkor vagy háromszáz méteres földréteg választotta el őket egymástól, így csak vállat vont, — talán lesz esze, hogy odataláljon.

Balázs elég sokára ért a megjelölt helyre, messze volt, meg ő is járatlan még — alig élt a bányában, műhelymunkára szegődött, de ha kevés a munkás kéz, az ember nem kötheti úgy meg magát. Persze, itt is kérdezett, ott is mondot pár szót és múlt az idő. Végül odatalált azért, de várt csapat helyett két ember buzgólkodott a vájat-végen.

Fúrtak.

Úgy látszik, szikla vetődött az útjukba, különben a réselőt használnák, amit nemrég mutatott be a cifra nevű orosz. Behemót nagy gépet, az embernek majd a karja szakad alatta, de ilyen tág helyen — mondják — eszi a szenet. Ambár ez sem lehet könnyebb, ez a fúró, szára is megvan jó harminc kiló, de nem vállon tartják, mint odébb látta egy helyen, hanem háromlábú vasszolgán. A vájár áll mögötte s nyomja a szikla falába, a gép berreg, akár megsiketülhet tőle, válla meg csak úgy rázkódik a munkától. Por süvít ki sugárban a szár körül, sűrűvé teszi a levegőt, Balázs érzi korcogását a foga közt.

— Mért nem köti be a száját? — kérdezte a munka pillanatnyi szünetében, mire a vájár megrángatta a nyakába kötött kendőcskét, jelezve, hogy itt van, de bekötött szájjal nem lehet dolgozni, ő legalább nem tud.

— Így kevés a levegő.

Így meg minden a tüdőn tapad, de hát ő tudja.

A másik, egy komor pillantású, nagy ember, lapáttal szöszmötölt a csille körül, neki nem volt sok dolga, majd ha lerobbantanak. Addig is ráér, hogy leugyuljon a támfa tövébe pihenni. Kis csomagot vesz ki a nadrágja zsebéből. újságpapírt, tele megszívott szivarvégekkel.

— Válogasson — kínálta Balázst kieresztve hangját, mert a rendes szót alig hallotta volna meg. Balázs megingatta a fejét.

— Én csak úgy tudok, rágyújtva.

— Üm. Úgy jobb is, de itt rágyújtani maga a halál. Én már megszoktam — folytatta kis idő múlva, — az ember rág jó nagyokat s kiköpi vele ezt a ronda sok kőport.

Diónyi követ kapott fel s megcélozta vele a vájár hátát. Erre az is abbahagyta.

— Mi az?

A támadt csendben szétfolyott a hang.

— Gyere, gyújts rá te is.

A vájár rácsapott mellére, hogy lisztként dőlt róla a kőpor. Belenézett a szivarvéges csomagba, majd fitymálva tolta vissza.

— Inkább a magaméból.

Neki pipából kivert bagója volt, a baktértől kunyorálta reggel. Balázs meg-rázkódott. A vájár élvezettel rágott, míg összegyűlt szájában a lé, akkor kiköpött — rá a sziklára, pontosan a fúró mellé.

— A rosseb egyen meg!

Már mint a követ. Begyében volt a szikla nagyon, mert iszonyúan lábat vetett nekik, napok óta kínlódtak vele. Ma, lehet, hogy sikerül lerobbantani, de eltelhet még egy nap, még kettő, talán egy hét — pedig Királyékkal lépést tartani amúgy sem volt gyerekjáték. Most naponta kérdezik, meddig tart még. És mit totójáznak vele, mintha tehetnének róla.

Mert Királyék haladnak a szénben, tán húsz méterrel járnak előre már. S utánuk kellene hajtani a folyosót — sőt megelőzni őket, s lejárót lyukasztani hozzájuk a falon át, hogy készen találják, mire odaérnek.

Égetően kellene a lejáró, a régít összezárta mögöttük a nyomás. Szükségnyílást vágtak hamarjában, rókalyuknak nevezett kis semmit. Elég rosszul vált be, túlságosan húz, kiviszi a levegőt, mielőtt bejárhatta volna a fejtést. Összeszűkült az is már, azért húz úgy. Pedig a levegő fontos, mire hozzájuk ér, úgyis megfárad már magával hozva két alsóbb szint szén, korhadó fa és emberi test szagát. Persze, fúvatnak hozzá helyenként, másutt elszívnak belőle, de így is meleg és nehéz. Ahol tág az útja, ott még árad és éltet, de ahol megszorul, elernyeszti a testet és kínlódás a munka.

Mint Királyéknál most.

Túlságosan előre mentek, de megállás az nincsen, a csillét ki kell adni mindenáron. Király úgy jár, mint egy hajcsár.

— Csak hozzá emberek, lesz ez még így sem!

Szellemeskedik, de neki sincs nyugovása, hol egy kókadozó vájár kezéből veszi ki a réselőt, hol a felgyúlt szenet zúditja odébb. Szakad róla a víz, közben felfelé les, jön-e az ember, akit reggel ígért meg az aknász. Ajtó kellene a gurítóra, hogy visszaterelje a levegőt, ne szökjön ki egy pásztában azon nyomban.

Bezzeg az nem jön, Balázs — nyakában a szerszámos táska — nem tud mit kezdeni.

— Csak megmondták, mit csináljon?

— Egy fenét! Az aknász otthagytott, azt mondta, majd megmondják itt, mit tegyek, valami ajtó kell.

— Nekünk...?

— Királyéknak, mondom.

A két ember összenéz, akkor oda menjen, Királyékhoz. A gyorsbeszédű kápiskál, a vájár, aki a bagót rágta:

— Ajtót mondtak, ugye? Hát az ide lesz, a kisgurítóra. Mert az rossebet sem ér, húz, mint az isten-nyila, épp reggel panaszkolta a csapatvezető. Az ott ni — mutatott a sarokba, ahová el sem ért a lámpák fénye.

Balázs készségesen mozdult.

— De nem itt ám, erről a feléről nem használ semmit, belül kell, a fejtéstől.

Akkora volt az egész lyuk, mint egy konyhaszék lába-köze. Balázs lehajolt, hogy mélyére nézzen, — huzat söpört ki szilánkokat csapva a lámpára, hogy zörgött, mint dara a téli ablaküvegen.

— Ez bizony nem tréfál, ez húz, de hogy jutni a túlsó felére?

— Csak úgy, hogy átbujik rajta.

— Ezen? Ezen a féregnek való lyukon?

— Na hallja! Vagy visszakerül az aknához és lejjebb száll egy szinttel, úgy éri a fejtésen át. De az már a maga dolga. — Türelmetlenül mondta, mint aki megelégedte már, hogy feltartja őket. Délre jön a lőmester lerobbantani a sziklát, s a patronnak való lyukak sehol. Megragadta a fúrót, nem törődött többé vele.

Balázs az ajkába harapott, megkerülni az egészet... Rengeteg ideje veszett eddig is. Egye fene, majd átvergődik valahogy, nem lehet olyan hosszú az egész, nyolc-tíz méter ha egy ilyen válaszfal. Letérdelt a nyíláshoz, s betolta a ládát, meg a lámpáját. Utánahajolt. Vad szél törmeléket csapott az arcába, viszsza kellett húzódnia pislogni, köpni. Szemére húzta sisakját és mélyebbre hajolt, de háta görbülete még így is megakadt az ácsolaton, úgy kellett lehasalni egészen.

Sebesen indult, hogy mielőbb átjusson, térdrel, könyökkel kúszott, majd a lámpát, majd a szerszámos ládát tologatva maga előtt métereken át. Keze, mint a csáp tapogatott előre, mert lehetetlen volt szemet nyitni a vágató szilánkápor miatt. Orra, szája egyszerre lett tele szénnel, még fülét is eltömte, s bezörgött a gallérja alá, amint mélyre szegte a fejét.

— Nem ér véget, a kutya-fáját — mérgelődött, mikor úgy vélte, hogy már eleget ment, itt is, ott is támfa verte az oldalát. Szitkozódott, a Nagyot szedte le az égből, aki ilyet teremtet az ember keserűségére. Megállt egy pillanatra — most mintha még szűkebb lenne ez a ronda lyuk, vagy mi az istenharagja, már alig fér meg mellette a könyöke.

Elhatározta, hogy visszamegy, s megkérdi azt a vén bagórágót, hogy mi ez itten, vagy hová küldték, — mégiscsak jó lenne tudni. És dobta volna vissza magát nagy garrral, ha meg nem ragadja valami a kabátját. Elfelejtett káromkodni meglepetésében, pedig egész folyékonyan ment már — mi lehet? Merev kar, mely benyúl az inge alá és nem engedi vissza. Legalább hozzáférne, de kezét sem tudja lehúzni. Mozdulatlan lett, úgy figyelt, agya, mint a túlhajtott motor, működött. Sokára rájött, hogy a tűződeszka űz vele rossz tréfát, a deszka, amivel a szén folyását szokás meggátolni a támfák között. Valamelyik kicsúszott a közet nyomásától és most előre mered. Egyszerre emlékezett, hogy jövet érintette is, de akkor hajlásirányba. Cselhez kell folyamodnia; lehasalni a talpra egészen, laposan, úgy húzódnia hátra lassan kicsúszva az érzéketlen foglár markából. Kiszorított a tüdejéből minden levegőt, de nem sikerült sem másodszer, sem tizedszer, csak elfáradt, s be kellett látnia, csapdába esett, mint a tapasz-

talatlan egér, nincsen visszaút. Egész teste, mint valami csőben, csak előre lehet, csak előre...

Újra kezdte a kúszást kőbe-fába üktöző könyökkel, lihegve. Szájába szénport szór a szél. Mert testével eltömte a nyílást, a maradék lyukon visítva tör utat, s mintha nevetné — úgy sem megy már soká! — De azért vergődik süketen és vakon, míg végképp elakad két támra között.

Most már sem előre, sem hátra. — Most, Uram, Teremtőm!

Azok ott a folyosó végén már a fejtésben hiszik őt, Királyék meg azt sem tudják, hogy itt jár. De ha keresnék is nagysokára, ki férközhet hozzá, ebben a lyukban? Addig még szűkebbre nyomja a békétlen kőzet. Nyújtott jobbja a lámpát tapogatja, társat a vigasztalan magányban — ám az elgurult valahová. Itt kell pusztulni, nyomorultul, mint a fába szorult féreg! A pokol már készül temetésére, a megmaradt kis nyíláson vijjogva húz a szél, s hordja, hordja a szenet. Tele már az arca, a szája, a szeme, már a haja —, melyről, ki tudja mikor és hol, lemaradt a sisak — s kupacba rakja a vállánál, hogy betakarja lassan.

Ő lesz az ajtó, mely visszatereli a levegőt a fejtésbe.

Még eleven, de lassan kihuny majd a parázs. Elzsibbad az érzés, s az agyból a gondolat kihull. Csak benn a lélek mélyén pislákol egy aprócska láng és suttog fáradhatatlanul:

— Nem szabad, nem, nem... nem.

Rákényszeríti, hogy feszítse meg a lábát, neki a törpe támfának, a csizmája hegyét és keményítse meg az izmát, még, csak egy kicsit, pattanásig, mígcsak tágulni nem kezd a rókalyuk és kelepelő gépzajt enged a füléhez...

Szédülten bukik ki a gurító torkán. Félig nyílt szája kapkodja az életet. Csuromvíz inge fölött hujjogva vágat a szél, fázik. Ettől magához tér, kinyílik a szeme is.

Előtte a fejtés, mint a titkok birodalma, sejtelmes és sötét. Támfák sora lejt enyhén a mélybe, köztük csak itt-ott villan fény. Szén zuhan a csúszdába, mintha koporsóra hullana. Valaki káromkodik odalent, keservesen, hosszan. Szidja az aknász anyja istenét, aki itt akarja megdöglestzeni. Balázs ráébred, hogy mért van itt, ugyanakkor eszébe jut, hogy a deszka fent maradt a bagót rágónál. Király vészt jósló arccal megy Balázs felé.

— Magát küldte le az aknász? És mikor szólt?

Aztán látja az elgyötört arcot, a megtépett inget, a zúzott vállakat.

— A keserves... — ajkába harapja a szót, segítség kell itt, nem beszéd, ennek is, meg azoknak is a szénfalon, nem lehet tovább levegő nélkül, megfuladnak már abban a katlanban.

A szeg, a szerszám megvan. A fejtés hátuljából tűződeszkát kotor elő — nekiállnak ketten.

Aztán rápróbálták a keretre az ajtót. A szél abban a pillanatban nekivetette a hátát, felhorkant hangosan, s bukfencezve hullt vissza a fejtésbe. Ott megszelídült s terjedt szélesen a támfák között. A vájárt érte legelőbb, aki az aknászt szidta nemrég, leeresztette a réselőt és csak tágitotta, tágitotta a tüdejét.

— Ezt megtehették volna előbb is — mondotta végül.

Király megemelte tenyerét, mint aki mentegetőzik, nem tehet róla, ilyenek. Aztán megtámasztotta Balázs hátát s indította lefelé.

— Jöjjön, van nekünk itt egy mentőládánk.

Takáts Gyula versei

Virágok virága

*All a szép leánder.
Virágzott nyáron s néz a télbe.
Kiásva, zöld ládába téve,
már érzi a havat
a nagy eresz alatt.*

*Anyám szép virága!
Kis udvar csillagdíszes éke
készül a pincénk rejtekébe
s visszapillogatva,
néz a sugarakba.*

*Elmegy a nap s vele
elszáll az illat és a kéken
sugárzó fagy kigyúl az égen.
Anyám nyolcvan fele
s ha rossz is a szive,*

*hordja, rejtegeti
ami csak zöld s a gyenge élet
pihenni megy és újra éled.
Újra! De add, vele
ébredjen levele*

*s együtt tavaszodva,
megint zöld ládáidat hordja
és szívének leánder-csokra,
mint virágok-virága
álljon a napsugárba.*

Lesett és jött

Kiment a hegybe Zsófi néni.
Kiment a hegybe nézni, nézni.
És nyolcszáz ölnék lett az őre.
Pincére ült. Kis dombtetőre.

S lejött a kan az este újra.
Habzott s a szőlőt addig túrta,
míg Zsófi néni meg nem unta.
Fejszével állt a vágó-útra.

Gerincét törte a szűk útnál.
Leszúrta hajnali sugárnál.
Nem szólt ő senkinek, nagy csendbe
fölvágta és a füstre tette.

Aztán kiült megint a dombra.
Alig várta, akad e dolga?
De nem csip-csup seregély banda.
Lesett már villanó agyarra!

Lesett és jött... Az egyik délbe
többet kortyolt bizony szegényke
és fölbukott... Füstölt a kémény
s a kan után szállt Zsófi nénénk.

Legyen minden

fénylik a hús mint pirkadó virág
zöld lándzsáival zúg a zöld világ

ér-kesztyűjében integet a kéz
zudul a lomb és édes mint a méz

zudul az élők szerves serege
vadul a sejtek burjánzó heve

s a kék kesztyűbe zárt pirds izom
hó szekfüket lenget a zöld hidon

élő hidon mely átível s vonul
zöld karóin lépkedve konokul

időn át térbe rakva gyökerét
hordva a hús és lombok seregét

serceg a pusztulók élő heve
piros zöld lángokat lő ég fele

*és kesztyűjében kéken integet
egy kéz mint kócsag zöld fejük felett*

*s a sik borotva lapján és kerek
ívében fölhasadt magas egen*

*a szervetlen kitárja rombuszát
s eléd veti időtlen vonulás*

*habzó gerinced most feszítsd belé
mint vers legyen minden az életé*

Művének tiszta napja

*Karfás utak... Kis stációk...
Mohából fák... Gerlék, rigók...*

*Alattuk szakadék...
Szirtes, véres vidék,*

*s a kavics-kvarcok fénylenek,
akár a horvát karszt hegyek.*

*Nézem e szép palackba zárt
tarka kálváriát,*

*melyet szűk üveg-nyakon át
rakott egy megcsitult kanász.*

*Büvész és elefánt
építhet ily csodát:*

*a kecs és türelem
győzött az üvegen.*

*Aztán beöntve dugaszát,
a partszélre kiállt,*

*és mint hajótörött
a tenger zöld között*

*reménnyel nézve szét,
elküldte üvegét*

*és sorsa asztalomra
kezembe sodorta...*

*Tünődve nézem e bezárt
művész-büvész kálváriát.*

*Somogyi nagy vadonba
unalmát űzve rakta?*

*Vagy tömlőc-láncra verve
sorsát mintázta ebbe ?*

*Sorsát kiolvasom.
Magányos volt nagyon,*

*de a szépet, azt szerette!
Ezért is építette!*

*Nem tollal, késsel írta.
Szívvel, boros palackba.*

*S mintha lennék utódja
vadkörtés Somogyomba;*

*szív, kedv és konok fegyelem,
jó példák itt nekem.*

*Ezért az asztalon
csak egyre itt hagyom.*

*Művének tiszta napja,
tollam magasba csalja.*

Gyenis József

A nóta vége

Mikor a tanító kiment a szünetben, a szokásos zsvajj töltötte meg a termet.

— Megyünk fürödni, megyünk fürödni! — kiabálták többen kórusban.

— Megjött a Vince! — harsogta túl a kórust a nagyobbik Péter gyerek.

Vince a városból érkezett vendégségbe a faluba évről évre, nyár idején. Urasan beszélt, amit még utánozni sem tudtunk, különbnek tartottuk magunknál, örültünk, ha velünk játszott, lestük minden szavát, és lépten-nyomon majmoltunk mindent, amit tőle láttunk. De utánoztuk a felnőtteket is. Vonultunk padlásról előkerült pókhálós Jessenszky zászló alatt képviselő választásra, persze a képviselőjelölt Vince volt. Mentünk násznéppel esküvőre a jegyzőhöz. Csanádi, az öreg jegyző felcsapott cinkostársnak és díszbe öltözve tartott esketési szertartást. Rendeztünk versenyfutást, ki ér előbb a kanálisra — így hívtuk a Fekete vizet — fürödni. Az is megesett, hogy libasorban vonultunk a gyalogúton, és a derékig érő fű közül kapkodtuk a kikandikáló virágokat, és daloltunk, ahogy a torkunkon kifért. Elöl ment Vince. Néha-néha díszlépést vezényelt, csapkodtuk mezítlábas talpukat a kemény gyalogúthoz. Cipő? ki hallott már olyat, nyáron parasztyerek lábán? Jó, ha télire került.

Egyszer aztán új nótát tanultunk. Persze megint csak Vincétől. A nótát is ő hozta magával a városból. Lehattunk talán két héttel a vizsga előtt. Pucéran ültünk a vízparton és daloltunk. Vince most szükségképpen karmester volt. Először csak tagoltan a mondatokat ismételtük. Mikor már a szöveg többé-kevésbé hibátlanul ment, egymást licitáltuk túl a nótázásban. Dehogyan gondolta egyönk is, hogy ebből bajunk is lehet. Pedig lett. Ha nem is börtön, de nagy ijedelem. Hogyisne, mikor Horthy volt a kormányzó, mi pedig daloltuk gátlás nélkül a nótát:

Horthy nagy feje
Vízzel van tele
Szalma tenger — szalma ész
A fenébe mész
Te lovas tengerész...

Eleinte daloltuk saját örömünkre. Később daloltuk muszájból. A fürdésnél mindennapos társunk volt Béla bácsi, a postás, Lenke papája, vagy miye, mert hát velük lakott, de mégsem édesapámnak hívta Lenke, csak Béla bácsinak. A háború után került a faluba valahonnan az Alföldről, azt is beszélték róla, hogy menekülnie kellett, mert nagy kommunista volt. Szóval Béla bácsi

velünk fürdött ráérő idejében, s ilyenkor magával hozta Ricsit, a kutyáját is. Ricsi olyan volt, mint valami hím oroszlán. Az egész teste simára volt nyírva, csak a nyakán hagyták meg bozontos sörényét. Eleinte bele-beledobtuk a vízbe, később már megszokta, és magától is jött Béla bácsival fürödni. Béla bácsinak nagyon tetszett az új nóta. Mindig újrátatott bennünket, ha mégis elutunk, hát kényszerített.

Ezen a nyáron nagy volt a szárazság, és a két magas part között éppen csak folydogált a víz. Máskor a hídról szoktunk fejest ugrani, sőt akinek még ez sem volt elég, felmászott a gróf vadaskertjének a kerítésére és onnan gyakorolta a toronyugrást. Persze most ugrásról szó sem lehetett, jobb híján iszapfürdőt vettünk a meleg sárban. Hogy kinek, kinek sem, de valakinek eszébe jutott: ha elrekesztjük a vizet, megduzzad, és lehet fejest ugrani. Felcsaptunk hát önkéntes kabikosoknak, és hínárból, sásból, sárból készült a duzzasztó gát. Béla bácsi önértetét csöppet sem bántotta, hogy az ötlet nem tőle származik. De a munkálatokat már ő irányította. Két nap múlva másfél méteres zavaros víz lustálkodott a híd alatt, ahol nemrég még csak bokáig ért. Ekkor kezdődött a kényszer nótázás. Béla bácsi nyakig a vízbe bújva rendelkezett.

— Na purdék, nótát, ha fürödni akartok!

A nótán természetesen a „Horthy nagy feje”-t kellett érteni. Fújtuk, míg bele nem untunk, ha abbahagytuk, elővette hatalmas vízipuskáját, és kifecskendezett vele a mélyvízből bennünket. A terelésnél nagy segítségére volt Ricsi, az oroszlán-utánzat, mert bizony, sokszor félő volt, hogy kikeshed a bőrünk. Így aztán egymást váltogatta egy kis lubickolás, meg a nóta. Strand-belépő lett a „Horthy nagy feje”.

Egyik délelőtti vendégek érkeztek az iskolába. Kakastollas csendőrök nyitottak be tanítás közben. Nagy, nagy csend lett a teremben, lármának hatott még a pókhálóba került légy nyüzítése is. A megszeppent gyerekeknél is jobban reszketett az öreg tanító, alig tudta kinyögni:

— Mi járatban kérem?

Honnan is sejtette volna a jó öreg bácsi, hogy a rábízott nebulók mivel szórakoznak, ha nincs közelükben. Nem a szuronyos puska volt a félelmetes, hanem a csendőrök álla alatt összecsatolt szíj. Olyanok voltak, mintha haragjukban mindig a fogukat csikorgatnák. A puskákat a sarokba támasztották ugyan, de azért moccanni sem mertünk.

— Na gyerekek, ki szeret fürödni? — kérdezte az őrmester.

Összenéztünk és hallgattunk.

— Hát aztán ki szeret dalolni közületek?

Újra csend. A két csendőr összesúgott és az egyik elsietett. Nemsokára jókora zacskó cukorkával tért vissza. A tanító látta, hogy fele sem tréfa a dolgnak, sehogy sem találta a helyét.

— De hát mit akarnak a gyerekektől? Csak nem loptak talán? — kérdezte ijedten.

— Annál is rosszabb.

— Nem értem.

— Na csak várjon, majd mindjárt megérti.

Lassan beszélni kezdett hol egyik, hol a másik gyerek. Ahogy üresedett a papírzacskó, olyan arányban lettek egyre tájékozottabbak a csendőrök. Végül aztán az iskolát is megszenteltelenítettük. A csendőrök parancsára megint csak elénekeltük: „Horthy nagy feje, vízzel van tele...”

A tanító bácsit kis híján úgy kellett fellocsolni a rémületből.

— Most már tudja? — fordult hozzá a csendőr — erre tanítja maga a fiatalokat?

— Nem, nem, én igazán nem tudtam — hebegte ijedten.

Hogy igazát bizonyítsa, felállított bennünket a padban és erélyesen kérdezte:

— Meg tudjátok mondani, ki Magyarország kormányzója?

— Vitéz nagybányai Horthy Miklós! — harsogtuk kórusban.

— Tessék kérem, tudják ezek.

Jegyzőkönyvvvel a táskájukban távoztak a csendőrök, a tanító meg rohant a szobájába vizes borogatást rakni lüktető homlokára. Az iskolában a mennyezetet emelgette a lárma.

— Na te híres, be voltál gazolva, ugye? — támadt Halas a szomszédjára.

— Mit én? te törölgtetted szipogva az orrodát.

— Én szólaltam meg legelőbb — düllesztette ki Béni a mellét — kaptam is cukrot.

Harangszókor vége szakadt a vitának, indultunk haza. A hír már végigjárta a falut, hogy az iskolában voltak a tollasok. Találgatták, vajon miért. Különösen azok, akiknek iskolás gyereke volt. Csendőr a faluban mindig rosszszat jelent. Vasék előtt aztán találkoztunk újra a csendőrökkel. Jöttek velünk szemben Béla bácsit közre fogva. Elöl a sorban a lányok megtorpantak. Keskeny a járda, kerülni nehéz lenne egymást, azért nincs baj, annál szélesebb az országút. S máris lebbentek a tarka szoknyák az árkon keresztül. Lehet, hogy a cukor ártott meg, vagy hogy a kihallgatást olyan simán megúsztuk, de valahogy túltengett bennünk a bátorság. Béni elkurjantotta magát:

— „Horthy nagy feje”.

A fogoly hirtelen megállt. Mögötte a szorosan nyomába lépő csendőr a hátába verte az orrát. Az iskolások sora felbomlott, s valahonnan a forgatag közepéből másik hang folytatta, amit Béni abbahagyott.

— „Vízzel van tele”.

Az őrmester lekapta puskáját, mintha a tovaszálló gyerekhangokat akarná ólomnehezékekkel tölteni. Pedig súlya volt azoknak így is, akkora súlya, hogy ordított tőle.

— Az anyátok keserves...

A másik csendőr kezében lódult a puskatus, és Béla bácsi elvágódott. Támaszkodna két tenyerére, de kezét nem engedi a bilincs. A fürge gyerek lábak felverik az országút porát, amint tiptóznak. Menekülnének is, meg maradnának is egyszerre. Most mintha csengettyű csilingelne a kolomp mély hangja közé, lányok kezdik vékony cérna hangon.

— „Szalma tenger, szalma ész”.

A két csendőr tehetetlen. Ezek a tacsókók gúnyt űznek belőlük. Az egyik jobbra, a másik balra szalad, de mint ürgét az árokparti lyuk, úgy nyeli el a gyerekeket egymás után hol az egyik, hol a másik kiskapu. De azért távozóban végig mondják a verset többen is egyszerre.

— „A fenébe mész, te lovas tengerész”.

— Hol az unokája? — ront az egyik udvarban a szeme elé kerülő vénasszonyra az őrmester.

— Unokám? Nekem? Bár csak volna — pityeredik el az anyóka — nekem egy lányom volt, az is abba halt bele, hogy neki egy se legyen.

— Locsogó vén hülye — csapja be a kis kaput a csendőr.

Az egyik lécet elereszti a szeg, félre kókadtan támaszkodik a másiknak, mintha súgna néki valamit. A gyerekek tova tűntek, vége a nótának. Béla bácsi már feltápáskodott. Meg is szökhett volna, míg a csendőrök a gyerekek után szaladgáltak. Ki máson is tölthetnék ki haragjukat a fogdmegek, ha nem rajta.

— Gyerünk, mert laposra verem a fejedet — lök rajta az egyik csendőr.

Béla bácsi kihúzza magát, az arca kicsit vérzik, de mosolyog, s úgy érzi, mintha már nem szorítaná olyan nagyon csuklóját a bilincs.

Simai Mihály

Piac

Párákat izzad a bódé, duhaj lehelleteket...
Tűzarcú, tűzszemű asszony a pult vasháta megett...
Összetorlódnak a vállak, koccintás hangja kacag.
Rohan a durva, mohó szél, szájában pálinkaszag.

Lobbannak féligkész sátrak, rázkódva görnyed a vad,
rohamtól a ponyvafal, aztán, mint víg vitorla, dagad.
Két kampó összefogódzik. Ládát görgetnek elő.
Szökött kendőcskét kerget dombhasú kereskedő.
Aprócska autó zümmög. Sín villan, vonat sikong.
Lobogó füstből szövődik faágra fekete lomb.
Bazári áruk közt turkál a kurta reggeli fény,
feszül az ámulat íja két kis szemöldök ívén.

Mézízú szőlőről clikkan, bosszúsan dong a darázs.
Pepitaruhás kikiáltó harsog, mutogat, magyaráz.
Rőtvrös paprikamáglyák nőnek magasra amott,
tűzüket leányka szítja, nevetgél s egyre csacsog,
Ott répák: cirádás szarvak, pirosló túlök-csokor.
A bágyadt ágbogas torma agancsa itt haldokol.
Dús csipkéit kiteríti zölden a petrezselyem.
Sóska-raj árulja sorsát foltozott zsákszöveten.
Karfiol melle fehérlik levélpalástok alatt.
Maradék-magát kínálja néhány zöld őszibarack.
Káposzták kopasz sora méléz, torzsákra támaszkodik.
Paradicsom gurul bicegve a szomszéd virágokig...

— Áradok eleven tóban. Emberi hullámai
ki tudja honnan indultak, s hol fognak megállani?
Hangjuk a fülembé csobban, szemük a szívemre süt,
Mint könnyű örvény, megérint kosaruk, karjuk, kezük,
Meleggel tölt meg a nyüzsgés, mélyebbre hív a zsivaj:
S én úszom,

együtt az arcok

százzsínű habjaival.

Bösz Jenő

Eszpresszóban

Együtt vagyunk mind, — s mégis milyen távol!
Itt ülnek ők is, — és itt vagyok én.
De túl a sápadt ablak üvegén
pár villanypózna néz, — s hallgatva vádol.
Két arcú élet. Konyak sír a polcon,
a kávéfőzőn éhségemre lesve
szuszogva készül a pohárka este. —
Kint nő a hajnal, fénnel mossa arcom!

Igy hasadt ránk is, emlékszem, a reggel!
Szakadt plakátok vágyaink susogták,
térdünk kilógott, nyűttük kint az utcát
pár kócos-arcú, morc utcagyerekkel.
Sóhajból szóttunk víg otthont körénk,
képzelt uzsonnák úsztak fönn a felhőn,
mint lent az évek. — S kószáltunk tekergőn
mord füst gyanánt, s hol úzótt varjuként.

A pályaudvar terhes volt a gondtól,
sarkában némán gubbasztott az este;
özvegy galambok rebbentek az égre
únt lépteinktől porlepett vagonról.
Emlékszel Sándor? Ott álltunk a hídnál
— két szótlán árnyék — s némán is beszélünk.
Most kint a tölgyfán néhány holt levél csüng,
pár messzi kémény füsttel égre firkál. —

Itt, hüvös illem- és álerkölc-szabályok
zajában, nézd, oly kevés hű barát van!
Néhány virág a giz-gazos határban:
pár gyöngye ág, mint sűrű inda átfog.
Itt, ahol mindég más vagy, mint belül,
csak külsőd kérlek és sohase téged.
S mert nem hasonlít rájuk nevetésed,
kivetnek s vergődész egyes-egyedül.

Irtóztam ettől, mégis idejöttem.
Az ablakon túl tócsát sír az út,
a régi sarkon meghalt randevút
őriz pár sápadt bucka őszi ködben.

S valaki titkon mindég ott barangol,
mint visszatért férj megcsalatra, pőrén.
Oldott zsinórját nézi rossz cipőjén,
s az elfelejtett emlékekre gondol. —

Arató Károly versei

Nyugtalan éj

Holdsugarak, alumínium-egek
feszülnek fölém s hűvöslenek,
fehér izzásban az éji táj
kisimul és körüláll.
Félhetek, topoghatok:
csak pont, holmi jel vagyok,
bokor mélyi gyáva vad,
lapuló és megriadt,
ki nézi ég és föld közét,
rácsukódó ketrecét.

Mert a sötétség elmos, eltakar,
iszonyú vágy feszít, megcsavar,
emberi düh, dac és szigor
emel s belőlem kiforr.
Csöpp terek rabja, már
hallom: egy ős hang kiabál,
míg vadul a habos önkívület
röpít szédítő szintek felett:
fenn zümmögő úr s alattam
táruló éj izmosan.

Vatták, derengő foltok között
ezernyi csillag sündörög
s a nyugtalan fényszigetek
már bennem keringenek,
gyökerek nehéz sóhajai
nem tudnak rólam lefoszlani.
Küszködöm a küszködő éjszakával,
emelkedem mélységes áramával,
hallom az utak álmos zaját,
a vonuló üstökös robaját.

Biztató

*Mit ér, ha lázadsz is, ha piros
arcod oly fehér, mint a kréta?
Összegyűrődsz, mint a papiros
s leszel szerelmed martaléka.*

*Menekülj! Nem menekülhetsz:
tövises utad kijelöltetett.
Hozzám csak közelebb kerülhetsz,
távolodnod többé nem lehet.*

*Síj nappal vagy virrassz éjszaka,
perceid suttogják hiányom:
eszedbe juttat a lét maga,
engemet mutat minden lábnyom.*

*Vagyok kedvesed s vagy a foglyom
bénító kínok kötelében;
mert fájdalomad bánattal oltom,
szeress jobban, bocsáss meg értem.*

*Ahított rabságokból magad
majd akkor mondhatod szabadnak,
ha bennem egy kis húr elszakad
és visszaadlak önmagadnak.*

*Szüts László**A hóhatárról*

*A gyér fű is elmarad, a gyenge fű,
lábunkhoz eztán jó útunk se hű,
innentől a végső csúcs csalogat,
s megfontoltabb a lépés, gondolat.
Játék volt eddig, izgató kaland,
patakzúgással küzködött a hang,
sátrat verni a védett helyeken
segített még a csacska szerelem.
De most majd mélyebb lesz a szakadék,
felhői mögött szótlanabb az ég,
a végtelen mezők vakítanak,
s a szelek elfújják a nyomokat.
Ki lankadatlan s mégis majd felér,
oda, hol a csúcs izzó és fehér,
az viruló és zöld völgyekbe lát
lobogtatván az ember zászlaját.*

Szili József

Mozgolódók és bitang bikaborjak

(Az angol költészet legújabb irányzatairól)

A *maverick* szó a szótár szerint életerős, fiatal bikát, életerős fiatalembert és gazdátlan borjat jelent. Átvitt értelemben jelenti azt az embert, aki nem tart az uralkodó irányzattal, hanem a maga külön útját járva elkóborog a csordától. Ezzel a szóval jelölték magukat azok a fiatal angol költők is, akik *Mavericks* című, 1957-ben megjelent kötetükben felleptek a megelőző néhány év során szinte egyeduralkodóvá vált költői irányzat, a *Mozgalom* (Movement) száraz intellektualizmusa ellen. David Wright, Danni Abse, Anthony Cronin, Jon Silkin, John Smith, J. C. Hall és Michael Hamburger (mindnyájan életerős fiatalemberek és minden, amit a *maverick* szó jelent) kifejtették, hogy a *Mozgalom* ellensége a mély érzelmeknek, mélységesen költészetellenes, cinikus, formalista, és nincs meg benne az erkölcsi felelősség egy szikrája sem.

Mi volt ennek az irodalmi csetepatének a hátterében? Mi a közös és mi az eltérő, vagy éppen ellentétes a *Mavericks* és a *Mozgalom* törekvéseiben? Hogyan kapcsolódik ez a két irányzat az angol költészet korábbi áramlataihoz? Jelentenek-e haladást az előző irányzatokhoz képest, és milyen további fejlődés várható, számba véve a legfiatalabb nemzedék, a most induló poéták tájékozódásának lehetőségeit is? Ez az írás ezekre a kérdésekre is megpróbál választ találni, bár egészében nem tekintethető másnak, mint vázlatos ismertetésnek az angol költészet jelenlegi helyzetéről, annak legújabb fejleményei, a legfiatalabb költőnemzedék csoportosulásai alapján.

*

Az angol irodalomtörténészek nagyon hajlamosak arra, hogy irányzatokról beszéljenek egy-két közös ismérv alapján, valamint arra is, hogy — miközben a másod- és harmadrangú költőket beskatulyázzák a gyakran elég durván körvonalazott költői iskolákba — a legnagyobb költőket hol ezektől különálló génuszokként, hol a különböző költői irányzatok vezetőiként vagy inspirálóiként könyveljék el. Ennek a nagy „rendszeretet”-nek akadémikus módszerei megkönnyítik az egyes irodalomtörténeti korszakok áttekintését, de a rendszerezés sokszor megtévesztő, eltereli a figyelmet a valódi történelmi és társadalmi összefüggésekről. Magához a besoroláshoz szellemtörténeti értelemben felfogott stílus kategóriákat használnak fel. Az egyik kedvenc eljárásuk a „romantika” és a „klasszicizmus” állandó szembeállítás a egész irodalomtörténet megújuló, egymást folytonosan felváltó két legáltalánosabb kategóriájaként. Az ő használatukban ezek a szavak nem adott történelmi korszakokra jellemző stílrányok, hanem olyan igen általános, nemcsak a stílusra, hanem az alkotók egész magatartására érvényes megkülönböztetések, amelyek végigvonulnak az irodalom és a művészetek egész történetén.

A *Movement* és a *Mavericks* elhatárolása szintén ilyen vonatkozású, és ma már többnyire maguk az érdekelt költők is eléggé akadémikus szellemben nevelkednek ahhoz, hogy erre a megkülönböztetésre, sőt szembeállításra tudatosan művelt stílusjegyek révén alapot szolgáltatassanak. E szerint a *Mavericks* költői neo-romantikus költők, míg a *Mozgalom* poétái egy klasszikusan szűkszavú, száraz, logikus és világos

stílust képviselnek. Mindez jórészt a két fél tudatos programjának is az eredménye. Mindkét irányzat 'modernnek' tartja magát, de érdekes, hogy a kívülálló polgári kritikusok szerint különbség nélkül jellemző rájuk bizonyos konzervatívizmus. Nemcsak a nagyszabású formabontó kísérletektől idegenkednek, hanem az átfogó, nagy emberi témáktól is; művészi tapasztalatuk és témáik köre meglehetősen szűk területre korlátozódik. A konzervatív szemlélet sokuknak társadalmi és politikai állásfoglalására is jellemző. Ez a megállapítás nemcsak a *Mavericks* költőire vonatkozik, hanem a *Mozgalom* reprezentatív költőire, Wain-re, Amis-re és Larkin-ra is.

1953 táján, amikor ezeknek a költőknek a művei egyre gyakrabban kezdtek szerepelni a tekintélyes angol folyóiratokban, még csak sejteni lehetett, hogy stílus és költői magatartás tekintetében egységes generációs törekvés van kialakulóban. Egyre feltűnőbbé vált, hogy az új költők stílusa különbözik az őket közvetlenül megelőző nemzedékétől. Az a mesterségbeli tudás, izléses mértéktartás és az elődökénél viszonylag nagyobb közérthetőség, amely a fiatal költők verseit jellemezte, nemcsak a folyóiratok versrovatait nyitotta meg előttük, hanem felkeltette az érthetetlen, keresztretjtvényeknél bonyolultabb, műveltségfitogtató vagy éppen misztikusan homályos versekkel megbékélni nem tudó versolvasó közönség jóindulatát is.

Az előző költőnemzedék, a negyvenes évek neo-romantikus felfogását igen különböző színvonalon álló költők — Vernon Watkins, Sidney Keyes, John Heath-Stubbs és Laurie Lee — képviselték. Ez a költészet elfordult a mindennapi élet tényeitől a vallásos és misztikus víziók felé. Ebben az időben vált határozottabbá T. S. Eliot neo-katolikus szellemű költeményeinek hatása, és Anne Ridler, Kathleen Raine, Norman Nicholson és David Gascoyne személyében az apokaliptikus misztikus költők egy újabb csoportja vonta magára a figyelmet. Ez már nem ugyanaz a csoportosulás, és nem is ugyanazok a művészi és társadalmi célkitűzései, mint az 1939-ben 'Új Apokalipszis' néven jelentkező kisdéd költőcsoporté, amely Dylan Thomas korai költészetének negatív vonásaiból próbált tőkét kovácsolni magának. Az Új Apokalipszis tiszavirág-életű megmozdulás volt, a harmincas évek derekán uralkodó, társadalmi célokat hirdető anti-fasiszta és anti-kapitalista költői irányzat kései ellenhatása.

A második világháborút követő évek angol lírájára nagyon is rányomta bélyegét az a tény, hogy a harmincas években magukat marxistának valló költők, Stephen Spender, Louis MacNeice, Cecil Day Lewis, W. H. Auden ('the English Literary Left') eltávolodtak korábbi ideáljaiktól, sőt szembefordultak velük. A költő társadalmi szerepének és felelősségének tagadásával eljutottak a végletes individualizmus álláspontjára, és ezen az alapon szinte minden gátlás nélkül állították tollukat a háborút követő évek mind fokozottabb hidegháborús, szovjetellenes, imperialista propagandájának szolgálatába. Ezen az úton talán Stephen Spender jutott a legmesszebb.

A hidegháborús légkör igen kedvező volt a vallásos-misztikus, egyébként másod- és harmadrangú költők működése számára, akik a második világháború nagy katakizmájából, egy eljövendő atomháború rémképeiből, a technika és tudomány modern vívmányaiból nyertek ihletet végletesen pesszimista vízióikhoz. Ezek a tartalmukban reakciós apokaliptikus víziók bővelkedtek henyén kidolgozott képekben és zavaros gondolatokban. Dylan Thomasra hivatkoztak, de Thomastól csak azt tanulták meg, amit ő maga sem követett költői fejlődésének kései magasabb fokán. A tetszésszerű szimbolumok alkalmazása, a homályos és hem egyszer zabolátlanul zagyva kifejezés-mód folytán a közérthetőség nagyon gyenge oldaluk volt.* Ha volt is költői tehetségük, arra nem volt elég erő bennük, hogy irányítsák és gazdaságosan használják fel.

* A *London Magazine* 1959 novemberi számában lefolytatott költészeti vitában George MacBeth, az új költőnemzedék egyik legfiatalabb tagja, a BBC munkatársa, azt írja, hogy az egyszerű angolok számára a modern költői irányzatokból csak két dolog világos: a költők 'eredetiek' akarnak lenni és a verseik érthetetlenek. 'Igen hatásos karikatúrát adhatjuk a modern angol költészet fejlődésének — írja —, ha a négy egymás után következő nemzedéket négy különböző technikai fogás használatával jellemezzük: a prózai logika szétfűzése a huszas években, majd magánjellegű költői célzások, allúziók a harmincas években. Ezek magánjellegű szimbolikává változtak a következő évtized során, és ezt követték az ötvenes évek túlbonyolult okoskodásai. Az eredmény végig ugyanaz: a versek jelentése nem világos és tartalmuk prózában körülírhatatlan.'

A pongyola, szabados, feleslegesen bonyolult vagy éppen selypítően gyerekes, kidolgozatlan, vagy szándékosan homályos versek egész tömege jelent meg a negyvenes évek második felében, és a költők többségében a legkisebb igyekezet sem volt meg, hogy valamennyire is jelentős társadalmi problémákról adjanak számot.

Az új-romantikusok esetleges és zavaros stílusára, társadalmiatlan magatartására sok tekintetben egészséges visszahatás volt az ötvenes évek elején, azoknak a fiatal költőknek a megjelenése, akiket az utóbbi két-három évben, sokszor maguknak az érdekelt költőknek a tiltakozása ellenére is, egységes iskolának tartanak, és a *Movement* szóval különböztetnek meg mind a negyvenes évek új-romantikus irányzatától, mind pedig a *Mavericks* köré tömörült kortársaiktól, akik a negyvenes évek neo-romantikájától eltérően egy formailag már tisztultabb, józanabb 'romantikus' irányzatot képviselnek.

A *Mozgalom* tagjai fiatal, többnyire harminc évesnél fiatalabb költők. Megalapítói és fő képviselői az 'Új egyetemi elmék' (New University Wits) triásza: Kingsley Amis, John Wain és N. V. Larkin. Mindhárman az oxfordi szent János kollégiumban végezték tanulmányaikat. A *Mozgalom* elnevezést a *Spectator* című lap egyik rosszabbú recenzora akasztotta rájuk, s mint John Berger, a *New Statesman* neves baloldali művészkritikusa megjegyzi, a jelző hiánya tökéletesen kifejezi az irányzat iránytalanságát, törekvéseinek meghatározatlanságát. A *Mozgalom* költői újra meg újra erőfeszítéseket tesznek, hogy szándékaikat, céljaikat prózai manifestumokban világítsák meg (*Declaration*, E. P. Dutton & Co., 1958; *Protest*, The Souvenir Press, 1959), de ezek az önvallomások — ki-ki személy szerint mondja el, mit tart fontosnak — többnyire csak azt hangsúlyozzák, amit a *Dühös fiatal emberek* elnevezésű irányzatról is tudunk: bálványromboló szándékukat, csalódottságukat az ún. jóléti államban a képmutató, az egyén képességeinek kibontakozását gátló társadalomban, és nem utolsósorban az őket megelőző irodalmi irányzatokban.

A *Dühös fiatal emberek* néven ismert irodalmi áramlat kezdetéről még 1956 végén a következőket írta *Londoni levelében* Jack Beeching, a *Mainstream* című amerikai folyóirat angliai munkatársa:

„Az emberek kezdik észrevenni, hogy egy új nemzedék nyomul a rivaldafények elé. A 'jóléti' államban nőttek fel, de éppen az ellenkezőjét bizonyítják annak a republikánus fantazmagóriának, amelyik arról szól, hogy milyen hatással van a 'jóléti' állam a polgárok jellemére. A fiataloknak több pénzük van, és mivel ma könnyebb ösztöndíjhoz jutni, többnek van közülük egyetemi végzettsége. Meg kell jegyezni, hogy ebben az országban a fiatalok nagy többségét már tizenöt éves korában a munkapiacra dobják, de a kapitalizmusnak mind több képzett technikusra van szüksége, s ezért az alacsonyabb osztályokból származó tehetséges fiúk olyan nagy számban kerülnek az egyetemekre, hogy ott ma már saját külön hangjukat is képesek hallatni. Igen tiszteletlen hang ez — megvetéssel szól az *Establishment*ről, untatja a formális politika, de, meglepetésre, igen szenvedélyes akkor, amikor olyan kérdésekről van szó, mint a béke megőrzése, a halálbüntetés eltörlése és a faji megkülönböztetés megszüntetése.

Az új irodalmi mozgalom is ebből az anyagból való. Számlájára írandó egy csomó jó komikus regény (a legtipikusabb Kingsley Amis *Lucky Jim*-je), egy meglehetősen sikerült szindarab (a címe: *Look Back in Anger*), és saját bibliája, Colin Wilson elsőpró sikerű könyve, *A Kívülálló*.”

Az 'Establishment', a *Dühös fiatal emberek* megvetésének legfőbb tárgya, intézményt, 'létesítményt' jelent. Az ő szóhasználatukban jelenti az angol parlamentáris királyság hivatalos fórumait, bürokráciáját, propaganda apparátusának megcsontosodott formáit és formuláit. Osborne-ék megvetését kihívta a királynő-kultusz, a konzervatívok, 'a korlátolt, érzéktelen, tehetségtelen és gyilkos trottyok' politikája, a parlament és az újságok szemfényvesztő hazugságai, a szuezi kaland, a korábban mereven követett atompolitika és az angol élet számos kisebb-nagyobb ellentmondása és következetlensége. Nem tudják megkülönböztetni a lényegét a kevésbé lényegestől, az alapvető okokat a felszíni jelenségektől, egy szinten, ugyanazzal a hangsúllyal kritizálnak mindent, királyhitet, 'jóléti' államot, az újságok zsurnaliszta zsargonját, a politikai közhelyeket, a profitcsinálás ösztönét, az egyház álszentességét és az atomháborúval való fenyegetőzést, és ezért a bírálat sok tekintetben terméketlen, 'dühöngés' marad.

A *Movement*, mint többé-kevésbé egységes költői irányzat szintén ezekben az években, az ötvenes évek közepe táján alakult ki, és sok közös vonás van közte

és a szélesebb mozgalom, a *Dühös fiatalember*ek irányzata között. Felfogható úgy is, mint az utóbbi megnyilvánulása a költészet területén. A határok elmosódnak, sőt az elhatárolás felesleges is, hiszen a *Dühös fiatalember*ek elnevezése sem jelent valami szervezetten egységes irányzatot és a nonkonformista felfogásnak a céltudatlan lázongástól egészen a tudatos baloldaliságig igen sokféle színét és árnyalatát foglalja magában. Osborne darabjai Magyarországon is ismertek, és a múlt év második felében élénk vita folyt a budapesti *Egyetemi Lapok* és a *Népszabadság* hasábjain a *Dühöngő ifjúságról*, a kérdés angliai társadalmi háttéréről, valamint arról a kérdésről, hogy milyen értelemben beszélhetünk nálunk hasonló jelenségekről. A „dühös” irányzathoz tartozik Shelagh Delaney nálunk is bemutatott *Egy csepp méz* című darabja, és ennek a korosztálynak a problémáiba, életmódjába nyújt bepillantást Stella Gibbons *Itt sárkányok vannak* című regénye (Magyar Helikon, 1959).

A „dühös fiatalember” életérzése sokban rokon annak a nyugateurópai fiatal nemzedéknek az életérzésével és problémáival, amely helyzetét kiuttalannak tartja. és szélsőséges eszképpista megoldásokhoz folyamodik, hogy elkerülje a szembenézést kora valóságos problémáival. Ez a magatartás legjellemzőbb az amerikai ifjúság jelentős rétegeire, amelyet gyakran így emlegetnek: *beat generation* vagy *beaten generation* — a megvert nemzedék. A „beat” szó azonban többet is jelent, mint „megvertet”. Ebben az összetételben: „deadbeat” jelent holtfáradt embert, vagy még inkább, az amerikai *slang*ben, másokon elősködő csavargót. Jack Kerouac amerikai költő szerint a „beat” szó jazz ütemet és vallásos üdvözlést — *beatitude* — egyként jelent, és eredetileg azokat a *hobo*-kat, csavargókat jelölték ezzel a szóval, akik „igazán odáig voltak, de ugyanakkor telve átható meggyőződéssel”.

A „beatnik”^{*} költők bohém, alvilági életet élnek, megvetnek mindent, ami szerintük nyárspolgári, vallásos szektákat alapítanak és egyházi énekeiket a rock’n’roll ritmusára éneklük, táncolják, és nem egyszer a bűnüldöző szervekkel is összeütközésbe kerülnek. (A magyar lapok is közölték azt a hírt, hogy két amerikai detektív hónapokig „költőnek” adta ki magát, „beatnik” klubokat látogatott, és ily módon számos kokainistát és heroinistát tudott a törvény elé állítani.)

A *Movement* és a *Mavericks* költői számára a „beatnik” költők életmódja inkább csak távoli ideál, a menekülés egy neme. Hozzájuk képest ők maguk nyárspolgárok, egyetemi előadók, könyvtárosok, minisztériumi tisztviselők, rádiórendezők, sőt rendőr is akad közöttük. Az egzisztencialista eszmék ugyan áthatják költői működésüket, és Londonban is vannak éjszakai klubok, amelyek nagyon hasonlítanak az amerikai nagyvárosok „beatnik” klubjaihoz, de a költők maguk, legalábbis az új költőgeneráció nevesebb tagjai, nem jutottak el, és aligha jutnak el odáig, hogy életformájukat is teljes mértékben ezeknek az egzisztencialista eszméknek megfelelően formálják át. A *Protest* szerkesztői a *Dühös fiatalember*ek és a „beatnik” költők közötti különbségről azt mondják, hogy míg az előbbiek még törődnek a dolgokkal, a „beat generation” már túl van ezen a fokon. Az előbbiek még megpróbálnak kapcsolatot keresni a társadalommal, bármily nagyok is a bűnei, az utóbbiak teljesen elszakadnak tőle és vállallják a kiközösítettek sorsát. Ezek a végletes bohémek, az éjszakai élet őrzőgő dervisei, az egzisztencialista szektaalapítók, akik a költészetet a jazzel, a táncórülettel és a narkóziissal fektetik egy ágyba, sors- és pályatársai annak a fiatal amerikai korosztálynak, amely a nagyvárosokban gangekbe tömörülve vív nem egyszer halálos kimenetelű utcai harcokat, és a narkotikumot, a táncot, a prostitúciót, a fosztogatást, kártevést és gyilkolást tartja egyetlen menekvésnek a kiéltség csömörelés és a tömegpusztulás rettenetével fenyegető hidrogénbombás világ elől. A rend elleni lázadásnak ezeket az extrém képviselőit, lényegében a bűnösöket, szája és igazolja műveiben az amerikai Norman Mailer, aki szintén szerepel a *Protest* írói között.

*

Az angol fiatalság életformájában és gondolkodásában is megtalálhatók olyan jegyek, amelyek alapján a fent jellemzett végletek kifejlődhetnek. A munkásosztály évtizedes harcaival kicsikart engedmények, továbbá a tőkésék kényszerültsége, hogy minimális engedményekkel fenntartsák a „nyugati életforma” presztízsét, valamint a háború utáni évek viszonylag kedvező gazdasági helyzete folytán az angol dolgozó fiatal anyagi körülményei elég kedvezőek, főleg akkor, ha nem kell külön lakásról

* A „beat” szóból a „sputnik” mintájára képzett szó.

és családfenntartásról gondoskodnia. A fiatalok azonban érzik, hogy nincs igazi konszolidáció, a munkanélküliség csapásától továbbra is rettegniök kell, s a legijesztőbb rém maga a háború. Ebben a kérdésben az ifjúságnak nincsenek illúziói — az illúziók csak akkor jelentkeznek, amikor a háború megelőzésének mikéntjéről van szó. Demoralizáló körülmény, hogy az elért eredmények kivívásában ennek a generációnak kevés rész jutott, s hogy az 'öregék', az idősebb munkásnemzedék ugyan megtette a magáét, de az alapvető társadalmi és gazdasági ellentmondások megmaradtak, sőt tovább éleződtek. Az ifjabb generáció nem hajlandó kellő tisztelettel tekinteni a már elért eredményekre, jöllehet ezeknek ő maga is haszonélvezője. Ez egyrészt növeli az 'Establishment' ellen irányuló érzelmek erejét, (az állam és a kapitalista kizsákmányolók a maguk eredményeinek és 'jótéli' államnak tüntetik fel a szociális reformokat), másrészt azok a fiatalok, akikhez nem jut el, vagy nem elég hatásos formában jut el a haladó gondolat, a társadalmi problémák helyett a generációs problémákat helyezik előtérbe, és a régi síneken futó társadalmi élet, amelyben az 'öregék' nemcsak a kormányzó posztokat foglalják el, de a gondolatformálás, a társadalmi érintkezés formáit is befolyásuk alatt tartják, dacos ellenkezést vált ki belőlük. Az ifjúság dühöng. Vitatkozik, érvel, hevesen vonzódik a társadalmi kérdésekhez, de ugyanakkor mereven távoltartja magát mindentől, amit joggal vagy jogtalanul begyepesedettnak, avultnak, dogmaszerűnek ítél. Sajnos ez a forradalmiságra helyzeténél fogva fogékony ifjúság az imperialista propaganda pergőtüzében újra meg újra kerülő utakra, zsákutcákba tér, és nem egyszer szembe is kerül a haladással.

A 'dühöngő ifjúság' írói, elsősorban maga Osborne, elismerik, hogy valamilyen módon a társadalom felelős ezekért a fejleményekért. Maga az a tény, hogy a mai fiatal költők, több mint egy nemzedéknyi szünet után, ismét hajlandók társadalmi kérdésekkel foglalkozni, feltétlenül pozitív jelenség. Szándékuk lehet őszinte, javító szándék, vagy legalábbis figyelmeztetni akarják a társadalmat a helyzet tarthatatlanságára. A javító vagy figyelmeztető szándék megnyilvánulását gyakran lemondó kézlegintés kíséri. Ez abból a felismerésből fakad, hogy az uralkodó társadalmi rend alapján, annak megtartásával nem lehet megoldani a problémákat. A felszínen tapogatóznak, a jelenségekről, nem a lényegről rántják le a leplet, és nem jutnak messzire, mert számukra a burzsoá társadalom nemcsak az adott társadalmi rend, hanem a társadalom. Amikor az individualista szemléletet hordozó kapitalista társadalom válságjelenségeit ők maguk is egy felfokozott individualista álláspontból szemlélilik, természetesnek tűnik számukra a fő egoista, Colin Wilson által ajánlott, és a 'beatnik' klubokban megvalósuló következtetés: az egyén rekessze ki magát a társadalomból, hogy 'én'-jével azonosulhasson, kiélhesse egyénisége teljességét. Erre a kiúttalan kiútra vonatkozik Philip Larkin költeménye, Az eltávozás költészete:

*Ötödkézből ér olykor a hír s akár egy
sír felirat:
'Odavágtá az egész cuccot
és elinalt' —
s hangjukból kicseng: te is csak
helyesled, beláds,
ezt a merész, megtisztító
s elemi húzást.*

*S azt hiszem, igazuk van.
Az otthont s az otthonit
már mindnyájan utáljuk:
a szobám undorít —
s jó könyveim, jó ágyam,
a porcelán csecsebecsék
úgy untatnak, mint ez a tökéletes élet.
S az efféle beszéd:*

*'Otthagytá az egész csürhét'
— úgy felzaklat akár
ez: 'A nő ledobta ruháit'
vagy ez: 'Nesze, kapcabetyár'.*

*Ha megteszi más, nekem is megy —
csak ez a gondolat
tarthat meg józannak, jónak.
De még ma elindulok.*

*el én! dióhullásos utakon gázlok,
bárkák begyiben guggolok
jóságtól szőrösen — csakhogy
mesterkélt dolog
ez a tudatos visszalépés oda,
hol a cél, ha célt keres:
könyvek, limlom s egy élet,
mely vádlón tökéletes.*

Larkin szerint a kör áttörhetetlen, a kínált megoldás 'mesterkélt dolog' — s a mesterkéltség egyike a megengedhetetlen, az eltűrhetetlen kategóriáknak a költői magatartás illemlékódexében.

Larkin egyébként a legjelentősebb képviselője ennek a költőgenerációnak. Egy másik fiatal költő, G. S. Fraser szerint költészetének pozitív elemei: humorérzéke, együttérzése a kisemberekkel, és valami 'száraz gyengédség'. Fraser felismeri, hogy Larkin fő erőssége az a negativum, hogy 'őszintén vállalja a vereséget'. A vereség vállalása Fraser szerint annak az elvnek az elfogadása, hogy a racionálisan gondolkodó emberi lény meglehetősen keveset vár az élettől'. Fraser Larkin egyik legutóbbi költeményét hívja tanuságul. Ebben a versében Larkin egy pünkösdi esküvő végakkordjait írja le. A vonat ablakából nézi a nászútra készülő ifjú párt, leírja az őket búcsúztató násznépet, az olcsó gálába öltözött menyasszonyt és az érzékenyült örömapát, aki sörtől lángoló orcával búcsúzkodik. A jelenet pontos megfigyelését dicsőítve említi Fraser, és megjegyzi, hogy a vers hangulata, különösen a vége felé, kifejezi a költőnek az egyszerű emberek sorsa által kiváltott megindultságát. Mégis úgy tűnik, mondja Fraser, hogy a precízen leírt és elénk állított násznép és a nászutasok sokkal inkább élnek az életet, mint maga a költő, aki végül is érezhető megkönnyebbültséggel száguld a nagyváros, London felé, és olvad bele az általa felkínált névtelen magányba. Fraser mindebből azt a tanulságot vonja le, hogy jó volna, ha Larkinnak és társainak több hite volna az életben, még akkor is, ha az életben a kockázatokkal is vállalni kell. 'Mélyebb spontaneitás, több bizalom az érzelmek iránt és kevesebb idegenkedés tőlük — ez az amire új költőinknek szüksége van' — írja.

A kirekesztettség érzésének kifejezése gyakran jelentkezik Larkin műveiben. Ez magában foglalja egyrészt azt az érzést, hogy az ember ki van zárva valahonnan, másrészt azt az ellenállhatatlan vágyat is, hogy bévülre kerüljön. Ez az érzés, a társadalomtól nemcsak mint kizsákmányoló rendtől, hanem mint emberi közösségtől való elidegenülés kifejezéseként, megjelenik más fiatal költők verseiben is, például a Larkinnál jóval fiatalabb Anthony Thwaite *Hazulról* című versének első négy sorában:

*Idegenül mindentől,
mindenütt számkivetve,
bár honi levegőt szív,
nem lel meghitt helyekre ...*

Ez az elidegenülés, amely egyszerre jelenti az eltávolodást a hatalom birtokosaitól és a kapcsolat hiányát a néptömegekkel, kifejezheti a költő vágyát a tömegekkel való azonosulásra, de kifejezheti a végletes ragaszkodást a költő szerepének individualista felfogásához. A fiatal költőknél a társadalmon-kivüliség mint meglévő és szükséges rossz jelenik meg, de a kívülállás apoteózisa Colin Wilson könyve, a *Kívülálló* (*The Outsider*, Victor Gollancz Ltd., 1956) és folytatása, a *Vallás és a lázadó* (*Religion and the Rebel*, Victor Gollancz, 1957).*

* Wilsonnal kapcsolatban lásd Sükösd Mihály ismertetését a *Magyar Nemzet* 1959. november 20-i számában.

A 'kívülálló' egyfajta *Übermensch*, aki az emberiség sorsát teljes pesszimizmus-sal szemléli, aki elkárhozik, majd ezúton megváltásban részesül az által a mély felfogóképesség által, amely látása előtt lemezteleníti a dolgok igazi természetét, az élet hiábavalóságát, a halál szükségszerűségét, a szándék és értelem nélküli magányos létezés félelmetességét és rettenetes kietlenségét.' Wilson s a fiatal költőnemenzdek legtöbb tagja az egzisztencializmus hívője és apostola, de sok újat nem tud hozzá-tenni Kierkegaard, Jaspers, Marcel és Sartre filozófiájához.

Művészi téren a fő különbség nem a témákban, nem az elvi alapokban, hanem a kifejezés formájában van meg a *Movement* és a *Mavericks* között. John Holloway, az egyik „idősebb” Movement költő írja a *London Magazine* novemberi költészeti vitájában, hogy lényegében két költői nyelv szembenállásáról van szó. Az egyik nyelvezet (a *Mavericks*) a költői képeket jobbra a hagyományos költői képtárból veszi, és minduntalan hivatkozik csillagra, vérre, gyémántra, tűzre, forrásra és hasonlókra. Ez a nyelv spontán, ihletett és igen nagymértékben zabolátlan költői kifejezést eredményez, míg a másik száraz, ironikus és körmönfontan intellektuális. Az első típusú költői nyelv eltér a mindennapi normális nyelvtől a deklamálás, sőt az inkantáció, a varázsigék mormolása, éneklése felé. A logika és a mindennapi egyszerű értelem, ha mellékesen is, megkaphatja ugyan azt, ami feltétlenül megilleti, de igazán jelentős eredménynek az számít ebben a nyelvben, ha függetlenedni tud a közvetlen jelentéstől annak kedvéért, ami előlött létezik. Ebben a nyelvben különösen nagy szerep jut a költő sajátos, más emberi lényektől különböző látásmódjának, különleges költői öntudatának. 'A költő vátevez, azaz igaz próféta' — írja Holloway, és rosszmájúan hozzábiggyeszti: 'Vagy hamis.'

A másik irányzat: a *Movement* antiromantikus irányzata szerint a költő értelmi és kritikai fakultásainak van elsődleges szerepe az alkotásban. Holloway szerint abban, hogy ez a típus és költői nyelvezete válik uralkodóvá napjaink angol költészetében, jelentős része van annak, hogy a költő mint 'hivatalnok' jelenik meg.

'A mi társadalmunkban' — írja — 'a költőnek két lehetősége van. Az egyik az, hogy vállalja a „Kisebbség” szerepét. Ezek a költők a lázadó, a bohém, a látnok, a lelki nomád olyan különböző típusai, amelyeneket ez a fejlett és megállapodott társadalom még kibír sőt (miközben gondosan ügyel arra, hogy megmaradjon bennük a lázadás érzete) fel is használ. A másik típus szintén régtől fogva megvan: a költő mint *clericus*. Megtalálható az egyetemeken és a többi hozzájuk hasonló intézményben, az iskolában, a könyvtárakban, az igazságügyi intézményekben, és a BBC-nél. A hivatalnokoknak biztos helye van a társadalomban, ez a biztonság igen csábító, és ezért győz napjainkban az ő nyelvezete. Legfőbb gyengesége az, hogy erőnyei: eruditása, egyenessége, szakmai tökéletessége, tartózkodása a túlzásoktól, mind-mind negatív előny; ezek elébb válnak ódivatúvá és elavulttá, mintsem első látásra gondolná az ember.'

Ami a 'hivatalnok' szerepét illeti, van valami a dologban. A fiatal költők kispolgári anarchizmusa és beamter-lelkületű szűkkeblűsége egyként következik ebből a tényből, hiszen a fix fizetések alkalmazottak lázadoznak így 'kenyéradójuk', a kapitalista állam ellen, s ugyanakkor elidegenültségük is érthető, hiszen értelmiségi pozícióik csak meglehetősen szűk és egyirányú társadalmi kapcsolatok kiépítésére nyújtanak lehetőséget. Tehát vagy 'hivatalnok-költőkként' tudomásul veszik függésüket az uralkodó osztályoktól, vagy 'fellázadnak' az uralkodó osztály által még eltűrt kereteken belül. Az ügyes 'lázaadót' még népszerűsítik is, és máról holnapra gazdag ember lehet, mint Colin Wilson.

Ami pedig a két 'nyelvet' illeti, a különbség ilyen tekintetben, bár nem mindig elég szembevetőn, valóban megvan a *Mavericks* és a *Movement* költőinek a stílusuk között. A *Mozgalom* élesen szemben áll az előző költőnemenzdek olyan képviselőivel, mint Dylan Thomas, George Barker és W. R. Rogers. Mintaképük Orwell, Empson és Robert Graves, és esztétikai felfogásuk rokon Audenével és Eliotéval. Elítélik a romantikát, és ők is csak annyit látnak meg benne, mint Eliot és az 'új kritikások': a nem világos, nem elég szabatos kifejezést, a forma feloldását az érzelmek zavaros áradatában, a képzelet gátlástalan csapongását stb. A romantika külső jegyeivel együtt elvetik a romantika legnagyobb képviselőire jellemző szenvedélyes igyekezetet, hogy az emberi tapasztalat átfogó eredményeit a költészet részévé tegyék.

A formai letisztulást sürgető szándékuk és a neoromantikát elítélő magatartásuk némileg rokon azokkal az Európa-szerte meglévő törekvésekkel, amelyek az

avantgardizmus egyes részeredményeit próbálják klasszicizálni, illetve igen leszűrt, „szolid” formában felhasználni együtt a klasszikus költői kelléktár adta lehetőségekkel. A *Mozgalom*ra nem jellemző a formarombolás, költeményeik nem érthetetlenek, legfeljebb a merész, és lényegében formalista, intellektuális játék teszi verseiket helyfel-közzel nehezen követhetővé. Ettől eltekintve éppen a „közérthetőség” a legerősebb oldaluk, és ez teszi lehetővé, hogy közönségsikerük nagy, olyannyira, hogy időnként a best seller regényekével vetekszik költeményes köteteik példányszáma. Ehhez persze az is hozzájárul, hogy a költők személyével, magatartásuk excentrikus vonásaival az olyan milliós példányszámú, tömegízlést szolgáló lapok, mint a Daily Mirror és a Daily Sketch, majdnem olyan rendszeresen és tüzetesen foglalkoznak, mint a filmsztárokra és a királyi udvar tagjaira vonatkozó pletykákkal. Ezeknek a lapoknak a népszerűsítő szerepét saját és a kortárs költők (Kingsley Amis, stb.) sikerével kapcsolatban igen szókimondóan tárgyalja Colin Wilson az *Encounter* 1959. novemberi számában.

A *Mozgalom* a realizmus igényével lép fel, de ez az igény csak a részlet kérdések a felületi jelenségek megmutatásában valósul meg. Az eszmei háttér ehhez a részlet-realizmushoz a *logikai pozitívizmus*, a „modern világnézetnek” hirdetett szubjektív empirista csodaszer, amelynek az imperializmus filozófusai azt a szerepet szánták, hogy a tudományos materializmust helyettesítse. A *Mozgalom* első reprezentatív kötetét (*New Lines*, 1956) éppen Robert Conquest, a logikai pozitívizmus egyik angol apostola szerkesztette. Gondolkodásuk szubjektív idealizmus következtében a *Mozgalom* költőinek világképében egymást kizáró, összeegyeztethetetlen ellentét van az egyén és a társadalom, illetve a költő művészi és társadalmi kötelezettségei között. Kingsley Amis azt fejtegeti a *Szocializmus és az értelmiségiek* c. pamfletjében, hogy irracionális és „romantikus” az olyan célok iránt érzett lelkesedés, amelyek nem gyökereznek a saját közvetlen érdekeinkben, hanem rajtunk kívülről erednek, és a közösségért érzett bárminemű felelősségérzet csak a szentimentalizmus egy fajtája; az ilyen értelemben véghez vitt tett csak „romantika”.

A különbség Osborne és Amis között szembevetendő, és nagy különbségek vannak a *Mozgalom* egyes költői között is éppen társadalmi felelősségérzetük tekintetében. Jellemző, közös vonásuk az, hogy tusakodnak magával a problémával, megvan bennük a szubjektív vágy ahhoz, hogy megtalálják a társadalommal a kapcsolatot, de a kapcsolat megteremtését lehetetlennek érzik. Ennek elsősorban az az oka, hogy nem tudják áttekinteni a társadalom egészét, a „társadalom” szó jelentése leszűkült tudatukban a konvencionális kapcsolatok rendszerére, azokra a formákra és formulákra, amelyek ellen harcot hirdettek. Ezeket el kell utasítaniok, s mivel úgy érzik ez által visszautasítják a kapcsolatot magával a társadalommal, egyetlen út marad nyitva: a magányhoz vezető.

*Mindezen túl: a magányért a vágy —
mégha elsőtétül is az ég a meghívóktól,
mégha követjük is a nemi élet nyomtatott előírásait,
mégha le is fotografálják a családot a zászlórúd alatt,
mindezen túl: magányt kíván a vágy...*

(N. V. Larkin: Kívánságok.)

Az egyén belső élményei kerülnek előtérbe a gyermekkornak szinte freudista módon megragadott problémáival, ugyanakkor a külső világ jelenségei elvesztik összefüggéseiket egymással és a költővel, egyedi dolgokká merevülnek, és az emlékezet csak mint töredékeket tudja felidézni őket.

*Ha elhatározom, hogy összeraklak,
vagy, precízebben, hogy a rád vonatkozó
képzeteim közül melyek illenek össze leginkább,
akkor megtudom, mit is szerettem...*

(Elizabeth Jennings: Azonosság)

A részlet-realizmusnak, a lényeg, az élő kapcsolatok, dialektikus összefüggések figyelmen kívül hagyásának eredménye az, hogy a *Mozgalom* költészete témaiban sem igyekszik átfogót nyújtani, inkább csak arra törekszik, hogy az egyszerűt pontosan, eléggé körülhatároltan ragadja meg, és hogy a téma feletti reflexiók világosak,

logikusak legyenek esetleges bonyolultságuk ellenére is. A stílus világossága, ami a 'közérthetőséget' lehetővé teszi, elszűrőülést is jelent, és az az intellektuális szemantikai játék, amit különösen kedvtelve úznak, nem annyira a XVII. századi angol metafizikus költészettel, (mint a *Mozgalom* költői szeretnék), hanem inkább Pope és a XVIII. század elejének klasszicista költészetével rokon. Nem meglepő az sem, hogy a *Times Literary Supplement* egyik novemberi számának vezércikke, amely egy sírvers-gyűjteményt méltat, a sírversek lapidáris stílusát ajánlja hasznos tanulmányul a fiatal költőknek.

Minden neoromantikus hevületük ellenére a *Movement* szembeszálló *Maverick* költők sem jutottak messzebb a *Movement* empirizmusánál. Kisszerű költészet ez is, triviális jelenségekkel foglalkozik, távol tartja magát a szélesebbkörű relációktól, és, talán még a *Mozgalom*nál is jobban, a lényeges társadalmi kérdésektől. Mint a *Times Literary Supplement* írja: „egyik csoport sem jelentkezik olyan költővel, akinek képzelőereje egységes látásmóddá tudná emelni szemléletüket.” A lap szintén a végletes szubjektívizmust tartja a két irányzat legszembevetendőbb közös vonásának, „Míg a *Maverick* költők a szubjektív tartalomnak tulajdonítanak fontosságot, a *Movement* költőinek az a meggyőződése, hogy mind a szubjektív élmény, mind a külső esemény lényegtelen a teremtményeik számára. Szerencsétlenségükre ezen elvek kölcsönhatása maga az élet... Az az elme, amelyik megpróbálja elutasítani az egyiket vagy mind a kettőt, légüres térbe zárja magát, hol az értéket csak az egyéni tapasztalat szabja meg — vagy pedig eleve tagadja az értékelés és a kiválasztás jelentőségét.”

Jack Lindsay idézi a *Maverick* költő, Vernon Scannel *Hogyan kell kereszt-rejtvényt fejteni* című versének befejező sorait, és megjegyzi, hogy az itt leírt magatartás mind a két költői iskolára egyaránt jellemző.

*A bökkenő az, hogy számtalan a beírható változat.
Halványan írj, hátha új szót kell majd beírnod,
légy hát óvatos. Amikor készen vagy, s mint egy kielégített szerető
álmosan felsóhajtasz és hátradőlsz — nem is képzeld,
hogy a fekete kockák rejtik a titkokat, amiket nem tárhatsz fel soha.*

Lindsay még hozzáteszi, hogy egyik irányzat sem látja be: a költészet nem kereszt-rejtvény kitöltése, és az életben dialektikus egység van a fehér és a fekete kockák között.

A két irányzat közül mindenesetre a *Movement* tűnik jelentősebbnek. Hatása is szélesebbkörű, és az a követelménye, hogy a forma világos és átható legyen, megnehezíti, hogy egyes költők 'érzelmeikre' hivatkozva üres szószaporítással foglalkozzanak. Bár költőinek viszonya a társadalom nagy kérdéseire többnyire negatív, az a tény, hogy a társadalmi felelősség kérdése egyáltalán felvetődik bennük és nyugtalanítja őket, lehetőség arra, hogy a ne a 'beatnik' felfogás irányába fejlődjenek, hanem — megtisztítva a porondot az előző költői nemzedék felesleges kitérőkre ösztönző hagyományaitól — előkészítsék a következő lépést: a költészet és az élet szoros kapcsolatát, szerves egységét. Mint Jack Lindsay írja, Dylan Thomas után szükség volt újrakezdésre, és bár a *Mozgalom* költőegyéniségei egyelőre nem érik el Thomas művészi szintjét, az irányzat, ha nem is kezdete az újnak, határozottan jelzi: egy elmúlt korszak végetért. A *Mozgalom* eredményei: a világos beszéd, a szabatos kifejezés, a törekvés az egyéniség kiteljesedésére, és ezzel kapcsolatban a társadalmi összhang hiányának felvetése, gyümölcsözővé lehetnek, ha az irányzat megszabadul dogmatikus babonáitól, a képektől való irtózástól kezdve egészen addig az idegenkedésig, amelyet a költők a társadalmi harcokban való részvétellel szemben éreznek. Mindaddig azonban, amíg ezek a problémák megoldódnak, ezekben a legújabb angol költői irányzatokban erősen előtérben vannak a negatív vonások. Ennek a legfőbb oka abban rejlik, hogy az imperialista társadalom határozott és mélyreható bírálata nélkül próbálnak kitörni a dekadens polgári kultúrából.

Jelenleg a figyelem mindinkább a költőcsoportok egyes tagjainak a működésére tologódik át. Az antológiákat követik az egyes költők kötetei, s ezeken keresztül a közös vonásokat egyre inkább háttérbe szorítják az egyéni különbségek. Miközben Kingsley Amis és John Wain mind merevebben és szélsőségesebben fejti ki individualista, társadalomellenes ideológiáját, olyan fiatal költők is vannak, akik mint Christ-

opher Logue, balra tartanak, hogy széttörjék a *Mozgalom* korlátait, dogmatikus merevségeit. Logue fejlődése, valamint Doris Lessing, a *Mozgalomhoz* közelálló angol írónő tevékenysége arra utal, hogy előbb-utóbb Angliában is lehetnek jelentős Jane Austen óta a legnagyobb angol nőírónak tartanak, és aki 1956-ban elnyerte Jane Austen óta a legnagyobb angol nőírónak tartanak, és ki 1956-ban elnyerte a Somerset Maugham díjat, nyíltan baloldali író. Nézeteiről így ír:

Az a véleményem, hogy a realista regény, a realista novella a prózáírás legmagasabb formája, összehasonlíthatatlanul magasabban áll mint az expresszionizmus, az impresszionizmus, szimbolizmus, naturalizmus, vagy bármilyen más izmus... Az írónak — hogy egy szocialista meghatározást használjak — a lélek mérnökének kell tekintenie magát. Ez a meghatározás olyan, hogy ettől egyetlen régi, tizenkilencedik századi író (olyanok, mint Tolsztoj, Stendhal, Dosztojevszkij, Balzac, Turgenyev, Csehov) sem húzódozott volna.

Ezek a sorok a *Decleration*-ban jelentek meg, és cikkének más helyein az író még határozottabban is hangot ad annak a meggyőződésének, hogy csak a népről szóló, a néphez közel álló, az osztály-konfliktusokat hűen ábrázoló haladó művek jelenthetik a jövő irodalmát.

Christopher Logue versben jelenti ki, hogy nemcsak annyit tud és akar elmondani az életről, amennyi még egyetértő szemhunyorítást, vagy elnéző mosolyt vált ki az uralkodó osztály tagjaiból:

*Különös, de mégis,
ha elmondom, hogy a napfény bonyolult
víziókról vetül vissza, mellvérték trójai
kovácsok véste cirkalmairól — elhiszitek nekem és
szentesítitek vágyaimat.*

*S ha ezt mondom:
Agyam lába körül fészket raktak a madarak
és ezt éneklük: Nem... nem... — osztjátok aggodalmamat
s az én veszteségem a ti vígasztalástok...*

De ha kereken kijelentem, így:

*Az olcsó halhatatlanság habarít meg titeket,
a kín különböztet meg egymástól, az a kín,
amelyet más kinokhoz mérhettek... s csak azért vagytok,
hogy elveszítsétek a világot, s mind olyan egyformák
vagytok, mintha egymást köptétek volna ki — hebegni kezdtek:*

*Logue, az a vörös, már megint bárdot köszörül.
Avagy tarhálni akar. Nos, nem tévedtetek:
van köszörülni bárdom és tihozzátok képest
vörös vagyok és pénztelen. Na és?
Gondolkodom, gyenge vagyok, gyámolítás kell, éltem
és engedelmetekkel élni fogok még. Ugyan miért
kellene szavakkal izgatnom titeket,
amikor már csurom vér az ágyatok?
S mégis szavakkal hozlak zavarba titeket...*

Logue sem vonta ki magát a különböző 'modern' hatások alól, amelyekre jellemző az a kísérlet, hogy több alkalommal, az amerikai 'beatnik' költők hasonló törekvéseit követve, szimfonikus jazz-kísérettel olvasta fel verseit, köztük Neruda-átköltéseit, az angol rádió harmadik programjában. Sokan szerencsésnek tartják ezt az ötletet, és igen alkalmasnak arra, hogy a költészetet élő, hangos formájában juttassa el az ifjúság széles köreihez. Az ifjúság részéről máris nagy az érdeklődés az ilyen előadások iránt, és Logue sikerei Dylan Thomas felolvasásainak népszerűségét idézik.

Roy Fuller, aki a *London Magazine* múlt novemberi számában *Nemzedékek között* című cikkében fejti ki nézeteit az új költészetről, nem tartja jó költőnek Logue-ot, mert szerinte van benne egy 'szerencsétlenül romantikus vonás, amely fellengzősségbe

torkollik'. Kifogásolja, hogy kollokvialis stílusa gyakran műfordítás ízű, és megemlíti, hogy valószínűleg Brecht fordítások hatottak rá. De ő is megjegyzi, hogy a legfiatalabbakra, akiktől azt várja Roy Fuller, hogy a forma és tartalom tekintetében radikális újításokat hoznak. G. S. Fraser pedig azt hangsúlyozza, hogy Logue voltaképpen a fiatal angol költők egyik fő irányzatához sem tartozik, önálló maradt, és mélyen elítéli Larkin magatartását mind erkölcsi, mind pedig politikai tekintetben. Logue maga 'finomkodó hascsikarásnak' aposztrofálja Larkin költészetét. A kritikusok általában megegyeznek abban, hogy Logue legújabb kötete (*Songs*, 1959) nagy fejlődést jelent első kötetéhez (*Devil, Maggot and Son*, 1956) képest. John Berger, aki a *New Statesman* 1959. október 31-i számában kifejti ragaszkodását ahhoz a meggyőződéséhez, hogy a jelen és a jövő művészete a szocialista-realista művészet, megemlíti, hogy Logue egyes költeményei kielégítik azokat a követelményeket, amelyeket ezen az alapon lehet irodalmi művekkel szemben támasztani.*

*

Sem Logue, sem a többi fiatal költő fejlődésével kapcsolatban nem lehet jóslásokba bocsátkozni. Szerepükre vonatkozóan az angol irodalmi körökben két különböző felfogás uralkodik. Az egyik szerint a jelenlegi helyzet, amikor sok színvonalas, egyenrangú, de távolról sem zseniális költő iskolákba tömörülve mintegy kollektíven alkot, szükségszerű és hasznos jelenség mindaddig, amíg egy új nagy költőegyniség ki nem emelkedik közülük, vagy esetleg tőlük teljesen függetlenül. A múlt év elején a *Times Literary Supplement* nem minden meglepődés nélkül vette tudomásul, hogy Angliának szép számmal vannak igen szabályos, megbízható, színvonalas, bár ugyanakkor csak közepes jelentőségű költői, és hozzáfűzte, hogy ez talán még egészségesebb helyzet, mintha egy-két szabálytalan költőgénusszal kellene beérnie.

A másik felfogás szerint a jelenlegi helyzetet az erjedés állapotának kell tartanunk. Ez az erjedés kedvező esetben a modern angol költészet új kiteljesedéséhez vezethet. Az eljövendő új költészet felidézheti Yeats, Edith Sitwell és Dylan Thomas sokoldalú, az élet mélységeinek megismerésére törő magatartását, de a maga új eszközeivel fogja tükrözni az életet, realista módon és áthatva szenvedélyes igazgyszeretettel. Egy ilyen típusú költészet, amelyben nem válna el egymástól a romantika és a klasszicizmus, az érzelem és az értelem, a forradalmi lendület és a realizmus, minden bizonnyal nagyon közel állna a szocialista realizmushoz. Talán ma még ez távoli dolognak tűnik Angliával kapcsolatban, de napjaink politikai és gazdasági fejlődésének irama, beleértve a nemzetközi erőviszonyok változását és a szocialista országok anyagi és szellemi eredményeinek növekvő tekintélyét a nyugati országokban azt sugallja, hogy az idő már méhében hord ilyen irányú változásokat is.

* A cikk fordítása megjelent az *Élet és Irodalom* 1959. december 4-i számában.

Ovidius két verse

Ad uxorem

Mennek az évek, az ősz maradandó, őszülök én is,
szorgos a tűnő kor, arcomon árkokat ás.
Fáradt testemből kiapadt az erő, elevenség,
vágy, szerelem, tetszés nem lobog át eremen.
Rám sem ismernél, ha találkoznánk Aranyom, mert
testem annyira rom, hangulatom sanyarú.
Ezt művelte a kor, de panaszlom, volt oka más is:
őrli aggodalom, fáradozás, epedés.
Únt nyomorom hosszát években mérje akárki,
hidd el, Nestornál jóval idősb leszek én.
Nézd behemót testét a baromnak, törve barázdát
majd elpattannak fürge acélínai.
Jó pihenő nélkül soha meg nem újul a szántó,
tárul a termésben, s aggul a bő anyaföld.
Szánd paripád, ha naponta iramlík, futja a cirkuszt:
vágtaiban zuhan el, s hal meg a hús homokon.
Persze, hiába erős a hajó is, a víz megemészti
bordáit, ha sose szárad a part fövenyén.
Engem a bánat, örök baj sűrűsödő sora sorvaszt,
szívem alél, vénül, bénul időnap előtt.
A nyugalom testet táplál és szellemet éltet,
hajsza a munkában: testnek, idegnek is árt.
Fontold meg, Jázon mért szerzett itt, e vidéken
minden utódok előtt hírnevet, mindörököst.
Bárha a gondja kisebb és könnyebb volt az enyémnél:
nagy név kénye se dúlt versei szép szavain.
Pontusba utazott, nagybátyja, Pélia küldte,
az, kit alig féltek Thessali végeken is.
Caesar szíve neheztele rám meg, s ő, a kegyétől
napkeleten, nyugaton reszket a messze határ.
Thessalia közelebb van Rómánál a Dunához,
s Jázon e nagy úton nem menetelt szomorún.
Voltak társai, jó görög ifjak, a vándorlásban,
nem jött, senki se jött, számkivetésbe velem.
Én szántottam a víz sivatagját ócska tutajjal,
Jázont drága naszád vitte a tengeren át.
Tiphys sem volt hű vezetőm, sem Pineus ujsa:
erre kerülj szirtet, arra keresd utadat.
Pallas pártfogoló kegyesen s az isteni Juno,
jaj, nem óvta szegény főmet az égi malaszt.
Néki javára talált Cupido titkos tudománya,
tőlem bár ne tanult volna arám, szeretőm.
Ő hazament, én itt halok, itten az árva magányban,
isten! még ha tovább él keserű haragod.

Ó, a mi terhünk súlya is ólom, hű Feleségem!
 Jázon, amit kiállt, semmi az, álom, ugye!
 Szép s fiatal voltál te, midőn elhagytam a Várost,
 félek is, elhervaszt, tünde Virágom, a bú.
 Ó, adnák az egek, hogy e gyászban lássalak újra,
 és csókolhatnám sírni serény szemedet,
 és fonnyadt derekad át- átfognám a karommal,
 s szólnék: értem a gond volt szomorú italod.
 Néked a sírónak sírnám el sorsomat, Édes:
 a sohasem hihetett szók szerető panaszát.

Isteni Caesar és Caesar hű hitvese, néktek
 tömjént gyűjt a kezem, illata hálaima.
 Csak fordulna felém Caesar kegye, és Aurora
 már pirosíthatná ezt a napot keleten!

Fordította: ALAKSZA AMBRUS

Szeretkezés Corinnával

Dél felé járt az idő, senyvesztő kánikulában,
 S pilledt tagjaimat lágyan ölelte az ágy.
 Ablakom egyik szárnya kitárva, behajtva a másik,
 Erdőmélyi homály, árny libegett a falon.
 Így jön a szürkület is, ha lovát tovakergeti Phoebus,
 Így pitymallik az ég, hogyha elillan az éj.
 S szégyellős lányoknak is épp efféle homály kell,
 Melyben a félénk vágy leplezi-rejti magát.
 Am egyszerre Corinna benyit, tunikája kioldva,
 Tündöklő vállát elfedi hosszú haja.
 (Hálótermein így ment át Semiramis is egykor,
 S kit sok férfi kívánt, Lais is így mehetett!)
 Elkaptam leplét s bár ártani nem sokat ártott,
 Fogta, cibálta a lány, védte a kis tunikát.
 Így tusakodtunk, majd — mivel úgysem akart szabadulni —
 Lankadt, hagyta magát, sőt nekem is segített.
 És ahogy ott állt már kecsesen, ruha nélkül előttem:
 Nem volt szép testén semmi de semmi hiba.
 Jaj, milyen isteni vállakat és karokat tapogattam!
 Két pisze bimbója hogy tenyerembe simult!
 Jaj, zabolátlan melle alatt hasa mennyire lágy volt!
 Mennyire szűk az öle! Combja milyen fiatal!
 Jaj!... De minek folytassam a sort! — Hisz mindene szép volt,
 S izzó testemhez húztam azon csupaszon.
 Hogy mi esett azután, ki ne tudná! Itt heverünk most:
 S bárcsak telne el így gyakran a déli idő!

Fordította: TELLÉR GYULA

FIATALOK

Karay Lajos

Kagyló

Térdemre tettem, nézem. — Érdekes,
kerek, finom,
mint valami törékeny, nagy virágból
egy szál kecses
szirom.

Egy kiskanálnyi víz ha belefér.
S eszembe jut
a tenger róla mégis, mint csillagról
a ködfehér
Tejút.

S gazdája is, a rég-megsemmisült
síkos puhány...
Míg élt, a zölden derengő fenéken
csak ült, csak ült. —
De hány

bütyök taposta, lópatkó, kerék!
S hajszálnyi rés
sem nyílt, hiába reccsent oldalán, mint
repsző ék,
a kés...

Lágyan fut íve, s karcsú vájatán
opál a tűz,
mint hajnali tavon. Ha rájálépnék,
majd fájna tán.
De szűz

nyugalmában csodálni nagyszerű. —
Mohos kövön
pihen, s békéje, mely szívembe árad,
csupa derű,
öröm!

Kerek halmával erőről,
győzelemről hirdetett ígét.
Az ujjaim végén billenő morzsák
bezúditották a tárt ajtón
a fáradt, meredek dombokat,
a keskeny féloldalra billent utakat,
az ökröket, nagy, lompos farkukat,
inas lábukon a hatalmas,
vérszívó bögölyöket,
a hajtók „hó-hó”-ját,
a hátukon csattanó ostor
villanó csikját,
ahogy vonszolták
a kétével megrakott, nehéz szekeret.

Kemény Erzsébet

Látogatás

Ismered az érzést,
mikor a jól ismert lakás elé érsz,
kopogsz az ajtón és kinéz
valaki;
egy idegen
kérdi, mit akarsz?
Emlékedben él még az arc,
a kíváncsi kegyetlen?
Érzed idegeidben
a rémült rezzenést a szóra:
elköltözött?
Hallod még mint nyögött
fel saját ajkadon a kérdés: hova?
S tétova lépteidet a válasz után?

Óh, tudod-e a fájdalmas ürességet,
kongó érzését a veszteségnek, mert talán
ez, éppen ez az óra,
mit vele tölthetnél
megoldotta volna
magányosságodat . . . !
Jaj; láttál már ismerős lakásokat
idegenné válva?
S bolyongtál döbbent keserűséggel
e célját veszített valóságos világba? . . .

Lázár Ervin

Hóban

— Ébredj, kislegény!

Felült az ágyban. Az apja megcsókolta, borostás arca szúrt. Enélkül a reggeli szurkálás nélkül el sem tudta képzelni az ébredést. Aztán barackot kapott a feje búbjára. Nagy keze volt az apjának. Széles tenyere, vastag ujjai, és minden ujján a felső ízületen egy sűrű, köralakú szőrcsomó.

Újra visszafeküdt, az orráig húzta a takarót, és akkor közösen számoltak.

— Egy — mondta az apa.

— Kettő — vágta rá a fiú.

A „hármát” már együtt mondták. Így:

— Hááá-rom.

Kipattant az ágyból, az apjára nézett nevetve meg dideregve. A férfi rákezdett a mondókára:

— Ejnye-bejnye, szedte-vette, a cipőjét hova tette?

— Ha az éjjel el nem szaladt, biztos itt van az ágy alatt — felelte éneklő hangon a kisfiú, és előkotorta a két nagy magasszárú cipőt az ágy alól. Az apja kivette a kezéből az egyiket, megnézte és elkomolyodott.

— Na ez bizony jól átázott — morogta, aztán a gyerekre nézett, kacsintott, s így folytatta — a lábacska biztos fázott.

Az apja hangtalanul, inkább a szemével nevetett, nagyon vidáman tudott így nevetni, ő meg hangosan, vékony gyerekhangon, csak úgy zengett bele a hideg szoba.

A mondókákat mindig együtt találták ki az apjával. Nagyon sokat tudtak, de ezt ma mondta először az apja. Elismételte magában, hogy el ne felejtse, s kacagott.

— Pszt — tette szája elé az ujját az apja. — Felébred Zsuzsika. — De a kishúga nem ébredt fel. Csak egy szőszsárga hajcsomó látszott a felfuvalkodott dunyha alól.

Az apja kiment, ő meg öltözni kezdett, és közben vacogott. Nem nagyon fázott, de szeretett vacogni — a fogát ütemesen csattogtatta, s közben kifújta, meg beszívta a levegőt. A húga mocorgott az ágyban, aztán felült. Az orra olyan volt, mint egy piros gomb. Hunyorgott, a szeme sarkából ránézett. A fiú abbahagyta a vacogást.

— Még — parancsolta a kislány.

Rákezdte újra. Zsuzsi elmosolyodott, visszacólt a párnára, s apró szusszánásokkal aludt tovább.

A füzeteit még az este a táskájába rakta. Nem bőrtáska volt, pedig az apja a simontornyai vásárból hozott neki egy szép sárga hátra-valót, — az övé vászontarisznya volt, a bőr majd jó lesz Zsuzsinak. Neki tarisznya kell, mert Édes-apa is olyannal jár nyáron a határba, és mindig szeretett benne kotorászni, meg aztán néha, de ezt nem tudja senki, mikor fölveszi a tarisznyát, azt játssza, hogy ő most Kobra bácsi, a kanász. Hajlott háttal megy a disznók után, s délben majd a jószagú csendben ölébe kanyarítja a tarisznyát; kenyeret, hagymát, meg szalonnát szed elő belőle, meg csontnyelű bicsakot. Tavasszal nem is vitte el soha az iskolába a tizóraiját, hanem leült egy fa alá valahol, és bicskával szeletelve megette a lekváros kenyeret.

Közben még a disznókra is volt gondja, mert így fenyegetőzött magában:

— Te, eriggy onnan, mert odaküldöm az Ügyest.

S ha nem hallgattak a jó szóra — persze az ilyen disznóféle nagyon értetlen, kutyára:

— Na, előre, te!

Aztán észébejutott, hogy így elkésik az iskolából, fölszedelőzködött, de azért még futtából visszaszólt:

— Ölég, Ügyes, idegyere!

Ez volt a tarisznya.

Édesanyja a tizórait az asztal szélére tette. Belerakta a táskába és elindult.

Nem volt nagyon hideg, de a hó keményen roszogott a lába alatt.

Még mielőtt kilépett volna a kapun, katonásan köszönt Kevei bácsinak, aki egész éjjel ott fagyoskodott az udvaron, és tényleg olyan nagy hasa volt, mint az igazi Kevei bácsinak. Tegnap csinálták Édesapával, mert jó ragadós hó esett — faszénből tettek neki szemet, orrnak meg egy nagy sárgarépát. Csodájára járt az egész család, s Zsuzsika azt mondta rá: „Kevei bácsi”.

A Nagysarokig a lórédombon kellett menni. Lefújta róla a havat a szél, a sárga fűcsomók kilátszottak. Innen már tiszta időben el lehetett látni a faluig Igaz, csak a templomtorony látszott, meg a nagy fenyő csúcsa az esperes kertjében — de az már a falu. Ott van a templom háta mögött az iskola meg a Szalaiék romháza. A templommal szemben van a bolt — nyáron szijustorok lógnak az ajtajában és cukrot is ott szokott venni az édesapja. Aztán sorban a házak. Mindennap végigmegy közöttük — csak vasárnap nem, mert akkor nem kell iskolába menni. Az első házban Mislai Pista bácsi lakik, a postás, aki minden reggel odakiabál neki;

— Elkésünk, főtisztelendő úr.

Azért mondja, hogy főtisztelendő úr, mert a fiúnak bokáig érő kabátja van — a bátyjától örökölte, de jó meleg. A következő házban lakik Jóska, a barátja. Aztán egy nagy sárga ház, a Gruberéké, ott harapós a kutya. Kovácséknak árpával érő körte van az udvaron, egyszer szotyolaszárral le is akart verni egyet, ami kilógott az utca fölé, de észrevette a Kovács bácsi — nagy fehér bajusza van, az egyik szemének nincs feketéje, szürke az egész, és azzal a szemével nem is lát — odaballagott — ő nem mert elszaladni — és azt mondta:

— Na, majd én fölemellek fiam, úgy eléred.

Kovácsék után laknak a Szamosiék, aztán a Nagyék, az ő házuknál kezdődik a Levente tér — ott csak egy ház van, a Szigetiéké, gerendával támasztották meg az elejét.

Mindezt a lórédombról nem lehet látni. Csak a tornyot, meg az esperesék

fenyőfáját. De most azt sem, még az Erzsébet dombig sem lehet ellátni, mert lomha köd telepedett a vidékre.

A Nagysaroknál szalad az országútra a gyalogösvény. A tegnap esett hóban itt már egy lábnyomot sem talált — nem járt erre senki. Ennek örült, mert szeretett a fehér, tiszta hóban gázolni. Időnként hátrafordult. Hosszú, vékonyodó, pontozott csíkot látott: a nyomát. Néha egészen elaprózta a lépést — így egyenletes vonalat húzott a hóba és figurákat tudott csinálni. Csinált is. Egyszer egy emberfejet — két hétig is látszott, egyszer meg a nevét írta így ki, de azt biztos betemette a tegnapi hó.

A hó olyan, mint a porcukor, — néha meg is kóstolta, de csak hideg volt. Akkor is olyan, mikor fellobbanó kis szelek végigsöpörnek rajta, föl kavargatják, meg akkor is olyan, mikor a faágakról lehullik. Most a faágakon már nem volt hó. Éjjel is fújt a szél — bedudált a kéménylyukon — és most is hajlítgatta a meztelen faágakat. Szerencsére hátba fújt, a „főtisztelendő” kabát nem engedte a bőréhez bújni a hideget. Kicsit szorongott, mert máskor ilyenkor már világosabb szokott lenni, most meg mintha inkább egyre sötétebb lenne. — Lehet, hogy vihar lesz — gondolta és föl nézett az égre. Csak mérhetetlen szürkeséget látott. Erről az ősz jutott az eszébe. Akkor is egy ilyen szürke nap volt és a szürkeségből vihar lett. Ő azért elment az iskolába, és nagyszünetben halotta, amikor a tanító néni azt mondta az igazgatónak:

— Ezt a kis tanyasít ebben a rossz időben is elengedték. Milyen emberek a szülei?

Az igazgató kicsit hallgatott, aztán így felelt:

— Derék emberek... és a gyerekek is az lesz.

Elszégyellte magát, a kút mögött állt és a bokrok között gyorsan elszaladt az udvar másik végébe, nehogy az igazgató észrevegye, hogy kihallgatta őket.

Ez járt az eszében és egyre csak lépegetett. A szél akkor már oldalról is csapkodott és nagy fekete felhőkkel hajózott az égen. A varjúk sötét csapatokban keringtek, hangtalanul a levegőben, aztán beszálltak a tanyához közvetlen közelre, a szalmakazalok közé. Távolról, mintha égzengést hallott volna.

A keményre fagyott szélhordta hókristályok pirosra csípi az ember arcát... Még vissza lehetne fordulni, ha a dülőúton megy, negyedóra alatt hazaér, de lehet, hogy ott hófúvásos az út. Arra is mehetne, amerre jött... az igazgató bácsi majd megint azt mondja a tanító néninek: „Derék emberek... és a gyerekek is az lesz”.

A gyalogutat nem látta, be kellett hunyni a szemét — csak botorkált, megmegcsúszott — a tarisznya lódörgött a hátán ide-oda, hallotta, ahogy a tolltartóban zörögtek a ceruzák.

A téli szél másként fúj, mint a nyári. A hangok tisztábbak, élesebbek. Ez csak a szél hangja. Nyáron a fák is énekelnek.

Teljesen besötétedett. A hó is hullani kezdett, de nem békésen és szelíden, mint amit annyira szeretett nézni otthon az ablakból. Csíptek a hópelyhek, bevágtak a nyakába, az olvadt hólé végigcsurgott a hátán.

Mintha kiáltottak volna. Balról az országút mellett a földeken végigfutott valami. Lehetetlenül nagy volt és fekete. A cipője is teletömődött hóval, de nem fázott a lába. Csak ment és számolgatott. Most a Kiserzsébet, aztán a csordakút, onnan csak egy ugrás az Erzsébet domb, s akkor már látja a Mislai Pista bácsi házát. Azt mondja majd a Pista bácsi: „Elkésünk, főtisztelendő úr”. A szél

belekapaszkodott a kabátjába, egy darabig húzta, aztán elesett. A szája tele lett hideg hóval, a kezéről lecsúszott a kesztyű.

A Kiserzsébetnél a part elfogta a szelet. Ide le kellene ülni — gondolta, aztán eszébe jutott, amit az édesapja mesélt arról a kisiúrról, aki leült a hóba — mert elfáradt — és harangzúgást hallott.

Fekete kavargás lett az előbb még hófehér táj. Az országúton egy kis pont. Csöppnyi lépésekkel megy előre, néha elbukik a hóban, ellöki a szél... és föláll. Szakállas embereket lát, meg villogó fejszédű cigányokat. Az arca csurom víz és belül az inge is. Csak megy. Néha eltűnik, aztán előbukkan megint. A hátán vászontarisznya van.

Az Erzsébet dombnál megállt. Megrogyant a térde. Mindjárt odaérek — gondolta és folytak a könnyei. Leült a hóba. Már csak kicsit kell menni, és akkor mondja a Pista bácsi, hogy elkésünk főtisztelendő úr.

Itt sokszor szokott ülni nyáron is. A bodzabokron vadgalamb fészek van. De ilyenkor a vadgalambok nincsenek itt. Messziről csengettyűk szóltak. Talán szánkó. Fölállt. Csak kevergő hópihéek csaptak a szemébe, a csengettyűt már nem hallotta. — Még kicsit pihenek — gondolta és beleesett a hóba. Jó hideg hó. Ide nem fúj a szél sem, mert elfogja a part... az arcomnak nagyon jó ez a hideg — csak a kezem fázik. Zsebre akarta dugni, de nagynak és nehéznek érezte — és a zsebe is vizes volt.

...bimm-bamm... bimm... bamm... Harang, Valahol szól a harang, Fel kell kelni. Menni kell. Számolt. Egy... kettő... hááá-rom. Háromra felugrott,, na ez bizony jól átázott, a lábacska biztos fázott Szédelgett kicsit. Borzongott is... de ment.

A Miszlaiék háza előtt nem állt senki. Kihalt volt a falu.

A kilincset nem tudta megfogni, elgémberedett a keze — csak kotorászott körülötte. Valaki kitárta az ajtót. Jóleső meleg csapta meg. Azt akarta mondani: megjöttem, de nem tudott szólani, nevetni sem tudott, pedig a boldogság táncolt benne.

A tanító néni odaszorította jó meleg arcát az övéhez. az ölébe kapta, és szaladt vele az igazgatóékhoz. Itt, ebben a szobában már volt egyszer. Akkor is ilyen jó birsalmaszag uszkált a levegőben.

— Havat — mondta az igazgató és vetkőztetni kezdte.

Hóval dörzsölték a kezét meg a lábát és pálinkát itattak vele. Tűz szaladt végig a testén... Valaki hangos csattanással verte le kint a havat a lábáról. Az apja. Tudta, hogy az apja. Szigorú volt az arca, ilyennek csak egyszer látta, mikor Nagyanyó meghalt.

Csupa hó volt, a fiúhoz lépett s megfogta a kezét. A kisiú kicsit felkönyökölt:

— Cipőm, ruhám jól átázott, de a lábam mégse fázott.

Az apja felemelte a kezét. Azt hitte barackot ad — de csak megsimogatta a fejét.

Sík Mihály

Szótlanok helyett

1.

Itt élsz te is. Lábad ridegen koppan
a vigasztalan rongyú ég dlatt.
Bárány lehettél volna. Büszke tölgyfa
vagy csillagokra fagyott gondolat.
De nem lettél. Embernek lenni rendelt
az öntudat, mihelyt világra jött.
S ha vállaltad ezt akkor, emberként kell
helytállni most, az emberek között.
Nézz csak körül! Hogy futnak! Hogy rohannak!
Mind ismerős az, aki szembejön.
Egyik nézi magát a kirakatban,
a másik dúdol, harmadik köszön.
Egyik kezében barna aktatáska.
Benne parizer, hónapos retek.
Egyik szívében barna indulat forr
A másikban meg vágy vagy szeretet.
Az egyik nem fog a kezébe semmit,
és bensőjében is a semmi van.
Lelket ültetni a vasalt ruhába?
— Csak próbáld meg. Tán nem lesz hasztalan.
Egyikre vár biborfelhőjű mámor,
másikra a tengődés gondja vár.
De egyremegy, hogy fény várja, vagy árnyék,
mert mindegyikre leskel a halál.
— A véges lét nem nyulhat végtelenbe,
de legyen több a boldog pillanat,
s az ifjú bimbó, a megelégedettség
duzzadjon lassan: Ez a feladat!

2.

A viaskodás kohójában tisztult
tekintet lángja már az égig ér.
... Fenn a Tejúton nyikorogva lassan
ballag előre a Göncölszekér.

És bársonyfényű csillagok felé tör
 a földi utakon a Karaván
 dobok puffannak vágyak harsonáznak
 és lótosz ring a tiszta Cél taván.
 Menned kell. Menned. Menned. Nincs megállás.
 Hömpölygő álmú nagy folyam a kor.
 Tiltakozhatsz vagy benne megnyugodhatsz,
 ez az áradat magával sodor.

3.

Ha hátranézel és kezédbe tartod
 — dohos szagú könyv — ami elmaradt,
 véres virágú emléket vetít a
 lélek vásznára minden sárga lap.

Messziről jöttünk. Sziklás nagy hegyekről.
 Vad őserőket tört át a folyó.
 Szabadon, amíg vezérelt az ösztön,
 s parancsá nem csomósodott a szó.

Aztán az Ár a Gőg és az Erőszak
 bárkáit hordta ezredeken át.
 Lenn hullámokba torlott a düh és fent
 rabszolgatartók, papok, katonák,

bankárok vézna álma gőzölt, míg az
 elégedetlenség így szólt: elég!
 S az indulat baltája vágta ketté
 a megkötöttség ezer kötelét.

*

De nyílna benned halkszavú alázat
 vagy biedermeier-szagú szeretet?
 A nyelvújítás ötvös gondja várna!
 És almájával Virág Benedek.

Mert vonz a múlt. Hiába is tagadnád.
 Ki van így, vágyad megérti talán.
 Romantika és pátosz és dicsőség:
 könyökölni a Pilvax asztalán!

4.

No lásd. Hátad mögött csobog a volt kor,
 a halkan hullámzó Történelem.
 — Szebb volt? Tünődj csak — Hozzuk vissza újra?
 Csak rázd a fejed némán, csendesén.

Nézd a Folyót. Az apró fodrok hátán
birkát terelget szeliden a szél.
A vizen apró csónakok lebegnek.
Tavasszal szirom. Ősszel falevél.

És fenn a Nap — hú pásztor — percet őriz,
s almává gömbölyíti az időt.
És mint a költő, víz hátára írja
a barackvirágillatú Jövőt.

5.

Itt élsz te is. Amíg a lépted koppan
a gondoktól megsebzett ég alatt,
lelkedre lepkék himpora rakódik,
bársonyos szirmú, színes szép szavak.

Vigyázz nagyon a lélek himporára.
Mert az idő minden mást eltemet.
Őrizd meg tisztán, fényesítsd, melengesd,
hogy szólhass a szótlanok helyett.

Moldvay Győző

Fürdesz

Siheder vizcsepp erezi bőröd.
siklik a mélybe félve, puhán,
végül ijedten, tág pupillával
megtorpan melled hetyke csucsán.

Lepedő lebben, csobban a mély kád,
bibor bimbókon ékkő sajoj,
szikrázik bennük tizenhat éved,
mint téli éjben a csillagok.

Takács László

Öregasszonyok az esőben

Summázva lépnek a sárba: a száraz
talpatat elfogyott; magukra
hagyva mentik ráncos testüket
az imakönyvig látó vénasszonyok.
Ősdi, kis figurák; belettyent szájjal —,
ritka bajszuk nyesett cérnaszál;
első álmukat elfelejtették régen,
az utolsó: rózsafüzér bogozásából áll.
Valahonnét jönnek, valahová mennek —
pirosszegélyű szoknyájuk makulátlan uszály;
így botorkálnak, leszegzett fejjel, libasorban,
a bíborosok, egy konklávén után.

Bösze Ferenc

Szilveszter

Az ég alacsony és ködös: olyan a színe, mint a tejlevesnek. A ködtől csak egy jó kőhajításnyira lehet látni. De ott is csak hó van, meg szanaszét csellengő, zúzmarás bokrok. A havon keresztül-kasul nyúlcsapás, fácánfutások, és fogolykapirgálások hieroglifái.

Ebben az irdatlan fehérségben az elhullatott lótrágya és a rajta marakodó varjak serege mutatja a biztos utat. Az árkot behordta a hó, fa meg alig-alig van út mentében.

Hideg van.

A kemény havon csikorog a kocsikerék. A varjak ijedten kerekednek fel lakomájukról s káromgva kavarognak a ködben, míg a három kocsi elhalad.

A három kocsin szegényes bútorféle, szalmába ágyazva. Sublót, stelázsi, asztal, székek, almárium: szegény ember szegényes holmija. Festett puhafa bútorok. Tyúkól, szapuló hordó, bontószék, fűrészbak, faragószék, mosóteknő, dagasztóteknő, disznóvályú és effélék. A második kocsin egy fél öl tűzifa is, tetején borítókas és egy lécből eszkábált ketrec. A ketrecben kerek süldőcske.

Itt költözik valaki.

A csíkos dunnák tetején, az első kocsin, sárga berliner kendőbe bugyolált asszonyka, mellette nagy báránybőr sapkás gyerek. Nem a gyerek nagy, hanem a sapka, amit csak az orra tart meg, hogy le ne csússzék a nyakára. Az utolsó kocsin, piros dunna alatt egy öregasszony nézi pillogva a világot.

Az ember az első kocsi mellett a löcsöt fogva, gyalog csikorgatja a havat. Mokány, szőke, hegyesbajúszú ember, piros arccal, kék szemekkel, mintha mindig örülne valaminek. Félünneplőben van, szürke prémes félkabátban és fekete kalapban. A nadrág már kissé vásott katonanadrág, a bakancs se új, de újságpapír van az aljában és indulás előtt jól beitatott olvasztott faggyúval. Kesztyű nélkül markolja a deres löcsöt. A fülei pirosak, mint ősszel a fagyalbokrok levelei.

Mintha valami fűtené belülről az egész embert. Nem fázik. Talán a reménység, talán az az üveg, aminek a nyaka a nyitott kabát belső zsebéből nézeget ki. Nem beszél, csak nézi maga előtt a simára gyalult utat, mintha valamit elvesztett volna. De a szeme úgy áll, olyan nevetősen, mintha biztosra venné, hogy azt a valamit most már hamarosan megtalálja.

Csak a lovak fujtatnak.

Csak a kerekek sírnak a fagyos havon.

Csak a varjak veszekednek a lóhulladékon.

Kónya András, az első kocsis kis idő múlva jobb felé legyint az ostorral, valahova a ködbe, ahonnan kutyaugatás hallatszik.

— Az ottan Szógagyőr — mondja.

A gyalogos ember, Csősz Sándor fel se tekint, csak bólint.

— Ősmerem. Szógátam ott, még legénykoromban.

— Aztán?

— Megette a fene! — legyint Csősz Sándor. Mindentől messze, se kocsmá, se bót, se semmi. A hely, az jó lett volna, mit tagadjam, csakhát... Fehérnép nélkül nehéz a legénynek. Ha meg bement az ember gyereke Telekire, vagy leginkább Ászárra, hát nyitva köllött tartani a bicskát a zsebben. Akármelyik kódis zsellérsuttyó sarkára léphetett a szógalegénynek, ha úgy tetszett.

Közben kihúzta a literes csatos üveget, és Kónya András felé emelinti szíveskedve.

— Kóstujja már maga is!

Míg az öreg a lőcsre csavarja a gyeplőt, meg a bajszát félrekotorja az iváshoz, tovább mondja:

— Nem vótam én alja legény, tudja. Ruhám is vót valamire való, meg aztán a tisztességre is adtam. Főtüzés vótam én a katonaságnál. Megtanultam ott a rendet, meg a fegyelmet. Olyan katona vótam én, hajja, hogy... Mondta is az ütegarancsnokom, a Szilaj százados úr, hogy írjak alá, nem bánom meg. Dehát...

Kónya András lenyújtja az üveget és a törkölypálinka hatására vidáman felpödrí a bajuszát.

— Aláírta? — kérdi.

— Hát hogy írtam volna, ha eccer nem tudok írni?

Kortyint ő is és vissza csúsztatja óvatosan az üveget.

— Ölbön születtem én. Ott vót idesapám futráskocsis akkoriban. Az iskola Tárkányban vót, oda köllött gubancolnunk télbe-nyárba iskolába. Csak hát, tuggya, idesapám is könnyen hagyta, meg én is. Hun a lábbeli miatt, hun ezér, hun azér nem mentem. Ha mentem is, nem sok örömöm tellett benne. Mindig el vótam maradva a leckével, hát csak a mogyorópálcával kaptam a kalikulust. Eccer aztán...

Kis ideig tűnődik, mondja-e, ne mondja?

— Nézze, magának megmondhatom. Idesanyám beteges vót, szegény, gyerekek meg vótunk nyolcan, tél is vót, meg efféle... Nem grófi fattyú maga se, tudhatja, hogy van az olyankor. Szóval: eccer tetűt talált a fejében a tanító. A többi magára bízom. Elég az, hogy a tetűk megmaradtak, de az én kedvem örökre elment az iskolától. Itt messze van az iskola?

— Az iskola? Csak egy köpésnyire. Tetvességről meg itt szó se lehet, hajja, mer a főintéző úr aztat, aki tetves, megfertőtleníti. Az ősszel is Jakabékat úgy megberetválták, de úgy, tuggya, hogy aranyér se talált volna náluk egy szál szórt, pedig az nem sok. Gyerekeket, embert, asszonyt; apraját, nagyját. Idehallgasson! Mindenüket lenyírták, még a... s hunyorogva súgja Csősz Sándor fülébe, hogy mit.

Csősz Sándor cinkosan nevet, de azután szaporán mentegetődzik.

— Hát iszen minket megnézhet, megvizsgálhat akárki! Olyan fehérenemű van énrajtam, hogy... Az én feleségem olyan asszony, hogy... Nézze, szegények vagyunk, de a piszkot minálunk hiába keresi akárki.

Az asszony, hogy emlegetni hallja magát, arra felé fordul.

— Szóltál?

— Semmi csak... — zavarában hirtelen megkérdi:

— Nem fázol?

— Kicsit — pillog az asszony s szemérmesen, de örömmel nyúl az üveg felé, amit az embere feléje emel. Fölül, de akármilyen óvatos is, a döcögő kocsin csak cigányútra megy egy korty. Köhög és levegő után kapkod.

Nevetnek.

— Nem szokta — int Kónya felé Sándor. Aztán nyújtja a gyerek felé is az üveget. De az a fejét rázza. Az üveg hát visszakerül a zsebbe. Sándor előkotorja a dóznit és fagytól vörös ujjával cigarettát sikerít. Egyet Kónyának, másikat magának. Az öngyújtó is elsőre gyújt. Füstölnek, haladnak

— Ez olyan gyerek, hajja, hogy az istennek se issza meg se a bort, se a pálinkát. Aszongya, hogy az árt a szervezetnek. Az iskolában tanujják. Hogy is van csak? — fordul a gyerek felé.

A gyerek szeme villan. Fellöki szeméről a nagy, kopott bárányszőr süveget s már fújja is magas, éneklő hangon:

— Pálinka, sör, meg a bor
Ártalmasok mindenkor,
Az alkohol sírba visz:
Legyen italod a víz!

Nagyot szusszant utána és piros arccal, mint a Jonathán-alma, várja a dicséretet.

— Olyan esze van ennek, hajja, mint a beretva. Az írása meg... Még csak második osztályba jár, de a tanítója nem győzte dicsérni. Él-hal a könyvér, meg az iskoláér. Számol is, akár egy kasznár. Olvasni meg: mint a vízfolyás. Tuggya, jó helyem vót nekem Mindszentpusztán, csakhát messze vót az iskola. Hát gondoltam, járhasson ő, ha már én nem járhattam. Azér szegődtem ide a méneshirtokra. Hadd tanuljon. Hadd legyen belüle valami.

— Mi leszel fiam, ha nagy leszel? — fordul a gyerek felé.

— Első béres!

Kónya András szeme huncutul csillan.

— Aztán tudsz-e jól káromkodni?

A gyerek anyjára néz, aki a sapkáját igazgatja.

— Nem tudok. De nem is szabad.

— Hát azt meg ki mondta?

— Ki? Hát a tisztelendő úr.

És büszkén tekint apjára-anyjára, hogy így kivágta a rezet. Apja, anyja is örömmel tartja rajt a szemét. Kónya András azonban nem adja meg magát.

— Hát, hallod-e, öspörös tán lehet belüled. De első béres: alig.

A gyerek elszontyolodik, visszabújik a dunyhák közé.

A köd ereszkedik, a kerekek csikorognak, a varjak veszekednek. Kónya András, hogy Csősz Sándor kedvét meghozza, másfelé fordítja a beszédet.

Azt kérdi:

— Hajja-e? Hun vett ilyen csúnya ember ilyen szép menyecskét?

Csősz Sándort mintha bársonnyal simogatnák. Tudja, hogy szép az asszony, hisz más is mondta már. Szőkepusztáról is azért jöttek el harmadéve, mert az uraság legényfia is igen észrevette. De ő nem volt hajlandó osztozni, persze. Megverte az asszonyt, istráanggal, pedig az olyan ártatlan volt, mint a hetes bárány. Az úrfit kellett volna, csakhát... mit tehet mást a cselédember ilyenkor? Egy pusztával arrébb megy.

— Ezt-e? Jegesen. Huszonegyben ott szógátam — emlékezik boldogan. Lett vóna neki kérője Ácsról, egyszem parasztlegény. Mert tuggya, ez olyan leány vót, hogy... Dehát neki senki más nem köllött, csak a Csósz Sándor. Az ipam, nyugodjon szegény, most halt meg két éve, bika taposta meg, mert tehenes volt, ü, mondom, vasvillával kergetett meg, de hiába. A napam — int a hátsó kocsí felé — áztatott kötéllel verte a Marist. A vallás miatt, tuggya, merthogy én kálomista vagyok. Minden hiába vót. Azótátul meg? Van két pápista veje is, de ü csak velem akar lakni. Hát így vót.

És az asszonyra néz, ki boldog mosollyal integet, hogy így volt.

Csósz Sándor vígan lépeget tovább a kocsí mellett és meséli a nyikorgó keréknek:

— Olyan ez, mint a falat kenyér. Jól élünk, nem marjuk egymást. Tiszta, rendes, nem pletykás, nem pazal. Az én apám, anyám tizenkilencben elmentek még. A spanyol vitte el őket. Itt nyugosznak a tarcsi temetőben, mer itt szógátak akkor. Nincs nekem most már senkim, csak ük. A testvérek? Szétszóródtak, mint a dió a kiszakadt zsákból. Nyócan vótunk, de csak kettőről tudok. Meg is halhattak miattam. Egy darabig még számon tartottuk egymást, aztán...

Legyint és neheztelve ingatja a fejét.

— Ez a cseléd sorsa. Minden esztendőben máshun. Minden esztendőben. Vaspusztá... Mindszentpusztá... Szógagyőr... Nádasd... Ágozat... Makkpusztá... Szenmihálpusztá... Jegespusztá... Aztán újból Vaspusztá, újból Mindszentpusztá. Körbe-körbe, mint a búcsúban a ringliszil.

Nagyot rúg az útra fagyott lóürülékbe. Kónya András a fejét ingatja.

— Hát mér csinálja? Én már harminc esztendeje egy helybe vagyok, mégis kibirom.

Csósz Sándor megszegi a nyakát.

— Mér? Hát mér? Mit tudom én? A jobb sorér! Mer a kommenció egyformán kevés itt is, ott is. Idesapám, tuggya, mindig azt mondta, szegény: Próbájj fiam, próbájj! Száz uraságnál több van, száz évig meg úgysem élsz.

— Azt mondta? — kérdi Kónya András.

— Azt, szegény.

S mert Kónya András újból a fejét rázza, sietve bizonygatja.

— Elhiheti. Pedig nem vót buta ember, szegény. Éjjeliőr vót, hogy meghalt itt Ürgemajorban.

Kónya András tűnődve nézi egy ideig az utat, melyen a varjak csárogna, fel-felszállva, marakodva a lóhulladékon.

— Nézze, mondanék én valamit, ha meg nem sérteném. Mennyivel vót okosabb a maga apja, vagy maga mennyivel okosabb ezeknél a madaraknál? Mer nézze csak, mit csinálnak. Nézze csak! Leszáll a lótrágyára, megcsípkei, aztán átszáll a másikra, azt is megcsípkei. Gondul egyet, hát átszáll a harmadikra is. Vagy pedig kezdi előlről. Pedig, elhiggye a lótrágya is mind csak egyforma. Egyik bűdös, a másik bűdösebb. Hát látja, azért nem érdemes annyit ugrálni.

Ezen eltűnődnek egy keveset. Balfelé valami út ágazik le egy majorság felé: pár ház látszik a csupasz, deres fák mögött. Az elágazásnál rozszant kereszt, rajta rozsdás Krisztus, bádogból. Vagy a fa nagyon redves már, vagy a szeg rozsdásodott el: a jobb karja felszabadultan, előre nyújtva áll. Mintha csak mutatná: ide nem érdemes befordulni, menjetek tovább!

Hát mennek is.

Az öregasszony, hogy megpillantja a feszületet, előrántja kezét a sok gönc közül, és háromszor keresztet vet. A gyerekarcú kocsis, kinek a fagytól piros az orra s orra hegyén mint vízcepp az ereszen, fénylik valami, szírog és visszaszól: — Dugja el, nyanya, mer majd megfázik.

De azért ő is keresztet rajzol gyeplőt-tartó kezével valahol a hasa tájékán. Az öregasszony visszadugdossa inas, vörös kezét, úgy dohog félhangosan:

— Takonypóc! Az orrod törülnéd meg!

Alázattal néz vissza az elhagyott feszületre, bólogatva, szinte köszöngetve, és mozgatja fogatlan száját.

— Elvész a világ, elvész...

— Nem magára van az bízva! — nyelvel a legény.

— Szerencséd is!

— No mér? — henceg a legény.

— Mer te már akkor a pokolba vónál.

— Melyegebb van ott, mint itt, nyanya.

Az öregasszony sértődötten begubózik. Igazgatja, húzogatja lábára, hátára a párnákat, pokrócot, lazsnaot. A legény, talán mert megbánta a dolgot, segit neki.

— Fázik nyanya? Én majd meggebedek.

— Gebedj is! — dünnyög az öregasszony. — Engem melegít az én édes jézusom szent egylelke.

— Az nem rossz — vigyorog a legény s a posztókesztyű hátával eltörli jobbbról-balról az orrát. — Hanem egy kis pálinka sem ártana azér. Hajja-e? szólhatna a vejinek?

Az öregasszony haragszik is, sajnálja is a legényt, de maga is fázik. Pillog valamennyit, fontolódik, aztán csak előre szól a vőnek, vékony, éneklő hangon:

— Sándor! Sándor, te!

Csősz Sándor elereszti a löcsöt és megáll. Elvonultatja maga előtt a két kocsit és kérdőn néz a napára.

— Ihatnék. — Sűgja szemérmesen az öregasszony.

Sándor örömmel nyújtja az üveget. Az öregasszony gyakorlott mozdulattal illeszti aszott szájához. Meg se rázkódik az italtól, megtörli tenyerével az üveg száját és nyújtja a legénynek. Sándor arcán felhő fut át, de röstellene szólni. Így hát, hogy a legény is ivott, elballag a második kocsihoz is. Lógóbajúszú, szótlan, szikár ember ott a kocsis. Csak egyet nyel, de akkorát, hogy Sándor már majdnem az üveg után nyúl. De az visszaadja anélkül is, igaz, jó két ujjnyi híjával. Jó huzatja van.

Csősz Sándor, míg visszaballag az első kocsihoz, számot vet: A pálinka elfogy, mire megérkeznek, az bizonyos. Pedig négy pengő volt literje. A másik üveg ott van a második kocsin, a korpászsákban, ha megérkeznek, azt is elő kell venni. Két-két pengőt szán a kocsisoknak, ne mondassák, hogy semmilyen emben. A krumpli ottmaradt Mindszenten elvermelve, ilyen hidegben nem lehetett elhozni, hát egy zsák krumplit is kell venni a kocának. Ha kienged a fagy, el kell menni a krumpliért is majd. Az megint két pengő. Az egész évben megspórolt kis pénzből talán csak huszonegynéhány pengő van még Marisnál, a keszkenőben. Fertályig elég lesz-e?

— Mindegy! — gondolja magában és felnyújtja az üveget Kónya Andrásnak. Aztán ő is iszik, elkerülve az asszony szemrehányó pillantását.

— Az úgy van, — veszi föl a beszéd fonalát Kónya András, — hogy amíg az ember fiatal, nem bír az ülepin maradni. Eleivel, még szegény feleségem

megvót, mi is ezt csináltuk, amit maguk. Nincs értelme, tuggya? Nincs. Baj, az mindenhun van, kár keresni. Hun ez, hun az. A munkába megszakadhat itt is, meg ott is. Aztán csak beletörődik az ember gyereke.

— Hát iszen, ha jó az uraság, vagy az intéző... — tűnődik Csősz Sándor. Akkor lehet is. Dehát...

— Ilyen marhaságot ne mondjon, hajja! — Jó uraság, meg jó intéző hun van? Olyan nincs!

— Dehát — ellenkezik Sándor — mégiscsak különbözik, nem?

— Hát persze! Különbözik. Egyik rossz, a másik rosszabb. A harmadik még rosszabb.

Mérgeesen a rudas hasa alá csap az ostorral, pedig úgy húz szegény pára, mint a sróf. Ijedten megugrik, de abban a pillanatban meg visszarántja az öreg szárral.

— Netene! — csitítja neheztelve.

Csős Sándor kis tűnődés után megkérdi:

— Hát itt milyen az intéző?

— Fene tudja. Nem mondhatnám éppen, hogy harapna az emberből. Azt ü a segédtsztre hagyja, meg a gazdára. De azért ü is hamar le kutyamicsodázza az embert, ha éppen úgy gyün a sora.

— A segédtszt?

— Hát, bikacsökkal jár.

— Nó! Ver is?

— Azelőtt. De már nem.

— Megjavult?

— Meg. Mert tavál Somogyi Anti eltörte a kezit. Lőccsel. Hát azóta nincs kedve verni.

— Hát a Somogyi? Avval mi lett?

— Mi lett vóna? Elvitték a csöndérek, aztán most ül. Tán hushagyókor szabadul. Marha vót az Anti, mer nem is ütet bántotta a segédtszt, hanem az öccsít.

Ezen megint eltűnődnek valameddig. Az ég lejjebb száll, a köd sűrűbb lesz és mindig közelebb jön.

— És a gazda? — veti föl a legfontosabb kérdést Sándor.

— Melyik?

— A kocsis gazdát kérdem. Kocsisnak szegődtem ide én is.

— Annak? Hát az a maga baja. Mér nem gyütt tehenesnek, béresnek, vagy akárminek! Hajja, azám még egy vaddisznó! Rágja a népet, érti? Marja, mint a rozsdá a vasat. Ammondó vónék, az asszonyt dugja el elüle, ha teheti, mert az olyan szoknyapecér, hajja, hogy maga még olyat nem ért. Szegény felesége vagy tíz éve megzavarodott, hát azótátul méginkább az. Aztán a hangja! Elhiggye, ha kiáll a lóistálló elibe, aztán ott elordítja magát, a lovak az ablakon akarnak kimenni. Azt nem is mondom, hogy a kampósbot mindig a kezeügyében van. Ki kommandálta magát ide?

— A sógorom, a Gilicze Jóska, Szőkéről.

— No, hát ha legközelebb összegyűnnek, csak akasszon le neki egytet. Ne szójjon semmit, csak akasszon le neki.

Csősz Sándor szeme elkerekedik.

— Iszen azt mondja, hogy maga birja itt.

Az öreg szeme pajkosan nevet.

Mer nekem rokonom.

— Rokona? — Hökken meg Sándor.

— Már csak úgy, hogy a nagyobbik unokámnak ü az apja. Özvegy ember vagyok, nem ülhettem a szoknyáján a leányomnak. Férjhez adtam aztán, jó embert is kapott. A Sós Gyuri a vejem, majd megismeri, futráskocsis. Gyerekük is lett, jól élnek, gyarapszanak. Egy fél házra alkuszik Gyuri Aszáron, mer oda-valósi. Aztán meg a gyereket is megismeri a gazda. Karácsonykor is tüle hozta a csizmát a jézuska a gyerekeknek. Meg aztán most is meg-megveregeti a Juliska farát, ha lehet. Harag azér nincs belőle.

— Hát a Gyuri? hagyja? nem szól?

— Nem olyan ember az. Megaztán, de a szó köztünk maradjon ám, a gazda se szól, ha egy zsákkal kevesebb a zab, amit a Gyuri bezsákol a futrakamrába. Hát így van. Egyszóval: az asszonyra vigyázzon.

A gyerek eközben erősen kászálódik a dunyhákon.

— Messzi van az a Vasdinnye, bácsi?

— Nyughass! — csitítja az anyja. — Vacsora előtt ott leszünk.

Csószt Sándor fellép a kocsira, mert egy kétlovas úri szán előzi őket vidám csengőszóval. Széles, álmosképű ember ül a szánban, a farkasbőr takarók alatt. Rájuk se pillant. Pedig már Csósz Sándor is megemeli az ünneplő fekete kalapot.

— A Lózert uraság. Kisbérre megy a kaszinóba. — Dörmögi Kónya András és mintha csak véletlenül tenné, a szán után köp.

— A Lózert? — élénkül fel Sándor. — Azt mondják, hogy ez bolond.

— Bolond, vagy nem bolond, ma este neki húzza a cigány a kaszinóban, nem nekünk. Van még abban az üvegben? — fordul hirtelen Sándorhoz.

Iszik egyet, s újból abba az irányba köp, amerre a szán elcsilingelt a ködben.

— Azér ne gondolja ám, hogy forgács ember vagyok. Mikor megtudtam, hogy a leányom úgy van, elővettem ám a hajtószárat, neféjjen, Tuggya, csak a hátát, hogy baj ne legyen. Mindent megtudtam. Akkor aztán mentem ahhoz a kurafi gazdához. Huszonkettőben vót ez, most nyolc esztendeje, farsangon. Házimulatság vót Pintér Mihályéknál, ott értem. Hát csináltam én hajja, olyan házimulatságot, hogy... Elég az hozzá, hogy egyik kocsit őt vitte Kisbérre, a kórházba, a másik meg engem. Vót mit varrni, fétozni a Jenny doktornak, gondúhatja. Én két hónapig feküdtem, ü majdnem háromig. De azért jóba vagyunk. Egyszóval: a menyecskére vigyázzon.

Hallgatnak, haladnak.

Szemben, az úton, egy kocsi bújik elő a ködből. Hogy közelebb érnek, látni, hogy mögötte még egy, meg még egy harmadik is. Hurcolkodók. Amint egymás mellé érnek, az első kocsin lábát lóbáló szikár, szőrmók ember átköszön és kérdi:

— Nincs egy darab kötélük vagy drótluk? Az istráng... — és valamit erősen magyaráz az istrángról.

Megállnak. Csósz Sándor leugrik és a második kocsin kotorász. Kis kötélcsomóval kerül elő: valami szalmahordó kötél. Az idegen kocsis az istrángot toldozza össze a kötéllel, a hosszú szőrmók ember alázatoskodva nyomul Csósz Sándorhoz. A feje nagykendővel van bekötve, asszonymódra, annak a tetején nagy, laska kalap. Kezet nyújt. Akkora tenyere van, mint egy fél sütőlapát.

— Bodonyi Pál vónék. Makkról mennénk Mindszentpusztára, csakhát az istráng... Jó, hogy gyűttek, szomszéd. Hát maguk?

— Mink meg éppen onnan gyűvünk? — derül fel Sándor. Csósz Sándor a nevem, ide megyünk Vasdinnyére.

A szőrös ember bólint.

— Jó hely, úgy hallom. Öcsém szógál ott, Bodonyi András nevü. Majd adja át üdvözetem, ha megösméri. Üzenem, hogy a hurkatótót Mindszentre küldje. Taval disznóöléskor nála maradt — teszi hozzá magyarázólag.

— Megmondom én. Szívesen megmondom — ígéri Sándor.

A veszteglő kocsikon is bútor, ágynemű, kopott fázós asszony, sápadt, piros orrú gyerekek. Dideregnek. A szőrös, nyakigláb ember is igencsak reszket vékony gúnyájában. Bakancsa zsákkal van becsavarva. Csősz Sándort rezzenő szájalom futja át. Nyútja az üveget szíves mosollyal. Az emberen a pálinkának már a szagától meleg fut végig, de illedelmesen háritgatja a kínálást.

— Köszönöm, szomszéd, köszönöm, de nem szógátam rá. Meg hát, látom, fogytán van — sandít az üvegre.

— Arra magának sose legyen gondja! Van még ott, ahunnan ez való.

— Így már más! — rikkant a szőrmók fülig szaladó szájjal és már száján is az üveg. Mőhon iszik és nagyot. Az üvegben nem sok marad. Eltörli a száját és azt mondja:

— Hiába! a szegény emberen csak a szegény ember segít. Aztán a homlokára őt, a laska kalap alá. — Ejnye csak! — azt mondja — nem szógát magának öccse, vagy bátya Melkovics-tagon? Most harmadéve, ha jól emlékszem. Csősz János nevü?

— Az az öcsém vót — derül föl Sándor. — Nem tudná, hun lehet most?

— Tavaly ide szegődött Nádasdra, a ménesbirtokra. Úgy tudom, hogy még most is ott van. Hát maga? mér gyütt el Mindszentről? Azt mondják jó hel. Nem?

Sándor hümmög.

— Nem rossz hel, no. Nem rossz. Az iskola miatt, csak ammiatt. Mer a gyerek nagyon bújja, ott meg nincs. Őrsre köllött jární, az meg messze van. Egyebekben hát... meglehető.

Az istráng is elkészül közben. Az idegen elkövetkezik.

— No sok szerencsét, sok jó egészséget! Magának, kedves családjának mindközönségesen! Legyen jobb az új hely, mint a régi!

S rázza Sándor kezét keményen.

— Azonmód maguknak is! — viszonozza és fellép a kocsira. Az üveg ottmarad a hosszú ember markában. Nézi az üveget, nézi Sándort, de mert az nem néz vissza, nagyot rikkantva felugrik a kocsira. Onnan kiabál vissza vígan: — Köszönjük az emberséget! A kötelet majd visszaküldöm!

A kocsik megindulnak. Három kocsi északnak, három kocsi meg délnek. Fújtatnak a lovak, csikorog a kerék a fagyott havon. Egy darabig még látják egymást, integetnek egymásnak, aztán belevesznek a ködbe.

Az útra visszaszállingóznak a varjak.

Lukács Miklós

Nádak

Még látták — szüzi mellük megring, —
a vetkőző lányok derekát,
holdfénnnyel jött az este, s megint
szólt a kedves béka-szerenád.

De hajnalban munkások jöttek,
a nadrág combukra volt gyűrve,
kék kaszáknak élén így halt meg
a nádas, zöld vizekre dűlve.

Lábuknál csillagok örködtek.
Most szálig kévébe zsúfolták
s míg szekérre emelték őket,
pittyegve rezzent hajló fűzág.

A kátyús úton messze jártak,
törődötten zizegtek még,
barna tájba vitték a nyárnak
arany bőbitás emlékét.

Lázár Tibor

Vajúdó őszi este

Ősz lett újra, a nyáron magukat kellett lombhúsú fák
most csupasz csontváz-ágaikat mutogatják,
a pipacs, a margarét nedves fű csupán,
és a fiatal, zöld táj gondolkodó, nyugodt őszebe érett,
mikor hamar estbe hajlik a kontyos délután.
Elhalkulnak a neszek, csak egy-egy árnyék lebben
és cigarettatűz parázslík néha tétován; —
de a konyha gőz-ködében a szó fehéren izzik,
szikrát szór az érv, és a jövő győz a mán.
Ó, őszi este! — bort és szerelmet kínáló édes alkalom,
most mást hordoz méhed, perceid súlyos szavakon
siklanak, — miközben dért szítál az álmos éjszaka.
Hallgat a csend, mely a múltat őrzi, de azt elhessenti
olykor, a közös táblákat formáló traktorok szava.
Alszik a falu, a Göncöl csillag-csikóival robog tova,
néha imbolyog egy zseblámpa csíkja, s az utca sara
halkan cuppog, de a fejkendő házak csukott szeme mögött
vajúdik az új paraszti élet álmatlan férfi-vánkoson,
miközben kinn a kertek alvó fái közt az első
kakasszóval a hűvös-simogatású szél fázósan átoson.

Ordas Iván

Perkáta

(Jegyzetek a község és a perkátai Alkotmány Tsz történetéhez)

1.

Perkáta egy gödör fenekére épült. Egyformán ez az érzése annak, aki a Sztálinváros felől, vagy annak, aki a Székesfehérvár irányából érkező autóbusszal fut be a faluba. Az adonyi útelágazást hirdető keresztnél az országút minden átmenet nélkül meredeken lejtteni kezd, és a vezető jó kétszáz méter hosszan csak óvatosan imbolyog lefelé a gépével. Ugyanilyen a helyzet a túlsó, malomfelőli, oldalon is. A lágyan emelkedő fejérmegyei dombok csalfasága ez. Csak egy-egy váratlanul előbukkanó völgy meglepő mélysége árulja el, hogy a fogyó kilométerek során tulajdonképpen a velencei hegyekkel egy magasságba került az utazó.

Az autóbusz a posta előtt áll meg. Ez a gödör legmélye. Innen körülnézve úgy tűnik, mintha a távolabbi házak üggyel-bajjal kapaszkodnának a gödör falához és csak azért épültek oda, mert lenn — ahol a tanácsház, posta, mozi, tejüzem, cukrászda, két kocsmá, a KTSZ asztalos részlege, egy kovácsműhely és még néhány ház zsúfolódik — egyszerűen nem volt több hely.

Nem pontosan így, de nagyjából ez a történelmi igazság is.

Perkáta, épp úgy, mint annyi sok magyar falu, kétszer épült fel. Másodszorra a rejtettebb, dombok övezte, óvta helyen. Az eredeti Perkáta — ősi nevén „Keeth-Peelkarth”, azaz Két-Perkáta — ezer méterre a mai falutól, a „Szőlőhegynek” nevezett részen állt. Ez a „hegy” titulus megyeszerte elterjedt jótékony túlzás. Semmivel nincs magasabban, mint a fokozatosan eltévedt falu többi része. A szőlővel betelepített határrészt azonban itt is, épp úgy, mint a környéken mindenütt, „hegy”-nek becézik. A múlt század nyolcvanas éveiben a Szőlőhegyen népvándorlás korabeli edénydarabokat és néhány szerzámot hozott felszínre az eke. Később egy vaskos, zömök oszlopcsafnok is előkerült, az ősi templom maradványa. Ez most a plébániatemplom udvarán áll. A további ásatást a szőlőjük feltúrásától félő lakosok meggátolták. Perkáta jelek szerint hihetőleg már a pannoniak korban lakott hely volt, amit a közeli sztálinvárosi dombokon kiásott római villák maradványai is igazolni látszanak. Az Árpád-kori ősi települést, melynek templomából a megmaradt oszlop származik, valószínűleg a mongol pusztította el. Erre vall az, hogy a tatárjárás utáni idők okleveleiben Két-Perkáta már mint az újonnan betelepített kunok hantosi kapitányságának szállásbirtoka szerepel. Nem éppen hízelgő módon, mert a XIV. sz. vége felé még egy országgyűlés (a nagytétényi) is hangos volt az itt lakók zabolátlanságával, erőszakosságával, torzsalkodásaival kapcsolatos panaszoktól. A falu később különböző, távol lakó, úri családok birtoka lett. Így

a feljegyzések említést tesznek egy pécsi címzetes püspökről, később magáról Borsa-Kopasz nádorról, de legtöbbet a gazdag Thoman családról, mely egészen a XVI. századig a falu földesura volt. A sorozatos török hadjáratok nyomán ez a tulajdonjog egyre inkább névlegessé vált. A földek megmaradtak ugyan, de a lakosság legnagyobbbrészt elpusztult. Míg egy 1558-as török defter még 26 adózó portát tartott számon Perkátán, száztíz évvel később nem akadt több mint 3. A török kiűzetése után az akkori földesúr, a győri jezsuitákra, alig néhány ház maradt és benne maroknyi ember.

A Rákóczi-szabadságharc bukása óta rendszeresen vezetett egyházi anyakönyv tanúbizonysága szerint, ekkoriban rác és német telepesekkel igyekeztek benépesíteni a falut. A máig itt élő és idegen származásuk emlékét csak halvány hagyományként őrző nagyszámú Bogó-k, Sibá-k, Móker-ek neve ebben az időben bukkant fel először. A XVIII. század derekától kezdve Perkátára lélekszáma gyorsan gyarapodott. Az 1715 körüli félszáz (és kétharmad részben idegen ajkú) család leszármazottainak száma kétszázötven évvel később megközelítette a hétezeret. A völgyhajlatban meghúzódó házak egyre sokasodtak, felkúsztak a dombok hátára és benépesítették a kastély környékét.

A kastély dombra épült. A XVIII. század második felében a Perkátát megszerzett gróf Győry család rakatta. Az építkezés mély sebet hasított a közeli dombok testén. A téglavetéshez szükséges agyagot a mai „Dühöngő”-nek nevezett falurész feletti dombból termelték ki, ami azóta is a „sárga föld”-nyerés legközelebbi forrása. A Fehérvárról érkező balra láthatja, mielőtt a patakon áthalad. A kastély (ma iskola) nagy, zömök, egy emeletes és cseppet sem szép épület. A Győryek lakóhelyük építésekor épp oly kevés izlésről tettek tanúbizonyságot, mint százhusz évvel utóbb, a kecses kis plébániatemplom ormótlanú történt kiszélesítésekor. Később patkó alakban még két szárnyat emeltek a kastély mellé, afféle vendégházakat. Ezek azonban nem érnek össze és így tulajdonképpen nem egy kastély van, hanem három. Ezekből az egyik a második világháború során elpusztult. Az 1770-es évektől egész az 1848-as jobbágyszabaddításig húzódott a falubeli jobbágypör a kastéllyal, különböző jogtalan földrendezések és legelő elkülönítések miatt. Ez a pör tulajdonképpen soha nem ért véget. Épp úgy elposványosodott a megyei bürokrácia útvesztőjében, mint sok ezer más jobbágypör. Az 1848-as jobbágyszabaddítás azonban csodálatos változást hozott a falu életében. Az életkedvnek nincsen biztosabb mutatója, mint a váratlanul fellendült tiszta népszaporodás görbéje. Perkátára lakossága rövid néhány év alatt megkétszereződött, majd megháromszorozódott. Alig száz évvel később, 1945-re az egykori jelentéktelen jobbágyszabaddítás ú. „gazdag” község híre volt. Ezt a gazdagságot a tényleges helyzet utólagos ismeretében fenntartással kell fogadni. A falusi jólét alapját képező földbirtokok épp abban az arányban, helyesebben aránytalanságban, oszlottak meg, mint országszerte általában.

2.

A második világháború kitörését megelőző évben a község 12 817 kataszteri holdas határának

39,4%-a 0— 10 kh.-as kisbirtokosok,
 3,3%-a 11— 20 kh.-as középparasztok,
 11,5%-a 21— 100 kh.-as basaparasztok,
 12,4%-a 101—1000 kh.-as basaparaszti és úri birtokosok,
 33,4%-a pedig egyetlen, 1 000 kh. felletti uradalom kezén volt.

A fentieket summázva tehát a földterületnek több, mint felén basaparasztok, úri középbirtokosok és a gr. Győry (később gr. Hunyady) uradalom gazdálkodott. A Kis-Perkátának nevezett, régebben önálló községként működő határreszen dr. Paukovits György 800 holdja terült el. További 800 holdon a Háy család és egy Grünwald nevű bérlo osztozott. A földbirtokok nagy részét, 2–6 km-re lévő pusztákról irányították. Ezek később egytől-egyig termelészövetkezeti központokká lettek. Épp úgy, mint az egyetlen faluközelben tanyát vert birtokosoké, a Gecseg-testvéreknek otthona is. Kerek 9 000 kh.-on tehát nagy- és középbirtokosok agdálkodtak. A határ igen jelentős része ezeken kívül még 80 basaparaszt család kezében volt. A gazdagság fogalma elsősorban ezekre a rétegekre értendő. Az elmúlt időket valószínűtlenül rózsás színekben festők visszaemlékezéseiről mindig kiderül, hogy elsősorban a valóban (de a falu összlakosságához viszonyítottan legfeljebb csak 20%-t jelentő) jómódúak gazdagsága él a közemlékezetben. Ezt érdekes lalki általánosítással sokan még a maguk, gyakran cseppet sem könnyű, életére is rábízák: — legalább is emlékezéseik során.

A grófot, akinek Somogyban is volt 20 000 kh. körüli birtoka, az idősebbek ma is úgy emlegetik a faluban, mint a „jó” ember megtestesítőjét. Nehezen kideríthető okból legtöbbször hozzáteszik ehhez, hogy „agglegény volt”. Csak a kritikusabb szelleműek egészítik ki ezt a jellemzést azzal, hogy „volt neki miből, hát lehetett jó”. Az bizonyos, hogy okleveles gazda volt, aki aránylag gyorsan helyrehozta a Győriektől rámaradt, eladósodott, viharvert gazdaságot. Termelési eredmények terén azonban a közepes méretű birtokok viszonylag mégis többet produkáltak. Itt a tulajdonos személyes közreműködése is közvetlenebb volt, mint az uradalomban. Jó és rossz értelemben egyaránt.

Grünwald úr például éjt-nappallá téve, szakadatlanul lótot-futott, izzadt, gátlás nélkül káromkodott, szükség esetén embereivel együtt védte a pálinkát a grófi uradalomnál hússzorta kisebb birtokán, de ugyanakkor, a régi viszonyokhoz mérten, meglehetősen jól fizette cselédeit. Még azt a csodát is megvalósította, hogy exportképes bort szüretelt a közismerten lőrért termő perkátai dombokról. Grünwald úr vitathatatlanul jó gazda volt, akiről számos esztendővel később, e sorok írójának jelenlétében mondták egy termelészövetkezeti közgyűlésen: „Ha élne, jó lenne megfogadni agronómusnak!” A „jó gazda” két szóból összetevődő rangja sokkal értékesebb a falusi ember szemében, mint azt a történelminek nevezett osztályok tagjai, a születési előjogokkal kérkedők valaha is hitték. Grünwald urat, akit Auschwitzban pusztított el a szadista német halálgépezet és aki voltaképpen „jövevény” volt a faluban, lényegesen jobban megbecsülték, mint a „törzsökös nemes” Háy családot. A Háy-tanyát egyetlen mezedek domb választotta el csupán a Grünwald bérlettől. Ez a domb azonban egy másik világ határvonala volt. A földszintes Háy-kúria angolmán urai féktelen, dorbézoló életet éltek. Nem kellett különösebb közgazdasági előképzettség annak megsejtéséhez, hogy 400 hold, még a legjobb fejmegyei földekből is, kevés életmódjuk költségeinek fedezésére. Ha egy értékes szőlőjük nem lett volna a távoli Tokajban, a Háy-tanyán már jóval előbb megperdült volna a végítéletet hirdető dob, amelyet később és végérvényesen csak a felszabadulás szólaltatott meg.

A felszabadulás után a falu nem volt kegyetlen egykori uraival. Mindmáig Perkátán lakik az egyik Háy és dr. Paukovits. Dr. Paukovits szikár, hófehér hajú, nyirott bajuszú öreg úr, akinek egyenes tartása a kiszolgált katonatisztről, szüntelenül barátságos, mosolyra kész udvariassága a tapasztalt jogász-

ról árulkodik. Mosolya újkeletű, régen nem tartozott a jellemvonásai közé. Régen Paukovits úr a kisperkátai földesúr volt és minden falubeli egybehangzó állítása szerint a legnagyobb hajcsár, akit ebből a fajtából csak el lehet képzelni. Nem valószínű, hogy ez a jellemzés rosszindulatú lenne. Erre vall egy apróság is, melyet sokan nem felejtettek el. Dr. Paukovits gazdálkodásának lényeges eszéke volt a távcső. Naphosszat a nyakában lógott és mivel ez a határrész a dombos Perkátá környékének leglaposabb vidéke, arra szolgált, hogy hátsólova nyergében felállva szemmel tarthassa a földeken dolgozó cselédeit. Érezhető szadizmussal vadászott azokra, akik akár csak egy cigaretta elszívásáig megpihentek, és esti „parancshirdetés”-kor már ki is osztotta a „bűn” súlyával arányosnak ítélt bírságot. Paukovits úr feleségével és lányaival ma is a faluban lakik és egy városi KTSZ részére készít nylon szatyrokat és rongybabákat.

A gróf, Grünwald, Háy János és dr. Paukovits — ha egymás közt hatalmas távolságot tartottak is — a falu szempontjából egyformán urak voltak. Egyetlen parasztember sem ejtett könnyet azért, hogy a szomszédjához mérten koldusszegény Háy Jancsi soha nem látogatta meg Grünwald urat, vagy hogy a gróf ugyan a legtökéletesebb udvariassággal köszöntötte a kisperkátai földbirtokost, de azt még soha nem látta senki, hogy dr. Paukovits hintója jószomszédi látogatásra fordult volna be a kastélypark kapuján. Az urak dolga volt, inkább távoli, mint nevetséges. A kastélyos urak mellett azonban uralkodott a faluban egy másik, sőt egyik-másikuknál nagyobb hatalmú dinasztia is, akik vitathatatlanul paraszti sorból származtak és soha nem tagadták meg a paraszti életformát.

Ezek voltak a Gecseg testvérek.

3.

Az „Alkotmány” termelészövetkezet mai központja a Gecseg-testvérek egykori, faluszéli tanyájából alakult ki. A „Vöröskuti-dűlő”-nek nevezett, kb. 300 kh.-as földdarab a termelészövetkezet legértékesebb része. 1959 tavasza óta, miután a kormány helyes intézkedése megengedte, hogy a népi demokrácia iránt lojálisan viselkedő egykori kulákok is részt vegyeneke a termelészövetkezetek munkájában, a Gecseg-család Perkátán élő tagjai termelészövetkezeti dolgozók lettek. Ez az utolsó és — a középosztálybeli ún. családtörténeti regényekkel ellentétben — cseppet sem lehangoló fejezete egy tehetséges parasztcsalád történetének. A Gecsegek históriája jellemző a magyar mezőgazdaság XIX. századi kapitalizálódásának folyamatára.

Viszonylag új lakók Perkátán. Alig több mint száz évvel ezelőtt bukkantak föl a faluban, sok szóbeszédre okot adó körülmények közt. A Győry-grófok egyik tiszántúli birtokukról telepítették őket ide, és mivel az a magányos aszszony, aki férj nélkül, de gyermekeivel érkezett, a Gecsegek utolsó kideríthető őse; Perkátán még máig is szállong a vélemény, hogy a későbbi „aranyparaszatok” igazi törzsatyja tulajdonképpen valamelyik kikapós kedvű Győry gróf volt. A Győryek valóban feltűnően támogatták állítólagos atyafiságukat. A legjobb jobbágytelkeket kapták, és az 1848. évi jobbágyszabadítás után a grófi család segítette őket a közvetlenül falu alatti földek megszerzésénél. A homályos származásukkal szerzett gazdasági előnyt a Gecsegek bőven kamatoztatták. Perkátán egyedül álló, családközösségre emlékeztető települési formát hoztak létre. Közvetlenül egymás mellé épült hosszú házaikból egységes szempontok szerint gazdálkodtak. Egy emberöltőnyi időn át sikerülve megőrizni vagyonukat az

elaprózódástól, rövidesen mérföldekkel maguk mögött hagyták a falu többi, hasonlóan fölfelé igyekvő gazdáját. Szorgalmasak voltak, szívósak és kegyetlenek még önmagukhoz is, ha a gazdaságról volt szó. Nem kímélték erejüket, de azokét sem, akik a „meny” vagy cseléd gyakorta rokon sorsát vállalták náluk. Ugyanakkor (és ez egykori cselédjük elbeszélése) nem tartoztak a napszámost, cselédet erején túl szipolyozó hajcsárok közé, mint nem egy ugyancsak perkátai basaparaszt. Tisztességes bért fizettek és — jól ismervén önön gazdasági érdekeiket — alkalmazottaik ellátásáról is emberségesen gondoskodtak. Egyikük sem végzett magasabb iskolát, mégis kitűnően értettek a földhöz, az állattenyésztéshez és vállalkozószellem dolgában messze felülmúlták nemcsak gazdatársaikat, hanem a nagyobb birtokosok javarészét is. Még az anyagilag leggyengébben álló Gecseg Ferenc is sűrűn megtette a felszabadulás előtt, hogy le-leutazott egy buksza pénzzel Somogyba. Ilyenkor két-három vagon sovány süldőt vásárolt. Odahaza, a bő kukorica és egyéb abrak eldorádójában, expressz hizlalásba fogta, és néhány hónap múlva vagontételben küldte a bacont Budapestre. 1945-ben a négy Gecseg testvére volt a teljes Vöröskút-dűlő és még egy félszáz holdas földdarab a Zsidókalapi-dűlő tájékán.

A Gecsegek gazdálkodásának színvonalát a háború előtti mezőgazdasági nagyüzemek közül csak a Grünwald-birtok érte utol. A felszabadulás után néhány évvel bokrosodni kezdő termelészövetkezetek közül jóideig egyetlen egy sem. Ennek azután egyebek között az az eredménye is született, hogy a (valószínűleg tudatosan irányított) suttogó pletyka előnytelen összehasonlításokat tett az új és régi gazdálkodási rend között, előbbi rovására. Fokozta a Gecsegeket pártoló hangulatot sok törvénysértés is, amit a kulákság korlátozása idején követtek el egyes túlbuzgó tanácsi tisztviselők és ami a falu igazságérzetét sértette. A soktagú Gecseg-család rokonsági köre ugyanis behálózta az egész falut. A felszabadulás óta emberré érett nemzedék már kevésbé, de az idősebbek — nem falusi szemmel mérve — teljesen valószerűtlen mértékig számon tartják a rokoni kapcsolatokat. Nemcsak a sógor- és komaasszonyok, hanem a „nász”, „ipa”, „napa” rangot viselők, sőt az unokatestvérek élettársai és ezel fel- és lemenői egyformán rokonnak érzik egymást. Ennek, a csak százakban mérhető lélekszámú rokoni körnek a tagjai természetesen a legkülönbözőbb anyagi sorban éltek. Arra azonban még a legszegényebbje is kivétel nélkül képes volt, hogy rokonsága fokát minden forráskutatás nélkül, fejből azonnal előszámolja. Természetesen a Gecseg-törzshöz viszonyítottan, melynek vagyonára és anyagi gyarapodására a zászlóaljnyi atyafiság javarésze titkon még akkor is büszke volt, ha a legparányibb morzsához sem juthatott belőle. A falu gondolkodásmódját ismerve, valószínűnek tűnik, hogy a törvénysértések egy része is kisebbnek tűnt és kevesebb érzelmi szálát bolygatott volna, ha a tanácsi tisztségviselők helybeliek lettek volna és nem idegenből hozottak. Így az „öslakos” Gecsegek mártírsága aránytalanul nagyra duzzadt a közvélemény előtt. Jellemzésül megemlíthető — noha már az itt vázolni kísérelt gondolat-körön kívül van —, hogy amikor az ilyen piszkálódás jellegű kilengések a hatóságok részéről végérvényesen megszűntek, a Gecsegek népszerűsége is hanyatlott. A régi „dicsőség” emléke elhomályosodott, az egykori vagyon az ember-sorba serdült ifjak szemében nem volt már ígésző. Különösebb ok nem kínálkozván a Gecsegek megsznására, azok fokozatosan lesüllyedtek a többi 5—8 holdas gazda sorába, majd 1959-ben — mint mondtuk — ők is termelészövetkezeti tagok lettek. Tekintélyük ugyan továbbra is van, de inkább az idősebbek előtt. Ez a tekintély a fiataloknál csak a koros és tapasztalt, de nem az egykori gazdag

Platthy György: Újságárus

Platthy György: Kismosás

parasztembernek kijáró köteles tiszteletben nyilvánul meg. Megjegyzendő, hogy a Gecsegek 1956 októberének emlékeztető napjaiban sem tettek semmilyen kísérletet helyzetük más irányba fordítására.

4.

Bármennyire is jó gazdák voltak azonban a Gecsegek, az a tanyaközpont, melyet ők örökítettek az 1951. augusztus 29-án megalakult Alkotmány termelőszövetkezetre, távolról sem volt alkalmas arra, hogy egy mezőgazdasági nagyüzem centrumává szolgáljon. A volt grófi uradalom „belmajorját” azonban már 1949-ben lefoglalta az új gépállomás, a falu belterületén pedig más, nagyüzemi gazdaság létesítésére alkalmas hely nem akadt. Teljesen új, nagy anyagi befektetést igénylő major építése vétkes könnyelműség lett volna, amit a közösségi életben járatlan alapító tagok nem is kíséreltek meg. Így tehát az Alkotmány tsz. más, szerencsésebb adottságú termelőszövetkezeteknél hátrányosabb helyzetből indult. Ennek nyomait még a mai látogató is felfedezheti a tsz. központjában járva. A hosszan elnyúló, párhuzamosan épült egykori kulákházak mögött újdonszerű, száz férőhelyes tehénistálló áll, egy roskatag, régi istálló tőszomszédságában pedig modern baromfiól. Az eredetileg lakásnak szolgáló épületek közfalait áttörték, és így teremtették meg az első istállókat és sertésólakat. Egy régi nyári konyhába a szíjjártó műhelye került, a major lábánál inkább szivárgó, semmint csordogáló patak vizét öntözéshez kísérelték duzzasztani.

A perkátai Alkotmány termelőszövetkezet megalakításában a legnagyobb érdeme vitathatatlanul ifj. Bernáth Józsefnek van. A járás és a község vezetői már régóta kísérleteztek a közösségi gazdálkodás megindításával Perkátán, de csak részleges sikereket értek el. A falu emberanyaga járasszerte „rosszhírű” volt. A rosszhírűséget jelen esetben úgy kell érteni, hogy a perkátaiak vadságukról, hajthatatlanságukról, nyakasságukról voltak közismertek, azonkívül arról, hogy megyeszerte itt nyílt ki legkönnyebben a legények kezében a bicska. Egy nyomdafestéket csak átstilizálva tűrő környékbeli közmondás szerint: „Akit Hercegfalván meg nem lopnak, Rácalmáson meg nem erőszakolnak és Perkátán meg nem szürkálnak, az a pokolba is játszva elmehet.” Messzire vezetne egy község bicskás hírének, legényei kakaskodó kedvének, kivagyiságának tüzesebb elemzése. Elég annyi, hogy a falu híre „kötelez” (noblesse oblige). Az ottlakók maguk is hisznek önön mítoszukban, és részben ebből kifolyólag sokkal nehezebben kezelhetők az állami szervek részéről, mint más, békésebb községek. Noha az államhatalom kemény keze a perkátaiak bicskás voltát az utóbbi tíz évben meglehetősen sikerrel szorította kordába, az idősebbek máig is büszkék arra, hogy valamikor egy csendőrorsz alig-alig volt elégséges a falu megfékezésére. A temetőben két olyan zsandár alussza örök álmát, akik egy túltengő indulatú búcsúban veszítették életüket. Ebben a „nehéz eset” faluban a helybeli szavának különös súlya volt.

1951 tavaszán nagylétszámú parasztküldöttség indult a Szovjetunióba, melynek tagjai közé került Bernáth József is. Ez a jó szókészséggel rendelkező, eleveneszű, energikus középparaszt, visszatérve a személyes tapasztalatok erejét állította az agitáció szolgálatába. Az első kézből nyert értesülések, párosulva a tanácsi szervek rábeszélő munkájával, az általában nehezebben mozgó módosabb kisgazdákra és tehető középparasztoakra is hatottak. Az 1951. évi Alkotmány ünnepén megtartott alakuló közgyűlésen huszonhatan írták alá a bejelentést nyilatkozatot. Az alapítók hangadói középparasztook voltak. A faluban tekintélynek örvendő Romanóczy Ferenc, Somogyi György, Dér Ferenc, Rác

István, Egerszegi József példáját rövidesen sokan követték. Így a taglétszám néhány nap leforgása alatt negyvenhatra emelkedett, majd pedig a következő évben a százat is túlszárnyalta. Az új termelőszövetkezetnek megszületése napján 341 kh. földje, 12 pár lova, 26 db baromfija, 98 q csöves kukoricája és 2080 Ft készpénze volt. Ezek az első pillanatban különösnek tetsző számok onnan adódtak, hogy minden belépő lovai mellett 3 q csöves kukoricát, 1 db baromfit és 80 Ft készpénzt hozott az oszthatatlan alapba. Az állatállományt a következő tavaszon az állam egy 20—20 darabból álló sertés- és szarvasmarhatörzsszel egészítette ki.

Az 1949-et követő néhány év Perkátán általában a föld megmozdulásának időszaka volt. A határ minden részén termelőszövetkezetek alakultak, bővültek és létrehoztak néhány termelőszövetkezeti csoportot is. Dr. Paukovits egykori birtokán a „Micsurin”, a Háy-Gribsch majorokban a „Dimitrov” tsz. létesült. A távoli Bárányjárason és Parragpusztán pedig a gróf régi cselédei alakítottak előbb külön-külön, majd később Hanke Ede, az egykori béres vezetésével „Vörös Október” néven közös termelőszövetkezetet. Ilyesformán Perkáta 1952. szeptember 9-én termelőszövetkezeti község lett. Erre az időpontra, tehát alig több, mint egy esztendő leforgása alatt, az Alkotmány termelőszövetkezet is többszörösére növekedett. Ekkor már 204 tagja és 1648 kh. területe volt.

Ne mérlegeljük most a vitathatatlanul túl gyors és nem egyszer idminisztrativ eszközökkel elért fejlődés, mezőgazdasági szaktanulmányt igénylő, gazdasági összefüggéseit. Tény és természetes is, hogy ilyen mérvű és hasonlóan gyors átalakulás se a falu, se a termelőszövetkezeti tagok életében nem folyhatott le zökkenő nélkül. A paraszti életforma évszázados rendjének megbomlása és új irányba fordulása különösen azokat állította kemény próba elé, akik soha, semmilyen formában nem ismerték *belülről* egy nagyüzemi gazdaság rendjét. A földosztás után kis anyagi erővel, vagy éppen teljesen tőke nélkül új életet kezdő egykori cselédek könnyen felismerték, hogy termelőszövetkezet alapításával biztosíthatják maguknak az egykori mezőgazdasági nagyüzem minden előnyét, uradalmi cselédsorsuk hátrányai nélkül. Sokkal nehezebb volt ezt az „ősi földön” dolgozó kiscgazdáknak és középparasztoknak megtenni. Ugyanekkor azonban az is kétségtelen, hogy Perkátán a szocialista együttélésnek bizonyos — noha halvány — hagyományai is voltak. A proletárdiktatúra idején György Gyula tanító, direktórium tag vezetésével a községben termelőszövetkezet létesült. Tagjai, a volt cselédek, közös kezelésbe vették a Györy uradalmat. Azonban elkövették azt a balfogást, hogy a régi tulajdonost megtűrték a faluban és nem vetettek gátat az ellenforradalmi propagandának. Az akkor szerepelt vezető embereket a proletárdiktatúra bukása után román katonai segítséggel tartóztatták le. (A r. k. plébánián lévő gépirásos községtörténet adata.) Emlékük azonban annál is inkább fennmaradt, mert az említett György Gyula egész rendkívüli képességekkel rendelkező pedagógus volt, és nemzedékeket nevelt emberré a faluban. Mindez azonban természetesen kevés volt ahhoz, hogy a perkátaiakat egyöntetűen a szocialista életforma oldalára állíthatta volna. Egyebek közt az Alkotmány tsz. életében is rövidesen tapasztalni kellett a vezetőknek azt, hogy mennyire nem egységes osztály a parasztság. Az egykori birtokkülönbségből származó túlzott önérték nem egyszer vezetett torzskodásra, vitára, perpatvarkodásra, melyek indítékait csak az igazi benfentesek, vagyis olyanok értették, akik a tsz. tagjait egészen családi kapcsolataik intimitásaiig ismerték (B. I. tsz-tag közlése.) A nagyüzemi gazdaság szervezeti formáit az egykori egyéni gazdáknak nemcsak el kellett sajátítaniuk, hanem részben saját

maguknak is létrehozniok. „Aki valamikor jól gazdálkodott nyolc holdon, az még nem biztos, hogy nyolcszáz, vagy ezerhatszáz holdon való gazdálkodásra is alkalmas volt; de ha tetszett, ha nem: — brigádvezetővé vagy munkacsapat vezetővé kellett tenni. A méretek kezdetben megijesztették az embereket. Olyan azonban egy sem akadt, aki ezt el is ismerte volna.” (M. J. agronómus szavai.)

Termelési eredmények terén az Alkotmány tsz. rövidesen bebizonyította életképességét. A legfontosabb növények terméshozáma viszonylag biztos jövedelmet jelentett a tagoknak. Magában ez a jövedelem azonban nem érte el a „rég”i életszínvonalat, noha a háztáji gazdaság hozadékával *együtt* felülmúlta azt. Így alakult ki fokozatosan az a furcsa kettősség, melyet a vizsgálódó kedvűek csakhamar észrevettek, hogy a tagok egy része a termelőszövetkezetben eldolgozgat, de fő jövedelmi forrásnak a háztáji gazdaságot tekinti, s tűzön-vízen át ezt erősíti. Mondani sem kell, hogy a közös gazdálkodás eredményessége szempontjából ennek a felfogásnak még a csirái is milyen károsak. Így pl. amíg a termelőszövetkezetek tehenészetében csak hosszú évek múlva sikerült a nyolc literes fejési átlag fölé jutni, addig a háztáji tehenek között tízennégy literesnél gyengébb csak mutatóba akadt. Hasonló volt a helyzet a legfontosabb takarmánynövény, a kukorica termésátlagánál is, ahol a háztáji földek messze túlhaladták a közös hozamát.

Természetesen hiba lenne ebben az állapotban valami soha nem létezett „passzív ellenállás” vagy „csöndes szabotázs” bizonyítékait keresni. A háztáji földek túlzott dédelgetése abban gyökerezett, hogy a termelőszövetkezeti tagok nem tudtak máról-holnapra beleilleszkedni abba a gondolatkörbe, hogy a nagy, másfélezer holdas gazdaság *valamennyiük közös tulajdona*. Évezredes megszokás alapján csak a kis, egyedül maguk és családtagjaik által művelt földdarab keltette föl bennük a tulajdon érzését. A termelőszövetkezet vezetésének nagy hibája volt, hogy a tagok csöndes, de kitartó *nevelése* helyett, a kis-tulajdonosi törekvések kiszolgálójává vált. Helytelenül és nyakatekertén úgy okoskodva, hogy engedményekkel majd lelkileg is inkább a termelőszövetkezethez köti a tagokat. Az alapszabályban előírt háztáji földterület nagyságot nem tartották meg. Nem egy családnak jelentős többlet szántó, vagy szőlő jutott. A földrendezések, tagosítások felületessége folytán ezt a felsőbb ellenőrző szervek csöndes, de sikeres kijátszásával meg lehetett valósítani. A termelőszövetkezetek valóságos területe Perkátán majdnem kivétel nélkül nagyobb volt a névlegesnél, vagyis a hivatalosan nyilvántartott területnél. Az Alkotmány tsz.-nek is több, mint 100 kh. „zug”-földje volt. (M. J. mezőgazdász közlése és a saját gépállomási tapasztalatom.) E tekintetben nem állt egyedül a faluban.

Az ilyen visszasságok természetesen azt eredményezték, hogy a több föld: több munkaerőt vont el, több állat tartására biztosított lehetőséget. A tagok nemcsak háztáji szükségleteik teljesen jogos kielégítésére, hanem üzletelésre is tartottak jószágot. Ennek megfelelően munkaegység részesedésre egyre több szálas- és szemestakarmányt követeltek, amivel viszont a közös gazdaság kezdetben amúgy sem bőséges takarmány-alapját gyérítették. A kötelező százaléku gabona vetésterület, melyet az ország kenyérének biztosítása végett évekig nem lehetett elkerülni, enélkül is kemény feladat elé állította volna a tsz. vezetését, hiszen a helyes növényi sorrend, vagy éppen vetésforgó kialakítása évek során át egyszerűen lehetetlen volt.

Magától értetődik, hogy a tsz. ilyen belső, elsősorban üzemszervezési alapképzettséggel rendelkezők számára nyilvánvaló, bajait (melyeket egyébként éppen ezért kevesen ismertek és még kevesebben ismertek el), senki nem sietett

dobra verni. Ellenkezőleg: az Alkotmány tsz. az ún. „futtatott” termelészövetkezetek sorába tartozott. Az elnök személyi kapcsolatainak hála, rendszeresen látogatták külföldi vendégek. Köztük olyanok is, mint a Béke Világtanács tagjai, vagy a neves szovjet filmszínész: Bondarczuk. Futó látogatók természetesen nem nézhettek a dolgok mélyére még akkor sem, ha — mint Veres Péter — egy álló napon keresztül járták a határt. Az, hogy a filmhíradó bemutatta, a napisajtóban sűrűn szerepelt, kétségtelenül *ismertté* tette az Alkotmány termelészövetkezetet, de nem sokat használt erkölcsi alapjainak megszilárdításában. Ugyanis a közvetlen szemlélő olyan visszatetsző jelenségeket tapasztalhatott, mint egy hanyagságból bekötözetlenül maradt és a nyulak által elpusztított 5 holdas gyümölcsös, vagy egy költséges, de a terep lejtése miatt használhatatlan öntözőmű. Nem beszélve az olyan szállóigévé vált esetekről, mint az egyik kukoricatábla, melyet 8—10 sor mélységig körülkapáltak, hogy a mellette elkocsizó vendégek ne lássák a benne elburjánzott félelbernyi gyomot. Mindez nem növelte a faluban az Alkotmány tsz. tekintélyét. A hivatalos elismerés azonban úgy látszott, hogy elismerést szül. Bernáth József elnök sorra kapta a közéleti funkciókat. Köztük néhány kiemelkedőt is, mint a Magyar-Szovjet Társaság vezetőségi tagja, megyei tanács tag stb. A záporozó elismerés hatására ez az eredetileg jó képességű, vitathatatlanul jószándékú ember elvesztette lába alól a talajt. Hinni kezdett a tulajdon csalhatatlanságában és termelészövetkezetének voltaképpen agyaglábakon álló szilárdságában.

5.

Egy termelészövetkezet működésének eredményességét egyebek közt az egy munkaegységre biztosított juttatások mennyisége és értéke is mutatja. Az első zárszámadástól az 1956. évi ellenforradalomig a munkaegység értéke csendesen, minden nagyobb nekilendülés nélkül, de kitartóan emelkedett.

1952-ben 19,56

1953-ban 22,86

1954-ben 26,11

1955-ben 33,79 forintot ért egy munkaegység a termelészövetkezetben. Az a termelészövetkezeti tag tehát, aki a munkából teljes erővel kivette részét és (ilyen nem egy akadt) minden évben 450 munkaegységet teljesített, az

1952-ben 7 802 (vagyis havi átlagban 650)

1953-ban 10 287 (vagyis havi átlagban 857)

1954-ben 11 749 (vagyis havi átlagban 979)

1955-ben 15 205 (vagyis havi átlagban 1266) forintnak megfelelő jövedelemre tett szert. A munkaegység részesedéshez csatlakozott még a háztáji gazdaságból származó bevétel. Ezt azoknál a családoknál, ahol a háztáji gazdaságok előírásait megtartották, kb. a fenti összeg 25—30 százalékának lehet becsülni.

Hasonló lassú, de biztos ütemű gyarapodást mutatott a közös vagyon is. Az Alkotmány az ellenforradalom előtti utolsó zárszámadáskor már belépett a milliomos termelészövetkezetek sorába, tiszta vagyona 1 075 592 Ft volt.

A fenti anyagi eredmények ellenére, 1956. decemberében, tehát már a néphatalom megszilárdulása után, amikor a járás területén feltétlen rendet tartott az Alkotmány és Sztálinvárosban megszilárdult karhatalom; a perkátai Alkotmány termelészövetkezet szabályosan megtartott közgyűlésén kinyilvánította

a saját feloszlását. A „milliomos termelőszövetkezet” 172 tagja közül csupán egyetlen egy — Vatlár Gyuri bácsi, egy hat holdas gazda, aki már az alapítók közt is ott volt — szavazott a termelőszövetkezet együttmaradására. (Bernáth József közlése.) Nyilvánvaló tehát, hogy a termelőszövetkezet felbomlásának okait elsősorban nem az élet anyagi vonatkozású oldalain kell keresni. Alig négy hónappal később ugyanis, 1957 tavaszán, *a legkisebb kényszerítő körülmény nélkül*, ugyanezeknek a feloszlóknak kereken egynegyede (pontosan 33 család, 38 taggal) ismét a közös gazdálkodás útját választotta. Az új tsz meghívta évek óta kipróbált régi mezőgazdászát és a csonka év végére az Alkotmány termelőszövetkezet történetében soha nem látott eredményeket produkált. Az előbbi számítást alapul véve, 44,71 Ft-os munkaegység értékkel, 9 hónap alatt 20 119 forintot, vagyis havi 2 235 Ft-nak megfelelő jövedelmet biztosított minden egyes (450 munkaegységet elért) tagnak, egyedül csak a közös gazdaságból.

Csodák azonban nincsenek, és az, aki a helyet, a szereplőket közelről ismeri, kénytelen keveselni ezeket a helyzetmagyarázó tényeket. Szeretné az Alkotmány termelőszövetkezet feloszlásának és újra alakulásának érzelmi okait is kideríteni. Sőt, elsősorban ezt szeretné.

Viszonylag messze, az agronómuson kell kezdenünk. Müller János személyében a perkáta Alkotmány termelőszövetkezet olyan mezőgazdászt kapott, akinek bármelyik régi nagybirtok tulajdonosa örvendezhetett volna. Ez az összehasonlítás cseppet sem erőltetett, ugyanis a Horthy-rendszert is megélt, megletőbb parasztemberek szemében ma is az egy „új” mezőgazdász mércéje, hogy szaktudás dolgában vetekszik-e a „régik” (személy szerint ugyan legtöbbnyire utált, de hozzáértésük miatt ugyanakkor meg is becsült) „segédtiszt” és „intéző” urakkal? Ez a mezőgazdasági érettségivel rendelkező fiatalember nemcsak éleseszű volt, hanem korához képest (történetünk idején 26—30 éves) rendkívül nagy tapasztalatú, szervezőképes, szorgalmas, jó üzleti érzékkel megáldott, megbízható, de ugyanakkor megfelelő szókészséggel rendelkező és az emberekkel bántni tudó is. Viszonylag gyorsan sikerült megteremtenie azt a tekintélyt, amely nélkül eredményesen gazdálkodni lehetetlen, és amelyet, kevés kivétellel, a termelőszövetkezet valamennyi tagja elismert.

Tömören összefoglalva a lényegét: a termelőszövetkezetben szakmai téren biztosítva volt az a felelősségteljes irányítás, amely politikai síkon hiányzott. Kialakult az a kettős és cseppet sem előnyös helyzet, hogy az államhatalmi szervek által pártfogolt elnök termelőszövetkezeté, majdnem minden felmutatható tényleges eredményét a hasonló kiváltságokkal nem rendelkező mezőgazdász irányítása alatt érte el. Bernáth József elég éleseszű volt ahhoz, hogy mezőgazdász kiválóságát belássa. Ugyanakkor azonban sokkal inkább rabja lett a tulajdon személye körül kialakult kultusznak, hiúbb és beképzeltebb volt, sem hogy ne igyekezett volna a termelőszövetkezetben a mezőgazdász által elért eredményeket a saját irányításából következőknek feltüntetni. Fokozatosan létrejött egy nem is mindig csendes háború az Alkotmány termelőszövetkezetén belül. Ennek „eredményeként” a termelőszövetkezet fejlődése lényegesen vontatottabb maradt, semmint egységes irányítás mellett lehetett volna. A tagok önállóan gondolkozó része, ha nem is mondta ki, de belátta azt, hogy eredményes közös gazdálkodás nem folyhat a személyi kultusz lobogója alatt. Ehhez egységes politikai és szakmai vezetés szükséges. A későbbi eredmények ezt a részt igazolták. Mielőtt azonban az új eredmények ideje elérkezett volna, az Alkotmány tsz feloszlott. Jegyzőkönyv szerint, rendben; ahogy egy tsz-tag mondotta: „Olyan rendben, akár egy dísztemetés.”

Az Alkotmány termelőszövetkezet feloszlásának oka véleményem szerint nem az volt, mintha létezésének rövid néhány éve alatt tagjai nem bizonyosodhattak volna meg a közösségi gazdálkodás életképességéről. Noha a beszolgáltatás eltörlésekor kétségtelenül sokakat megtántorított az, hogy immár elenyészni vélték a tsz parasztságot az egyéni gazdálkodókhoz viszonyítottan előnyös helyzetben tartó (indokolt) kedvezményeket, a perkátai Alkotmány termelőszövetkezetnél nem ez jelentette a fő problémát. Vezetői jó úton haladtak, de rossz járművekkel. Nem sikerült megteremteniük a termelőszövetkezet erkölcsi alapjait, megszilárdítaniok a tagokat a közösségi gazdasághoz fűző lelki kapcsolatot. Megfeledeztek a lenini tanításról, kifelejtették munkájukból az embert.

6.

1957 tavaszán a kormánynak elsősorban az volt a szándéka, hogy az ellenforradalom viharát kiállott termelőszövetkezeteket megőrizze. Nem folytattott termelőszövetkezet-alakítási agitációt, erre a politikai helyzet nem is volt alkalmas. Abban, hogy az Alkotmány termelőszövetkezet újjáalakult, a tények gondolkodást formáló agitációs érveinek volt a legnagyobb hatása.

A falu külsejében (új házak tömege, új falurész épülése), az emberek mindennapi életében (öltözködés, bútorgyűjtések, motorkerékpárok) bekövetkezett változások előbb-utóbb szükségszerűen felvetették mindenkiben a kérdést, hogy vajjon mindezért arányosan többet kellett-e dolgozni, mint amennyit húsz vagy harminc évvel ezelőtt dolgoztak? A volt cselédemberek válasza természetesen egységes kellett, hogy legyen, de egységes volt (ha nem is egyidőben született meg) az egykori egyéni gazdálkodóké is. Kétségtelenül nem kellett többet dolgozni és elsősorban a termelőszövetkezetekben nem. Túlzás lenne azt állítani, mintha a perkátai termelőszövetkezetek munkafegyelme kifogástalan lett volna. A hibák legnagyobb része azonban nem a munkák mennyisége, hanem megszervezettsége körül összpontosult. Egészében a termelőszövetkezeti parasztember összehasonlíthatatlanul kevesebb munkával termelt nagyobb értéket, mint az egyéni gazdálkodó. Ez is célja, méghozzá éppen eleget hangoztatott célja, a termelőszövetkezeti mozgalomnak. A gazdaságtudományi definíciók azonban csak akkor válnak kézzelfoghatókká, ha azokat a gyakorlat igazolja. Aki egy életen át bajlódott két lóval és szekerezett tengelyig érő sárban, vagy aratott hajnaltól estig a tűző napon, az nagyon gyorsan értékelni tudja a Zetor-traktor, a vontató és a kombajn hasznát. Olyan — néhány esztendeje még ismeretlen — fogalmak, mint gépállomás, vegyszeres gyomirtás, munkaegység, brigád, munkacsapat, háztáji föld, — polgárjogot kaptak, a mindennapok szerves részeivé váltak, tartalmat nyertek.

Az élet azonban természetesen nem alakult át máról holnapra. Töméntelen szál fűz a múlthoz. Az anyagi szemvetésű gondolatok, érvek mellett kétségtelenül nagy szerepet játszott az Alkotmány termelőszövetkezet újjáalakulásában a személyes kapcsolatok megváltozása is. Az MSZMP által meghirdetett és a munkás-paraszt kormány által valóra váltott új munkastilus hamar követőkre talált Perkátán és emberileg is vonzóbbá tette az új Alkotmány termelőszövetkezetet a réginél. A mai termelőszövetkezet minden egyes tagjának nemcsak forma szerint, hanem valóban szava van a közös élet irányításánál. Azt, hogy a termelőszövetkezet vezetői ezt meg tudták valósítani, csak részben köszönhetik tulajdon jószándékuknak, rátermettségüknek és becsületességüknek. Feltehetően összefügg ez az államvezetésben érvényesült, és mint azt a VII. párt-

kongresszus beszámolóit is hangsúlyozták, az ország népe által örömmel fogadott új szempontokkal.

Helytelen lenne ezeket a sorokat anélkül lezárni, hogy meg ne emlékezzünk ifj. Bernáth József későbbi sorsáról, akik sok hibája ellenére, voltaképpen mégis az 1951. évi Alkotmány termelészövetkezet megteremtője volt. Bernáth József az 1957. évi újjáalakuláskor egyéni gazda maradt. Két esztendőbe telt, amíg leküzdötte magában a sértődöttséget. Belátta azt, hogy az Alkotmány termelészövetkezet kötelékébe tartozás az ő részére nem feltétlenül jelenti egyúttal az elnöki tisztség viselését is. 1959-ben újra felvételét kérte, nem a falu valamelyik másik termelészövetkezetébe (mint pl. egy hasonló pályát befutott elnöktársa a helyi Micsurinból), hanem tiszteletreméltó következetességgel abba, amelynek eredetileg is tagja volt: — az Alkotmányba. Jelenleg növénytermesztési brigádvezető, havi 52 munkaegységet keres, megtalálta a helyét, eredményes munkát végez és a régi látszatsikerekknél lényegesen megalapozottabb közbecsülésnek örvend. Bizonyára hasznos tagja lesz annak a nagy, hétezer holdas, új termelészövetkezetnek is, melyet Perkáta község polgárai az összes eddigi termelészövetkezetek összevonásából, 1960-ban kívánnak létrehozni.

*

A „Perkáta” címen közölt jegyzetek elkészítésénél elsősorban a saját 1954 és 1957 közötti gépállomási szolgálatom tapasztalataira támaszkodtam. Akarva sem tudnám már felsorolni mindazt a számtalan apró mozzanatot, beszélgetést, benyomást és azokat a személyeket sem, akiknek a hatására a megelőző oldalakon vázolni kísérelt kép kialakult bennem. Sokat köszönhettem az 1954/55-ben megtartott Ezüstkalászos tanfolyamon részt vett huszonhét hallgatónak, különösen Bezerédi István jelenlegi tsz-elnöknek és Virág Ferencnek, a gr. Hunyady uradalom egykori parádés-kocsisának, most a Petőfi tsz tagjának. Felhasználtam valamennyi rendelkezésemre álló régi szakmai feljegyzésemet és adatgyűjtésemet, melyek egy része Sass József, a perkátai AMG munkaéremrendes volt főmezőgazdászának, szeretett főnökömnek szívességéből került vissza hozzám. Kimerítő szóbeli tájékoztatással szolgáltak egyes részletkérdésekben a következők: ifj. Bernáth József, a perkátai Alkotmány tsz volt elnöke, jelenleg ugyanott növénytermesztési brigádvezető; Gecseg Ferenc termelészövetkezeti tag; Horváth József kollégám, a volt gr. Hunyady uradalom egykori cselédje, jelenleg a pusztaszabolcsi AMG brigádagronómusa; Madarász Béla barátom, a pusztaszabolcsi AMG jelenlegi és a perkátai AMG volt vezető mechanikusa; Sági József barátom, termelészövetkezeti tag; Tepszics István perkátai lakos; Vajda József a perkátai AMG volt igazgatója, jelenleg a bárányjárasi termelészövetkezet alapszervi párttitkára és állattenyésztő agronómusa. Bitó István termelészövetkezeti mezőgazdász szívességéből tanulmányozhattam a perkátai Alkotmány termelészövetkezet 1954, 1955, 1957 és 1958. évi mérleg- és zárszámadási adatait. Különösen nagy hasznomra volt Müller János barátom és kollégám, az Alkotmány tsz volt agronómusának, majd elnökének bőséges szóbeli közlése, valamint nekem átadott értékes adatgyűjtése és tanulmánya. Néhai P. Horváth Ferenc r. k. lelkes szívességéből átolvashattam Perkáta történetének a plébánia birtokában lévő és a II. világháború során elpusztult okirati adatok alapján készült kézirat történetét. Felhasználtam ezen kívül a saját cikkeim közül az Agrártudomány 1956 januári számában megjelent „Üzemszervező munka a termelészövetkezetben” és ugyanott 1956 augusztusában megjelent: „A Perkáta környéki termelészövetkezetek állatállományának gyarapodása” c.-t. Mihók Sándor, a Pestmegyei Hírlap mezőgazdasági rovatvezetője, aki gyermek- és fiatal korát Perkátán töltötte, volt szíves vállalni az adatszertű ellenőrzés munkáját olyan esetekre vonatkozóan, melyek az én perkátai tartózkodásom előtt történtek.

(1959)

Szöllősy Kálmán

Akik már csak hátra néznek

*Szeretet nélkül élni nem lehet
Próbáljátok meg csak emberek!*

*Jön a reggel s jön az este,
Nincs senki, senki,
Ki odavesse a melengetőt,
A keszkenőt.
Szeretlek, s ez lesz
A szemfedőd, — a szemfedőd.*

(Öngyilkos öregasszony búcsú-
verséből.)

... Harkányban voltam. Akkor még ott volt a szociális otthon. A parkon át mentem. Ősz volt már, de a levelek még nem hullottak le. A fény úgy ömlött végig rajtuk, mint a levegővé vált méz. Az egyik kanyarodóból hirtelen elém állt egy koszlott ruhájú, gyulladt szemű öregasszony:

— Uram, mentsen meg! Üldöznek! — sikította. Nem tudtam szólni. A rendes beszédnél vagy háromszor gyorsabban, minden árnyalás nélkül hadarta:

— Ez az egy rongyom van! Mindent, amit Amerikából kaptam, elvettek!... Eheztetnek!... Azt hiszi, örült vagyok?... Sokan vagyunk így. De nem mernek beszélni!... Senki sem törődik az öregekkel!... A múltkor panaszkodtam... Véresre vertek!... Nézze meg ezt itt!...

És fölhúzta sovány karjáról a ruhát. Tele volt kék foltokkal. Belém kapaszkodott, és nem tudtam szabadulni tőle, míg meg nem ígértem, hogy elmegyek vele a szociális otthonba.

Ott elmondták, hogy mindenkivel ezt csinálja, és veri magát, hogy higgyenek neki.

... Szekszárdon jártam a barlanglakásokban. Meredek, falszerű szakadék közepén néhány méter széles, kiugró perem. Fönn a hegy, lenn a szakadék. És itt, ebben az omló homokfalban, lyukakban éltek az öregek. Azok, akiket többször kitelepítettek szociális otthonokba és mindig visszaszöktek.

Évekig visszajárt bennem, milyen lehet az a hely, ahonnan ezek visszamenekültek?

Szociális otthon... Furcsa valami az otthon! Vannak asszonyok, akik néhány bútordarabbal, néhány odavetett szőnyeggel, egy-két szál virággal otthont teremtenek. Máshol meg drága bútorok, szőnyegek, függönyök nem állnak

össze lakássá. Lehet-e, nem nagyképűség-e egy aggápoldát — ahol halálbaké-szülő, egyedülmaradt öregeket gyűjt össze a társadalom — otthonnak nevezni? Egyáltalában lehet-e otthona még egyszer a mindenét elvesztett öregnek?

Sok kérdés ez, de végül is egyetlen egy. És erre a kérdésre akartam választ. Ezért mentem el a Tüzér utcai szociális otthonba...

*

Ahogy belép az ember, furcsa, különös világba jut. Itt nem érvényesek a külvilág normái és mások az élet csomópontjai.

Azt mondja az egyik ápolónő:

— Én szeretem a kisöregeket. Nehéz ugyan velük, mert olyanok, mint a gyerekek. De olyan hálásak is.

A másik azt mondja:

— Én sohasem undorodom tőlük. Sok a karomban hal meg és nyála rám-folyik. Én akkor is szeretem őket, mert olyan meghatók!

Igen, az öregek meghatók! Ahogy belépek a kapun, ezt én is érzem. Tizenkét csinos kis villa sorakozik két sorban. Rengeteg fa és virág. Szinte újházások telepének vélné az ember, ha nem volnának mindenütt öregek... Öregek néznek rád a folyosókon, az öregek örök bizalmatlanságával. A fák alatt, mint vetésen összegyűlő varjak, öregasszonyok ülnek. A napon, kecskelábú asztaloknál, cigaretta- és pipafüst mellett, öregek keverik a kártyát. A nevetés, ha erős is, sohasem csengő és a suttogás sohasem halk. Ez a lassú, kimért mozdulatok országa...

136 öreg él itt együtt. Ebből 44 férfi. Van közöttük hat házaspár is.

Megközelítőleg tízezer év! Tízezer évnyi emlék és mennyi elvégzett munka! Nyolcezer év munka! Ez jár itt a fák alatt és éli a maga sajátos ritmusú életét.

Látványlag itt sem különösebb az élet, mint máshol. A keretei ugyanazok. Felkelés, lefekvés, étkezés, alvás. De van valami döntő különbsége: Itt senki sem előre néz már, hanem hátra. Kinn még mindenki számol azzal, ami lesz, itt már csak azzal, ami volt. A múltban viszont mégsem lehet élni! Marad tehát a jelen. Az apró eseményeknek ezért hallatlanul megnő a fontossága.

Kinn esemény a házasság, születés, egy-egy állás, érvényesülés; itt a felkelés, ebéd, vacsora, ki jött, ki ment el, és főleg, hogy ki halt meg. Ezenfelül legfontosabb még az, hogyan bánnak velük? Apró kedvezmények és apró sérelmek aránytalanul nagyra torzulnak.

Ha tudni akarjuk, hogyan élnek, ezeket kell megnéznünk.

*

Felkelési és lefekvés ideje tulajdonképpen nincs. Itt minden a nap járásához igazodik. Ha a nap fölkel, csoportosan sétálnak már a kertben és naplemente után alig néhányan maradnak fenn.

Az étkezés talán a legfontosabb. Mikor az út vége lefelé hajlik, jobban ragaszkodik az ember az élethez, az ételhez. Bárkivel beszéltem és bármiről, mindig az ételre került vissza a szó. Mikor körbevezettek és mindent megmutogattak, legelőször a szakácsokat mutatták be. Mint akik a legfontosabbak.

Étkezés napjában háromszor. Reggeli: tea, lekvár, vagy kávé, szalonna, tej. Az ebéd háromfogásos: leves, majd mindennap hús, tészta vagy gyümölcs. A vacsora: tea, felvágott, vagy kávé, kakaó, vaj, gyümölcs. Ha lehet, egyéni kívánságokat is teljesítenek.

Ebédlő van, de nem kötelező ott étkezni. Haza is lehet vinni az ételt a szobába. Van olyan asszony, aki itt él már két éve, de közvetlen szomszédain kívül

alig ismer valakit. Mióta itt van, még nem ment le a többi közé. Különben is kevés a tilos, és még kevesebb, ami kötelező.

Fűteni délután fűtenek. Délelőtt a két társalgóban van meleg. Egyik a dohányosoké. Aki délelőtt is akar a szobájában fűteni, vehet magának szemet. Ilyenek sokan vannak.

Gondjuk nincs semmire. A kártyától a cipőtisztítóig mindent megkapnak.

Hárman-négyen laknak egy szobában. Külön a férfiak, külön a nők. A házaspárok együtt laknak, sőt a bútoraikat is behozhatják. Hogy ennyivel is otthonosabb legyen az életük.

Rádió van minden szobában. Sok újság jár és többszázkötetes könyvtárak van. A könyvtárosnő ritka szenvedéllyel és hozzáértéssel látja el feladatát. Persze ő is gondozott. A bennlakók több mint fele rendszeres olvasó.

Dolgozni senkinek sem kell. A többség azonban nem tud meglenni munka nélkül. Minden szobához tartozik virágoskert. Ezt maguk művelik. Sokan szívesen segítenek a szakácsoknak. Mások nem várják meg a takarítónőt, hanem elkérik a porszívógépet vagy a padlókefélgépet, és maguk takarítanak. Kicsit játszanak is velük. Egy élet nehéz munkája után ismerkednek a géppel. Ami olyan jó lett volna annakidején.

A legújabb szenzáció a televízió. Most készülnek rá, hogy megvegyék.

*

Ez a keret. Ilyen az életük. Kinn rohan az élet, az új, épülő Úránváros autóbusszai erre robognak el. Vasárnaponként hangorkán a futballpályán. De ez mind a kerítésen kívül van. És az egy más világ!

Néha erős a külvilág hívása. Van aki el is megy. Jön a rokon és elviszi. Örömmel megy ki, hogy egy idő múlva újra visszajöjjön, és soha többé el ne menjen. A kinti világ veszélyesebb. Összevesznek a rokonnal, láb alatt vannak, ügyletlenek és magányosak. Aki egyszer megégette magát, az vágyik ide, a biztonságba.

Mert az van itt. Biztonság és nyugalom. Jó étel, meleg szoba, soha sincsenek útban és legfőként az, hogy nem fölöslegesek...

Vannak az életben vidám mondatok: „Engedj el, te számár!... Na, dobd ide nekem is!... Te is gyere velünk!... Mindannyian ott lesztek?... Labdát ki hoz magával?... Én megyek elsőnek!...” Ki nem érzi ezek mögött a fiatal-ságot, a friss léptű lábakat?!

Az öregek mondatai mások: „Fölösleges vagy!... Nem kellesz senkinek!... Miért vagy te?... Ha nem tetszik, föl is út, le is út!... Állandóan a hasát tömné... Majd összehúzódik valahogy!... Még azt a kis munkát sem lehet magára bízni?!... Fölösleges vagy!... Nem kellesz senkinek!... Nézze, papa, utoljára mondom magának... Ezt nem lehet tovább tűrni!... Inkább akkor bemegyek a szegényházba... Most mi lesz velem?... Miért hagytál itt engem?!...”

Nem vagyunk angyalok! — mondja egy népszerű, mai darab. Igen, nem vagyunk, és erről itt, egy szociális otthonban tudnak a legtöbbet. Kinn élénk tűnik egy öreg és elveszik a nyüzsgő áradatban. Itt összesodorja őket az élet, mint a Duna limányosai a vízbeesett faágakat. Olyanok is, mint a vízbedobott faág. Elveszett a gyökerük, a lombjaik és magányosak, mint a szedett fa.

Többségét nem az ennivaló, nem a szoba, nem a gondoktól való menekülés hozta ide, hanem a magánytól, az egyedüllétől való félelem.

Oh, az egyedüllét! Mennyire nyomában jár az öregségnek, itt látni csak! Hisz ha nem vigyáz, ha egy pillanatra egyedül marad, még ez a százharminc-

négy ember közössége is kevés, hogy megmentse. Példája ennek K. J.-né esete. Itt ülünk a hűvös, de még ősznek tűnő délutánban az egyik ház előtt és beszélgetünk vele. Hetven éves. És ezt az évfordulót úgy ünnepelte meg, hogy rejtélyes utakon kerített negyven veronált és bevette. Mert egyedül maradt. Itt, a 134 ember között!

Ma már túl van ezen. Megmentette a munka és az emberi közösség. Az, amely egy pillanatra elengedte. Erről így beszél:

— Tudja, mi az, egyedül lenni?... Hogy nem kell senkinek!... Ne is érezze meg soha!... Ha lett volna valaki, aki mellettem van, akár egy rossz rokon! Ha bántott volna, akkor is van valakim!... De itt már nem volt senkim... Hat éve meghalt az uram... Akkor is közel jutottam már a véghez... Betegen feküdtem... Nem volt senki, aki akár egy pohár vizet adott volna. Akkor, az utolsó pillanatban, szociális látogatók jöttek és ők adták azt az ötletet, hogy jöjjenek be... Bejöttem és itt újra volt miért élnem. Megszerettem újra az embereket... Akadt egy barátnőm is. Tavaly halt meg. Aztán hirtelen meghalt a szobatársam... Ő volt az utolsó kapocs. Újra magamra maradtam!... Nem akartam tovább élni!...

Nem olyan könnyű öngyilkosnak lenni! Ha falun él, akkor beugrik egy kútba. Itt először úgy próbálkozott, hogy nem evett. Az ennivalót elhozta a szobájába és útközben kiöntötte. A szobatársát is megtévesztette. Mindenki ijedten nézte, mi van vele? Fogyott rettenetesen. Rákra gyanakodtak.

Birta ezt 11 napig. Akkor hozzájutott a veronálhoz. Hogy biztos legyen, egy üveg digitálist is megivott.

A szobatársa hajnalban vette észre, és ijedtében semmit sem csinált, csak állt az ajtóban és a kezét tördelte. Ő már akkor nem érzett semmit. Mikor felébredt a kórházban, két napig olyan érzése volt, mintha a levegőben úszna. Az újabb öngyilkosságról azonban az orvosok sem tudták lebeszélni. „Makacs öngyilkos” — mondták.

De nem lett az. Ittmaradt és már van kedve élni. Megszerette lakótársait, akik egyszerű kis öregasszonyok, és olyan jók, hogy nem tud nélkülük élni. A közösség újra érte nyúlt!

— A lelki intelligencia nem a tanultságtól függ! — ezt a nagyon régi, de nagyon igaz közhelyet mondta. Ezt azonban nem készen kapta, hanem ő maga jött rá élete egyik legválságosabb pillanatában.

— Ha gyerekem lett volna! — mondta csöndes rezignációval.

De nem lehetett. Tizennégy éves korában — fékezhetetlen gyerek volt — a testvérei azt mondták, hogy nem mer velük leugrani a szénapajtában. Máris ugrott! Lezuhant és eltört a hátgerince. Három évig feküdt gipszben és gyereke sohasem lehetett.

— Akkor vigasztaltak, hogy ez rendelés, majd egyszer megértem! Soha nem értettem meg és ma sem értem... Gyerek kellett volna! Az hiányzott!

✱

Igen. Talán az segített volna. Talán. De nem biztos! Mint ahogy özvegy Gy. V.-nén sem segített.

Ő az egyik szobatárs. Kicsi, töpörödött, vaksi öregasszony. A szemüvegét úgy drótozta össze és egy madzaggal a fülére akasztotta.

Gy. V.-né az élet aljáról került elő. Iszonyatos mélységeket járt meg! A szülei cselédek voltak. Hogy ne kelljen nyomorogniok, ő is cselédnek ment. Hogy hol, és hány helyen szolgált, már összeszedni sem tudja... A pusztában

az aranykulcsosnál... A másiknál, a felkapaszkodott kereskedőnél, ahol a fiatalúr megnyomta a csengőgombot és akkor be kellett menni raportra egy pohár vízzel. A többi lány meg az elnyomorodott szegények gyalázatos kárörvendezésével leste, hogy történik meg az újonnan jöttel is az, ami vele. Így rendelték be őt is.

De ezt a kicsi asszonyt más fából faragták. Olyan botrányt csapott, hogy az épület reszketett belé, és még az estét sem várta meg, ment az újabb nyomorúságba.

Egyszer csak jelentkezett egy jóképű juhász. A lány a nehezen megőrzött becsületességét és néhány megtakarított koronáját vitte a házasságba.

De a juhász kemény ember volt. Szoknyapecér, féltékeny és goromba. Ahogy Gy.-né mondja:

— Goromba ember volt. Csak egy pofont adott, de mindig szembe vágott.

— Erős volt?

— Nem, csak olyan hegyes!

Ilyen volt, jóllehet nem volt rá oka. Jutott is szegény kicsi asszony eszébe ilyesmi! Jöttek a gyerekek egymás után. Három. Jött a háború és elvitték a juhászt, mikor útban volt a negyedik is. Az az apját sem ismerte, és amikor hazajött, nem akarta apának szólni.

Hét évig volt távol a juhász. Addig az asszony nevelte a négy gyereket. Mennyit kellett addig mosni, napszámba járni!

Már nem is várta az urát, amikor az megjött. Aztán csak morzsolódott az élet. A juhász később csorfdás lett, végül a városban utcaseprő, de ugyanolyan kemény volt, mint azelőtt.

— Hatvanhat éves volt, hogy meghalt, de olyan hegyesen ment — mondta az asszony.

És az emlék átfényesítette az arcát, és halkán, kedvesen, göcögősen nevetni kezdett... Ő, kemény ember volt a juhász, rossz is volt, el is akart tőle válni többször, de szeretni azért lehetett, annyira, hogy még most is, hetvennégy éves korában is fényes lesz tőle az a megtört öreg tekintet!

A gyerekek közben fölnevelődtek. Ember lett belőlük. Ki sofőr, ki szakmunkás. Aztán jöttek a menyek, unokák. A juhász is elment oda, ahonnan még senki sem jött vissza. A kis asszony megint egyedül maradt. Azt mondta erre:

— Könnyebben tart el egy anya négy gyereket, mint négy gyerek egy anyát.

Nem keserűen mondta ezt, csak belenyugvással, mint az élet megfellebbezhetetlen tényét.

A gyerekek külön életet éltek és ebben nem jutott hely az öregasszonynak. Igaz, kevés is volt a hely, szoba-konyha, és jöttek a gyerekek.

Kallódott egyiknél is, másiknál is. Egynél sem tudott megmaradni. Akadt olyan menyje is, aki szerette volna, ha naponta egyszer eszik.

Végül összeült a család, és úgy állapodtak meg, hogy havonta másiknál legyen. Akkor fölállt ez a kicsi, elhasznált öregasszony, és mint aki nagyon nagy elhatározásra jutott, azt mondta:

— Inkább bemegyek a szegényházba!

Lett is ribillió! A fiúk fölhördültek. A szegény szégyenlősebb, mint a gazdag. De Gy. néni nem engedett. Így került ide.

Nagyon nem jól érezte itt magát. Őh nem a bánásmód, hisz életében először bántak vele emberként! De a szó! A szegényház!...

És évek múlva, először életében meg kellett harcolnia a maga harcát. Van, aki harcolva születik, van, aki később jut oda, van, aki soha. Ez az alázatos szívű asszony 74 éves korában.

Egyik fia ki akarta vinni. Unokák születtek és szükség lett volna rá. Kimehetett volna a szegényházból. És akkor rájött, hogy ide tartozik. Maradt, de úgy, hogy innen már soha ki nem megy! Ezt mondta:

— Mondja, meddig lenne nekem ott kinn becsülete? Amíg dolgozni tudnék. Nem megyek. Itt szeretnek!

Ez a döntő! Itt szeretik! Eddig mindig ő szeretett, és egyszer most őt szeretik.

Sokat dobálta a sors, és élete végére kemény és bölcs lett. Ahogy J.-né mondja, akinek hallatlanul jó szeme van az emberekhez:

— Olyan egész kis ember.

És ez az öregasszony az. Minden mondata mögött valami nagyon szelíd és mély irónia bujkál. Itt benn tenyerén hordja a szívét, ha már ott kinn nem kellett. K. J.-né is nagyrészt neki köszönheti, hogy nem ment el a másvilágra. Megszerette ezt a kis, vaksi, melegszívű embert, aki a halált is másképp, bölcsebben nézi:

— Olyan szívesen letenném az életet, de elevenen nem mehet az ember a földbe!

*

Más módon, de végül majdnem ugyanúgy maradt magányos H.-né is. Ő nem idegenkedett ettől a helytől. Ismerte, hisz 1953-ig itt dolgozott, mint mosónő. Azóta itt él és nem menne ki. Kétszer volt asszony és mindenkije meghalt. Első férje az első háborúban, második férje és a fia a másodikban.

Testvérei maradtak. Meglátogatja őket, kötöget nekik, hívják is, de nem megy.

— Tizenöt helyen szolgáltam. Nem akarok többé a más kenyerén élni, még akkor sem, ha az a bátyám.

Öntudatos. Egykor a háztartási alkalmazottak szakszervezetének elnöke volt. Szépen, szabatosan fejezi ki magát. Nagy a szókincse és az önérzete is. Egyszer meglátogatta valamelyik rokonát. Az asszony azt mondta neki, a cselédnek:

— Sohasem érem utól magam. Minden cseléd díszbe vágja már magát, én meg itt töröm magam!

— Miért nem megy el te is cselédnek! — csak ennyit mondott és soha többé nem lépte át a küszöbét. Most itt él, jól érzi magát és nem kér az élettől semmit. Leszámolt az illúziókkal, volt rá ideje. Egyedül maradt, de már így jobban is érzi magát. Belehelyezkedett egy közösségbe, amely lazább, mint a rokoni, de őszintébb. És a másikat már nem is vállalná.

*

A következő ember egészen más. Ügyvéd. Volt rendőrfőkapitány. Erdélyi. Érdekes a modora. Többféléből áll. Van benne a bíróság előtt ágáló, teméntelen szókinszű ügyvédből, a régi, disznótoros, tósztos estékből és a hatalomból. Aból, hogy kisebbségi sorsa ellenére is mindig azokhoz tartozott, akinek a kezében hatalom volt.

Hogy ezzel a hatalommal hogy élt? Valószínűleg jól, mert a hajaszála sem görbült meg, és még most is, szélütöten, roncsaiban is, minden harsány, be-

rozsdásodott társadalmi érintkezés módja ellenére is, sok benne az emberség. Tudja, hogy írni akarok róluk és így kezdi!

— Hát kérem, ha van valahol kultúrállam, ahol gondját viselik az elaggottaknak, akkor ez az! Nem hiszem, hogy valahol a világon ennél jobban bánnának az öregekkel!

Majdnem elnevetem magam.

— Na, na! — mondom magamban. — Nem vagyok én ellenőr és miattam nem lesz nagyobb az ebédadag.

Aztán kiderül, hogy ez az ember, a hajdani jólkereső ügyvéd, egy nagy város rendőrfőkapitánya, akin érezni a hangos mulatozások, a tágas lakás levegőjét, ez az ember most hallatlanul boldog! Bármit ígérnének neki, innen ki nem menne! Mert, hogy H.-né, a hajdani cseléd itt akar maradni, az érthető. De hogy ez az öreg, régivágású, valaha nagyhatalmú ember egyedül itt érzi jól magát, az hihetetlen. Pedig így van!

Sokat és színesen beszél. Elmeséli, hogyan jött át Erdélyből, hogyan halt meg rá három hónapra a felesége. A vejénél élt, ahol szerették, de egymás után jöttek az unokák. Egyszerre azt vette észre, hogy útban van. Nem mondta neki senki, de ő úgy érezte. Nem tudott magával mit kezdeni. Különben sem szeretne, ha eltartják. Az önérzete sínylette meg.

Munkára jelentkezett. Mondták neki, hogy menjen éjjeliőrnek.

— Jaj istenem! Éjjeli bakter legyenek?! — sóhajtott egy nagyot és elment. Csinálta két évig. Megszerette. Tulajdonképpen ezt az állását szerette legjobban. Olyan nyugalmas volt!

Egyszer beteg lett. Odaszólt hozzá a művezető:

— Doktor bácsi, miért nem megy be? Fölmegy a városházára, ír egy kérényt és fölveszik.

Ezt a kérényt elég nehezen írta meg. Ismerte a szegényházakat, illetve ismerte a múltban, és azt hitte, hogy most is ismeri.

Három napra rá fölvelték. Tíz napig alig evett. Nem tudta megszokni. Nem a benti életet, hanem ennek az életnek a gondolatát. Később észrevette, hogy itt is lehet lélegzeni. Azóta jól érzi magát.

— Mit csinál egész nap? — kérdem tőle. Szeretnék rájönni arra, hogy mi tartja itt?

Fölkel, elmegy a reggeliért, beszélget, ebédel, elmegy az unokákhoz, majd hazajön. Közben kártyázik. A legtöbb kártyajátékot ismeri. Ezt mondja:

— Annyi jótéteményt senki sem tett a világnak, mint aki a kártyát megtalálta.

Ez persze csak itt igaz, de itt biztos, hogy az. Fogy az élet, és kártya közben észrevétlenül fogy.

Beszél a fiáról is. Kinn van Amerikában. Disszidált-e, a háború végén maradt-e kinn, nem kérdeztem. Az apját azonban szereti. Küldi a csomagokat és nagy a levelezés közöttük. Humoros ebben az, hogy az öreg levelei csak az otthon körül kanyarognak. A politikából már régen kiesett, a külvilág nem érdekli. Egyik levele érzelmesebb, mint a másik. Kinn a fiú meg nem hisz semmit, mérgelődik. Ilyeneket ír:

— Amit maga ír apám, az propaganda! Olyan jó dolga nem lehet! Elmegyek egyszer haza, hogy lássam, mi igaz belőle.

Az öreg meg bizonyítja a maga igazát, hogy ő innen semmi pénzért el nem megy.

A fia semmit nem ért, pedig érthetné. Az apja Árkádiában él, ahol kolbászból fonják a kerítést, a gond nem ver tanyát, a madarak sütvé repülnek be a szájába, és még a kezét is csak azért kell megmozdítania, hogy a kártyát emelje. A többi mind nem fontos. Kinn lenne lakbér, a házmesternek szólni kellene, hogy takarítsa el a járdát, itt pedig nem kell tenni semmit. Nyugdíjba vonult, úgy, ahogy mindig elképzelte.

*

Úgy élnek itt benn, mint valami szigeten. Mindet más sors hozta, vagy hurcolta ide; de itt menedéket talált.

Így menekült el a világtól az L. házaspár. A férfi nyolcvanegyéves volt, újságíró, az asszony, a tanárnő is közel volt a nyolcvanhoz. A férfi szellemileg teljesen friss, minden iránt érdeklődő, a külvilág minden rezdülését figyelemmel kísérő, nagykulturájú ember volt. Az asszony szintén. Egy szobában laktak együtt, és olyan otthont teremtettek, amilyent kinn sem lehetett volna. Elhozták magukkal az erdélyi szokásokat, az izes beszédet, a mondatok mosolyt keltő játszi kanyargását, és mindezt magas kultúrával, meleg humorral vonták be. Élő példái voltak annak, hogy egy ember csak akkor rozsdásodik be, ha elhagyja magát.

Őket semmi más nem hozta be az otthonba, mint az, hogy nem kaptak lakást, egyedül voltak a városban, és sehol gondtalanabbul nem élhettek volna. Sajnos, az asszony meghalt, és a férfi nem tudott tovább ottmaradni, ahol talán a legboldogabb, a legkiegyensúlyozottabb volt életében. Kiment újra a világba.

Ugyanígy talált menhelyet Tom Mix is, az öreg, jólelkű tarháló. Nagy sombreroja volt, kockás inge és cowboy nadrágja. Ismerték városszerte és mindenhonnan leesett neki valami. Főleg a cigaretta érdekelte, de a bort sem vetette meg. Néha pityókásan ballagott haza, de ilyenkor sem lehetett rá haragudni. Sajnos tüdőbajt kapott és elnyelte a kórház.

Meghalt a primabellerina is. Ma már nem tudom hol, de azt hiszem, a pesti Operaházban táncolt. Szobája tele volt ezüstkoszorúval, képekkel, emlékekkel. Mind-mind egy-egy forró siker emléke. A falon egy diadalmas, kibomlott szépségű nő, és vele szemben az, amivé lett. Ez volt a legszomorúbb szoba.

*

Így teremődik az otthon, és így tartoznak emberek együvé. És ha nem tudnak feloldódni a közösségben, még csoda mindig történhet. Ezt itt úgy hívják, hogy szerelem.

Bizony az is van itt. A kor nem fejezi be ezt sem, csak a halál. Ez fittyet hány a szabályoknak és minden módon megkeresi azt a rejtett ösvényt, amelyen napvilágra törhet. Egy esetet mesélek el ezekből. Minden idők legnagyobb helyi megrökönyödését okozta.

Z. bácsi ötven évi boldog házasság és egy évvel felesége halála után megdőlt. A temetés után ugyan elköltözött a gyerekeihez, de hamarosan visszakönyörögte magát.

— Vágyódtam ide vissza! — mondta egyszerűen.

Ebbe az otthon vezetésége és közvéleménye nem talált kivetni valót. Ha visszajön, hát jó. De ő bejelentette, hogy megdőlt.

Ennek mindenki ellene volt, legfőképpen a vezetéség. Úgyis kevés volt a hely, és most még külön egy házaspárról gondoskodjanak. Az nem megy!

Nem engedik, hogy ő itt benn megnősüljön?! Egy igazi, jó kiadós veszekedés, minisztériummal súlyosbítva, csak felajzotta az egyébként is hamar felélénkülő harci kedvet.

Ő nyert. A helyhiányon azonban a minisztérium sem segíthetett, legfeljebb azt jelenthette ki, hogy senkit sem lehet jogaiban korlátozni.

A szerencse most sem hagyta el. Egy másik pár is szerelembe esett. Mikor pedig vállalták, mind a négyen, hogy szívesen laknak együtt, egy szobában, akkor a helyhiány is megoldódott.

Most itt ülünk a két házaspár szobájában. A szobában négy ágy. Virágos terítő az asztalokon, az ágyon, ugyanez a függöny is. Rádió, 2 szekrény, székek. Mindenhol tisztaság és jó ízlés. Látszik, hogy a lakók többsége és a vezetőség is nő. Férfinak se türelme, se ízlése nem lenne ehhez. Beszélgetünk. Z. bácsi régi ismerősöm, könnyen fordul a szó.

Elmondja a szerelme történetét. Több mint ötven éve volt egy menyasszonya. Összevesztek és bosszúból megnősült. A volt menyasszony is férjhez ment, de unokahúgának sokat beszélt a régi Z.-ről, akit még mindig szeretett. Ez az egyedülmaradt lány végül ugyanannyit gondolt a férfira, mint a volt menyasszony. Egyedül élt, unokaöccse háztartását vezette, ráért gondolkodni.

Az unokaöccs 65 éves korában megnősült. Az új asszonynak már útban volt. Szedhette a batyut és mehetett a szegényházba. Nem akart. Inkább az elmeegógyintézet, vagy a temető! Végül mégiscsak beletörődött.

Itt úgy élt, mint a remete. Senkivel nem érintkezett, az ebédet a szobában ette meg és mindenkit került. Úgy érezte, hogy szegénybélyeg van rajta. Itt került össze Z. bácsival. Addig vigasztalták egymást, míg elő nem álltak az esküvővel.

Erre tört ki a botrány! Z. bácsi még mindig szép szál ember. A 81 évéből nyugodtan letagadhat huszat. A menyasszony is a 64 évéből tizet. De nem is ez volt a baj! Z. nénit mindenki ismerte és szerette. És itt, ahol az emlékeket jobban ápolják, mint bárhol a világon, egy év múlva ismét esküvő!

De botrány ide, botrány oda, a vége mégiscsak házasság lett. A férfi ezt mondja:

— Kell az embernek valaki, aki szereti.

Az asszony meg azt:

— Árvaságomban ilyen boldog még nem voltam.

Így beszél. Körülményesen, ünnepélyesen. „Idegenek körében”. Hosszú ő-vel. „Nagy magányomban”. Szertartásos, de melegszívú és szerény. Ötven éven keresztül minden hasztalanul összegyűjtött szeretetét most két marokkal szórná szét. És még a különben nem könnyű természetű Z. bácsit is megváltoztatta.

Így hát szeretik egymást, fenntartás nélkül, nyíltan, bátran, mit se törődve az ellenkezéssel. Még ezt is hozzáteszi az asszony:

— Ki tudja, mikor jön a boldogság!

Bizony ki tudja, mikor jön? És talán ezt a nyílt, aggálytalan boldogságot mintha kicsit azért is elleneznék, mert egy hajszálnyit irigyek is rá.

Giccses történet? Szirupszerű? Bizony az! Nem tehetek róla, én nem merem volna kitalálni. De hát az élet megteheti. Tudom, kicsit talán humoros is, de én nem tudtam rajta nevetni. Érzelmes vagyok és meghatódtam.

Mohácsi György: Pihenő

Pihenő

Krajcsirovics Henrik: Tüdőszűrés VII. aknán

Van az otthonon belül egy külön birodalom. Erről is kell beszélnem. Ez a betegszoba. Kínos tisztaság, rend és gondoskodás. Ez a betegápoló nővérek birodalma. A tisztaság azonban nem tudja feledtetni, hogy ez a halál előszobája. És túl tisztaságon, renden, gondoskodáson, minden tele van az elmúlás furcsa, kesernyés és émelyítő szagával. Egyetlen élőlény sem tud igazán szépen meghalni, csak a fa. A fa egyszerre elkezd korhadni, puhává válik, lombja leesik és elomlik. Még halálában is olyan kesernyés, fűszeres illata van, mint a szárított gombának.

Az ember elmúlása nem ilyen. Mindig marad belőle valami kellemetlen, az elmúlás szaga. Itt is ez van.

De ezek az emberek már többnyire bölcsek. Megérték a halálra. Itt találkoztam egy nagyon különös emberrel. Különös emberrel? Nem is volt talán különös, csak kemény. Megedzette az élet és a hite a pártban. Régi emigráns. A Tanácsköztársaság bukása után menekülnie kellett. Elfogták. Börtön, szökés, börtön, szökés. Közben harc pribékekkel, maradisággal, árulóval és ellenséggel. Odaadta az életrajzát. Rövid életrajz volt, négy oldal. Mert ami történt vele, az legfeljebb két kötetbe férne el. A címe az lehetne: „Egy ember, aki mindig hű volt”.

Itt is az. Amikor láttam, azt hittem haldoklik. Szürke, ólmos arccal feküdt és levegő után kapkodott. És rohamát leküzdve fölült, s tisztán, világosan, — olyan akaraterővel, amilyennel élt egész életében —, beszélni kezdett. Ő, nem magáról, hanem a világról, melyből kilép, és arról a világról, amelyben hitt és amelyet harcban, börtönben, nyomorúságban épített. És amelytől most nyugodtan, és úgy búcsúzik, mint aki tudja, hogy jó munkát végzett és nyomát nem lepi be a feledés.

*

Igy élnek ők, az öregek! Különféle helyről, más-más úton jöttek ide, hogy összeolvadjanak egyetlen közösséggé. Nem kallódnak úton, útfélen, nincsenek kitéve önző rokonok dühének, idegenek kegyének. Ha megsérültek, itt lábra állnak és visszakapják azt, aminél többet senki sem adhat nekik: az önérzetüket. Azt, hogy nem feleslegesek, hogy ahhoz a világhoz tartoznak, ahol éltek, az emberi közösséghez. Adassék érte dicséret a közösségnek!

Ismeretlen angol útleírás Pécsről

Richard Bright (1789—1858) hírneves angol orvos és fizikus volt, róla nevezték el a vesebetegségek egy fajtáját, amelynek tüneteit ő vizsgálta ki először (Bright-kór). Klimatológiával és közegészségüggyel is foglalkozott, bejárta Izlandot, 1814—1815-ben pedig a német, osztrák és magyar kórházakat tanulmányozta, valamint a badacsonyi borvidék különleges éghajlati viszonyait. Bécsi és magyarországi tapasztalatairól két könyvet adott ki; az első, amelyről itt szó van, útleírás, és noha egyike a legjobbaknak, amiket régebben hazánkról írtak, nálunk nem keltett figyelmet. A lexikonok feljegyzik ugyan a címét, de ismertetés, kivonat vagy közlés sem jelent meg róla-belőle, még Birkás Géza is csupán említi, pedig ő rendszeresen gyűjtötte és feldolgozta a rólunk szóló külföldi útleírás-irodalmat. Közönségünk előtt ismeretlen munka tehát, s Pécsről szóló alábbi leírása az első részlet, mely belőle magyarul megjelenik. A ritka kiadványt Hernády Ferenc könyvtáros szerezte meg a pécsi Egyetemi Könyvtár útján rövid időre, így jutottam a lefordításához.

Címe: *Travels from Vienna through lower Hungary: with some remarks on the state of Vienna during the Congress, in the year 1814. By Richard Bright M. D. — Edinburgh: Printed for Archibald Constable and Company, Edinburgh; and Logman, Hurst, Orme and Brown, London. 1818. XII. 642. lap. Appendix CII lap. 10 t., 2 térk., 1 mell. (Utazások Bécsből alsó Magyarországon át, néhány megjegyzéssel Bécs állapotáról a Kongresszus alatt, az 1814. évben).** Pécsről az 574—584 lapokon ír, ugyanitt a város rézmetszetű látképét is közli, Nyugat felől, kb. a gyermekkórház környékéről tekintve. A táj és a főbb épületek híven vannak feltüntetve rajta, de a részletek kitöltése önkényes, nyilván a szerző vázlatos helyszíni rajza nyomán készült: ennek a reprodukcióját sem tették még közzé idehaza.

Bright, úgy látszik, 1814-ben járt Pécsett; beszélt németül, a városokat java-részt német nevükkel jelzi, Pécsét Fünfkirchennek nevezi; a fordításban a magyar neveket használom, a magyarázó jegyzeteket szögletes zárójelbe teszem. — Pécsett mindössze két napot töltött, Szentlőrincről indult postakocsival egy májusi napon, valószínűleg Pünkösd szombatján, és este érkezett meg.

*

„A baloldalt vonuló hegyek felső részét mindenütt erdők borítják, az alsóbb részeket gazdag szőlőskertek; a lejtőkön négy népes falu látható, mindegyiket temploma jelzi. Átmentünk az egyiken, házai nagyobbak voltak, mint a magyaroknál szokásos, elmondták nekem, hogy ez német település, és a parasztok a szokásos robot végzik földesuruk számára. [Bright a „robot” szót használja.] A tájék majdnem egyforma maradt, míg Pécsre értünk; ez nagy város, a hegylánc oldalában fekszik, melynek lába mentén utaztunk sok mérföldön át. A hegység e részének neve Mecsek. Reggel láttam, hogy ablakom tágas térre nyílt, melynek túlsó szélén egy török moszké maradványai álltak, még ép minaréval, amelyről [valaha] az imámok szólították imára a híveket. [Ebből kitetszik, hogy Bright a Korona fogadóban szállt meg; a „moszké” Jakováli Hasszán dzsámija, a volt kórházkápolna.] A pásztorok, nagy, fekete kutyaikkal, éppen összeterelték a város marháit, hogy a napi legelésre hajtsák; és mintegy száz paraszt, férfi-asszony, ment arra körmenetben, valamelyik szomszéd faluból jövet, hogy felajánlják imáikat a város különböző oltárainál, és áldásért kő-

* Másik magyar tárgyú könyve: *Remarks upon the hills of Badacson, Szigliget etc. London, 1819.* (Megjegyzések Badacsony, Szigliget, stb. hegyeiről.)

nyörögjenek a következő aratásra. Ezt a szertartást mindig május elején végzik, főképpen a németek, kik e kerület falvainak túlnyomó lakosságát teszik, s általában buzgó katolikusok, míg a magyarok errefelé többnyire protestánsok.

A németek viselete egy dologban meglehetősen jellegzetes; [:] rövid nadrágok és harisnyák, — ez az öltözködés valóban ismeretlen az igazi magyar előtt, és nagy megvetéssel szemléli. Később csatlakoztam e körmenethez; résztvevői javarészt németek voltak, kabátjuk, nadrágjuk fehér gypjából készült, körülfutó zöld vagy vörös szegéllyel. Az asszonyok általában kék szövetből való, hosszú köpenyt hordtak és kék szoknyát, ami sokkal kevésbé csinos és komorabb viselet, mint a magyarok és az illirek [délszlávok, sokacok] ruhái. — Egy ideig követtem a körmenet útját; de amikor láttam, hogy e kegyes zarándokok egy igen kedvelt szentély felé tartanak, amely majdnem két postaállomásnyra van Pécestől [Gyúd?], elváltam tőlük, és visszatértem, hogy bejárjam a várost. Dél felől tekintve, Pécs igen határos látványt nyújt. Egy mészkőhegység oldalában fekszik; néhány háza jelentékeny méretű, és minthogy a templomok általában legalább kéttornyúak és a rendházak [templomai] szintén, az egész látványosabb képet nyújt, mint az ember várná egy mérsékeltén jól épített és 9000-nél kevesebb lakosú várostól. A régi falak egyrésze, miket I. Péter (megh. 1040-ben) épített, még áll; és kívülről egy sor alacsony házat ragasztottak hozzájuk, támasztékul. Pécs különleges jelentőséggel bír a magyar egyháztörténet és irodalom szempontjából. Már igen korán, 1009-ben, püspökséggé emelte Szent István, s azóta egymásután hatvanhat püspök szolgált díszére, kik közül sok valóban ékessége volt magas állásának, írásaival támogatván a tudományt (irodalmat) és munkájával segítvén a kereszténység haladását. 1364-ben I. [Nagy] Lajos egyetemet alapított itt, melynek előadásait egy időszakban 2000 tanuló hallgatta, de a mohácsi csata (1526) után teljesen elpusztult, és Pécs, mint iskolaváros, újból ismeretlen maradt 1694-ig, amikor a jezsuiták kollégiumot alapítottak [itt], mely jó hírnévre tett szert. Nagy a tudós emberek száma, akik ez intézmények történetét ékesítették; de az utóbbi években az, ki a dicséretetől a legnagyobb osztályrészt érdemelte ki, és maig él sok pécsi lakos emlékezetében, ám mindnyájuk hálájára tarthat igényt —, tisztelendő Klimó György püspök. Élettörténete csupa érdekesség, s meglepő példáját mutatja az érdem hatalmának, mely birtokosát a legkedvezőtlenebb körülmények közt is magasra emeli. Ez a nagy ember 1710-ben született szegény magyar paraszt szülőktől Lopassón, Nyitra megyében. Szülei alacsony helyzetükben is megtalálták a módját, hogy nyilvános iskolába járassák, azután — többre hivatottnak találva — Nagyszombatban, ahol kitűnt fíradhatatlan szorgalmával, úgyhogy csakhamar kinevezték a vágújhelyi kis parókiára. Ezután az esztergomi hercegérsek titkára lett, majd pedig a pozsonyi káptalan tb. kanonokja. Itt rövid ideig maradt, minthogy hasonló minőségben az esztergomi káptalanhoz tették át. Esterházy Imre gróf, az időben Magyarország primása, kellőképpen értékelni tudta érdemeit, s így szokatlan gyorsasággal haladt előre pályáján. Elnyerte az egyesített apáti és főesperesi méltóságot, címzetes püspöki ranggal tüntették ki, s mielőtt 30-ik évét betöltötte volna, a magyar kormánytanács tagjává nevezték ki. 1747-ben Mária Terézia Bécsbe hívta, hogy fontos állást bízson reá a magyar kancelláriában. Négy éven át kiváló tisztességgel látta el új hivatalának kötelességeit, s 1751-ben érdemeinek jutalmául megkapta a pécsi püspökséget. 26 évig viselte e fontos tisztséget, oly módon, hogy megnyerte az egész egyházmegye őszinte tiszteletét; ugyanez idő alatt nagy szorgalommal látta el Baranya és Tolna vármegye főispáni hivatalát, melyhez 1755-ben a verőceit is hozzácsatolták. Egy igen bajos, nehéz ügyben is, a Veszprém megyei hatóságok viszályában, nagy dicséretet aratott az ügyességével, amellyel a döntőbíró nehéz feladatának tett eleget. Életének egy későbbi szakaszában pedig a császárné ismét segítségét kérte az államtanács munkájában. Szüntelen gondot viselt püspöksége érdekeinek előmozdítására és bátorított a tanulásra; bőkezűségének legnemesebb emlékműve a nyilvános könyvtár, melyet 20 000 kötettel gazdagított, s nagy költséggel gondos másolatokat készíttetett értékes kéziratokról. Mindehhez egy bő anyagú régipénz-gyűjteményt csatolt, és jelentékeny összeget biztosított a könyvtár fenntartására és gyarapítására. Emellett templomokat és zárdákat építtetett, és számos nevelőintézetet alapított. Munkás és hasznos életét 1777-ben fejezte be. A támogatás, melyet a tudósoknak nyújtott, sok embert vont egyházmegyéjébe, kik aztán kitüntették magukat a tudományok és a szépirodalom, valamint a szigorúbban vett teológiai kutatások terén. Kölesy úr társaságában, akihez szerencsés voltam ajánló levelet hozni, meglátogattam a könyvtárat, s jobb vezetőt nem választhattam volna, minthogy épp nemrégiben minden szabad idejét arra használta fel, hogy adatokat gyűjtsön és adjon ki az alapító életéről. A könyvtár nagy-

számú értékes művet tartalmaz, de a modern irodalom tekintetében meglehetősen hiányos; ugyanis a mostani püspök, noha kiváló szellemű ember, nem igen törődik a gyarapításával. A termet sok arckép díszíti és emlékmű gazdagítja a püspökökről, akik egymást követték a püspökségben István uralma óta, s akik mind megtértek atyáikhoz, nem hagyva utódokat erényeik átöröklésére vagy emlékezetük ápolására.

A püspöki palota jelentős helyet foglal el a középületek közt, noha főként a konyha az, amit belső életéből az utasnak megmutatnak. Az egész városnak bizonyos szerzetesi színezete van, s ezt még jobban megnövelték ezekben a napokban a vallásos körmenetek és szertartások, miknek számát az évszak is szaporította. Hét tekintélyes templom van itt, a dómtemplomon vagy Szent Péter-székesegyházon kívül, és nem kevesebb, mint tizenkét moszké maradványa, melyek egyikét igen csinos templommá alakították át, s amely azelőtt a jezsuiták tulajdona volt. [A mai belvárosi templom.]

A székesegyház igen szép épület; három nagy négyszögletes tornya van, ezekhez még egy negyediket építettek [csak átépítették], azonkívül a hajó külsejét is átalakították s egyéb módon bővítették és díszítették. Belül úgy van elrendezve, hogy az egész szentély és a főoltár magasabban áll a templom többi részénél, és csinos lépcsők vezetnek fel rá; alatta pedig egy másik kápolna van építve [az attemplom]. Az épület még három kisebb méretű kápolnát foglal magába; ílymódon gyakran megessik, hogy egyszerre három nyelvű, magyar, szláv és német istentisztelet folyik a falakon belül, minden zavar nélkül. Úgy vélik, hogy a székesegyháznak ebből a saját-ságából ered a város [latin és német] neve. Sétánk során a ferencrendiek templomához értünk, ahol körmenettel találkoztunk, mely reggel a dómtemplomtól indult, s most nagymisért hallgatott; és a szomszédos kertben egy csoport hölgy gyűlt össze, kik otthagyták az ájtatosságot, vidám sétával cserélték fel azt. Hasonlóképpen megátogattuk az irgalmas testvérek [„Barmherzigen Brüder” írja a szerző] (Fratres Misericordiae) kolostorát, — ezt a rendet a többen jobban megvédte a kormány reformáló kezétől kegyes és jótékony hivatása. Szegénykórházat tartanak fenn itt, melynek mintegy 24 ápolója van. Tisztaság dolgában nem mutatott semmi kívánni valót, de a szellőztetés fontosságát úgy látszik kevésbé fogták fel, s a buzgó testvéreknek csak arra volt gondjuk, hogy a tömjénfüsttel elrejtse az, amit egy kevés friss levegő teljesen eltüntetett volna.

Fölkerestük a piacot, s a népviseletek igen tetszetős keverékére bukkantunk. Minthogy szép idő volt, a nők többnyire világos színű ruhákba öltöztek, — a magyarok és néhányan a szlávok közül különös eleganciával; és az áttört munkájú, széles szegélyek, melyekkel ingük ujját, rövid szoknyáikat és fejkendőiket díszítik, nagy változatosságot adtak megjelenésüknek. Azt hiszem, helyes a megfigyelés, hogy nem csupán Magyarországon, hanem Németország túlnyomó részében is a parasztságok nagyobb súlyt helyeznek külső megjelenésükre, mint általában a mi parasztaságunknál látható, kivéve persze Dél-Walest, ahol valami efféle tapasztalhatni. Alig lehet olyan asszonnyal találkozni, aki ne csavarná a kendőt homlokára, leeresztve arc és füle mellett, úgy hogy csak a szemét és orrát teszi ki a Nap hevénnek. Ez volt a pécsi piac népének egyetemes viselete; és társam rendesen előre tudta, milyen nyelven beszél egy-egy paraszt, a fejkendő különleges kötése módjáról. A vásártéren kirakva hevert a környék mindenfajta terméke, amit főként a parasztok hoztak be kis mennyiségben. Az év egyes szakaiban igen élénk kereskedelem fejlődik ki ezekben az árucikkekben Pécsen, mely Magyarország e részének fővárosául számít, és különösen nevezetes dohányjáról és a sertések és marhák nagy számáról, melyeket évi nagyvásárokon bocsájtanak áruba.

Később a könyvtár ablakából láttuk, amint a körmenet visszatért a dómtemplomba. [A könyvtár akkor még a püspöki palotában volt elhelyezve.] Részben a helyi papságból és lakosokból állt, továbbá két — egy katonai és egy polgári — iskolának mintegy 700 tanulója, amely iskolák a városban működnek; az első azok közé tartozik, amiket minden osztrák szolgálatban álló seregre mellett felállítanak.

Délután kísértáltunk a hegyre, amely a város fölött emelkedik, hogy élvezzük a széles kilátást, és megtekintsük a török uralom néhány maradványát és a püspök nyaraló palotájának romjait [Tettyét]. Hasonlóképp alkalmunk volt e kószálás közben megsejlelni a papírmalmot, melyet a püspökség tartozékeként alapított a nagy-névű Klimó, s ahol sok durva írópapirost gyártanak. A hegyről lefelé jövet szőlőskertek közt jártunk, melyeket a teljes virágzásban álló orgona dús sövényei vettek körül és egy- vagy két-fajta kóris, hasonlóképpen virágzó sövényeket formálva, közöttük — mint észrevettem — a manna-kóris (Fraxinus ornus). [Másképp gyantás kóris,

mézgája hashajtó. — Itt kitérés következik a kőrisgyantát termesztő kísérletekről az 1800—1802 években országszerte; minthogy úgysem jártak sikerrel, és mert a dolog nem pécsi jellegzetesség, elhagyom.]

Amikor sötétedni kezdett, visszamentünk a városba, s az estét igen kellemesen töltöttük új, de kedves barátom, Kölesy úr családjá körében. S talán tapintatlanság nélkül megengedhetem magamnak, hogy kis háztartásukat egy vázlat alapjává tegyem, mely Magyarország igénytelenebb polgárai nagyrészenek életmódját kívánja bemutálni. Az udvarról a házba lépve, először a konyhán megyünk át, ez kicsiny helyiség, kőből rakott tűzhellyel felszerelve, és ellátva fazekakkal, fogasokkal, amikkel a sokféle konyhai munkát végzik, egy rakás égő fa fölött, és pedig sokkal sikeresebben, mint az ember első pillantásra lehetségesnek vélné. A fogások mindazáltal olyan kiadósak, mint amilyenek az angol konyhát jellemzik, és levesekből és feldarabolt sült hússokból állnak, főzelékkel. Ebből a helyiségből a nagyszobába lépünk, mely nappal társalgóul, éjjel hálószobául szolgál. A padló szőnyegtelen, s a falak többnyire meszeltek. A bútorzat gyakran igen jó, noha egyszerű, és két tiszta ágy áll a szoba sarkaiban, függöny és szőnyeg nélkül, az egyik a ház úrnőjéé, a másik az uráé. A háziasszony egy kis asztal mellett ül az ablaknál, és varrással foglalkozik. Férje egy kis mellékszobába vonul vissza, ahol íróasztala vagy könyvei állnak, hajlmai vagy körülményeinek szükségletei szerint. A cselédlányoknak kis szobájuk van, mely a konyhából nyílik, s itt alusznak, vagy igen gyakran a konyha sarkába állított ágyban, melyet nappal összehajtanak, éjjel pedig szétbontanak; esetleg földre terítik az ágyat. A gyerekek vagy anyjukkal alusznak, vagy a szolgálókkal, vagy pedig a nagyszoba valamelyik sarkában. Az ilyen családoknál a vendégnek sohasem ajánlják fel, hogy ossza meg a reggelijüket, amely semmi másból, csupán egy csésze kávéból és egy szelet kenyérből áll, s ezt [a vendégnek] tálaló tálcán hozzák be; de déli tizenkét óraker, a rendes ebéddőben nagyon szívesen meghívják [asztalukhoz], és minden ceremónia nélkül fogadják. Az étkezés kávéval végződik, és este kilenc óraker majdnem ugyanazokat az ételeket kapja vacsorára. De nem csupán étel-ital az, amivel ezek a derék népek kimutatni kívánják vagy tudják vendégszeretetüket az idegen iránt; hanem az állandó készség, amivel lemondanak saját kényelmükről, hogy apró szívességeket tegyenek, és a példátlan őszinteség, amellyel minden tájékoztatást megadnak, és támogatják, ahogy csak módjukban áll.

A pécsi társaság nagyon komornak tűnt fel szememben. Egy kis nemesi kör van itt, mely összetart, és rendszerint kisebb esti vendégségeken találkozik. A többiek társas élete néhány esti összejövetelre korlátozódik, olykor egy csésze tea megivására, — s még a mi falusi életünk kedélyessége is hiányzik belőle. Közkeretekkel, sétaterekkel, ahol üdülni lehetne, s amelyek minden valamirevaló német falu lakosainak kedvelt szórakozóhelyei, itt úgyszólván sikertelenül próbálkoztak. Valóban, magam is tanúja voltam egy ilyen kísérletnek a következő estén. Egy kertet nyitottak meg ekkor és egy fürdőt, melynek vizét mesterségesen melegítették fel; az egész retoszul tervezték, és még rosszabbul csinálták meg. Nem volt külön egy angol falusi sörháznál, gyepes tekepályával vagy kuglizójával. A püspöki könyvtár állandóan nyitva van a közönség számára, de alig látogatják.

Másnap reggel hat óraker megkondultak a harangok, és sok nép gyűlt össze mindenfelől, a városból is, meg a környékről is. A nagytemplom előtti füves lejtő érdekes látványt nyújtott, minthogy sok parasztember ezt választotta pihenőhelyül, s a tarisznyából elővéve élelmüket, falatozni kezdtek, igen festői csoportozatokat alkotva. Mások, miután elvégezték ájtatosságait a templomban, nagy tömegekben összeálltak, hogy zarándokútra induljanak, általában processzióban haladva, elől kereszttel vagy zászlóval, és zsoltárokat énekelve menetközben. Ha a tervezett zarándoklat nagy útra szólt, a férfiak élelmiszeres tarisznyát kanyarítottak vállukra, míg az asszonyok fejükre tették holmijukat. Ezeket a kegyes vándorutakat nemcsak felnőttek teszik meg, gyerekek is részt vesznek bennük; és nem szokatlan dolog az ilyen utazásoknál, hogy két hétig is távol maradnak otthonuktól. Láttam egy efféle, igen érdekes körmenetet, amint a városba érkezett délután: mintegy negyven fiatal parasztlányból állt, akik egy kegyhelyről tértek vissza, s mindegyik egy korsó szentelt vizet vitt; mind vidámak voltak és csinosan öltözöttek, s az edények, amikben a vizet vitték, fekete cserépből készültek [„mohácsi feketefazék”] egészen antik mintára; nagyban emelték a csoport tetszetősségét, jellegzetességét.

Nyolc óraker népes körmenet gyűlt össze: iskolásfiúk, papok, polgárok, és a dómtemplom felé indult. Magyarország e részének sokféle lakosa keveredett össze benne, s nem volt nehéz megkülönböztetni őket. A magyarok, még a köznéphez tar-

tozók is, kék huszárruhát viseltek, bőven paszományozva, vállukra mentét vetettek, és rövidszárú csizmájukat ezüsttel szegték; a németek jobbadán nagy köpenyekbe burkolóztak; az illírek ruháját sokkal kevésbé élénk színek díszítették, mint a magyarokét, s hajukat nagy varkocsba fonva, hátul leeresztették; ugyane nép asszonyai födetlen fővel jártak, hajukat simán hátrafésülték, hosszú fonatban, végére csokrot kötöttek piros szalagból, ujjas mellényt hordtak zöld vagy sárga színben, sokféle színű szoknyát, vörössel himzett kék harisnyát és papucsforma magassarkú cipőt. Néhány öregasszony vörös sapkát vagy fejkötőt tett fejére. Ebéd előtt barátommal kísértünk egy órajárásra levő faluba, mely német település, a püspök birtoka, s itt egy kis tejjgazdaságot tart fenn. A parasztok mind szép ruhában voltak, minthogy épp akkor jöttek a templomból. Beszédbe eredtünk egyikükkel, meghívott házába, s megengedte, hogy kíváncsiságomat kielégítendő, minden szögletét megvizsgáljam. Élelmszerekkel telt raktára volt, felesége épp ebédet főzött: főzelékféléit lisztből, tejből és zöldségből, továbbá metélt tésztalevest. Ezután egy kevés kenyeret és tejterméket ettünk erősítésül a püspöki tejjgazdaság vezetőjének házában; és miután annyi tejet-túrót ettünk, amennyi jólesett, fejenként körülbelül egy penny árat fizettünk érte. Vendéglátónk gondozza és ellátja a marhákat, aminek fejében az övé mindaz, amit szerezni tud, miután bead kb. 30 font schmaltznak nevezett aludtejet minden tehén után és száz nehezek sajtot általában. Úgy látszik, jól ellátja dolgát, és gond nélkül megél. A városba visszatérve, a délutánt kellemesen töltöttem el, és fölkészültem a másnap kora reggeli továbbutazásra”.

VÁRKONYI NÁNDOR

Pécs francia szemmel

Pécs számos külföldi országhismertetés és útinapló lapjain szerepel. Ezek a különböző időkből és különféle személyektől származó feljegyzések egybehangzó dicsérrettel szólnak a város fekvéséről, szelíd éghajlatáról, környékének gazdagságáról. Az alábbiakban néhány XVII—XIX. századi francia leírást ismertetünk Pécsről, amelyet e források hol német (Fünfkirchen, Finfkirken), hol francia nevén (Cinq-Eglises), egy ízben pedig Ötegyházák néven említenek. Adatszerűen újat ezek a feljegyzések nemigen tartalmaznak, érdekességük inkább az utazók szubjektív megfigyelésének rögzítésében rejlik.

1650-ben jelent meg Pierre Davity könyve Párizsban, *Description générale de l'Europe, quatrième partie du monde* (Európa, a világ negyedik részének általános leírása) címmel. A benne szereplő Pécsre vonatkozó rész forrását Istvánffy Miklósnál találjuk meg szinte szóról szóra, főleg ami a város fekvését és jelentőségét illeti.

„... A törökök még Mohácstól nyugatra — írja Davity — valamivel több mint négy kismérföldre a Dunától és háromra a Drávától Ötegyházák városa, melyet a németek Fünfkirchennek neveznek. Ez ugyanannyit jelent, mint a magyar név. A törökök Pecsevnnek hívják. Ám ez a város alig van megerősítve azonkívül, hogy a Magesz vagy Meszek nevű hegy olymódon emelkedik föléje, hogy onnan könnyű szerrel lehet ágyúlövésekkel veretni a várost. Mindenfelében bőséges földjének kiválósága, kitűnő borai és nagy számú marhái következtében, miket a környező erdők táplálnak, meg a Dunából és Drávából származó halaknak sokasága miatt is, ez a város mindenképpen Magyarország első városai közé tartozik. Mostanság azonban olyan, akár a puszta sivatag, alig lakják mások, mint török katonák...”

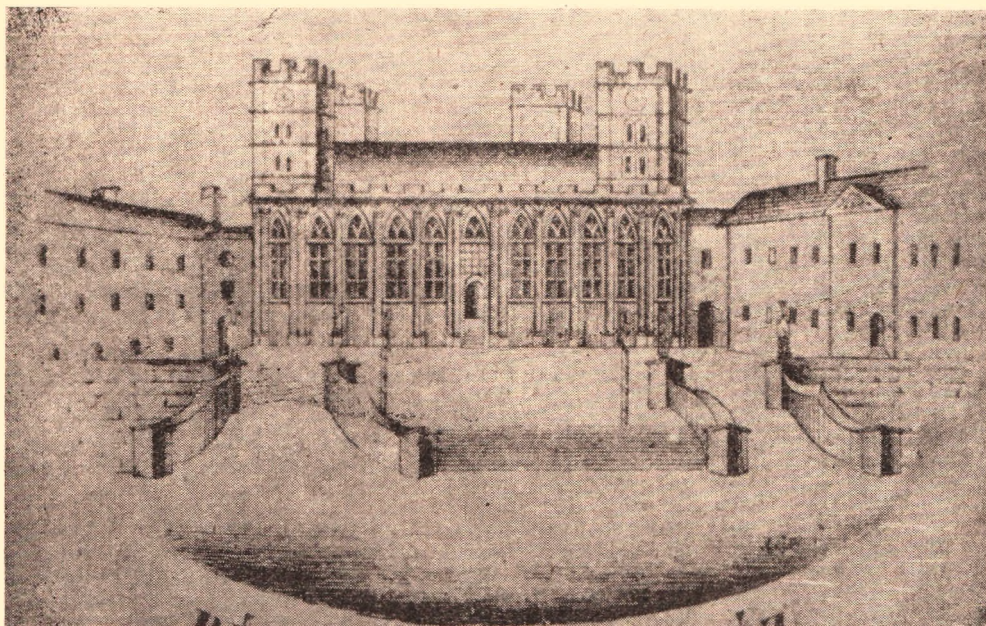
1712-ben utazott keresztül Pécsen Aubry de la Motraye, francia világjáró, ázsiai és afrikai útja kezdetén. *Voyage su Sr. A. de la Motraye en Europe, Asie et Afrique* (A. de la Motraye európai, ázsiai és afrikai utazása) c. könyvében, amely 1727-ben jelent meg Hágában, és a kor egyik nagy könyvsikere volt, a következőket írja Pécsről:

„... Azután Pécsen haladtunk át. Ez jó várral védett város. A történelemben ama győzelem által híres, amelyet a császári csapatok arattak itt a törökök felett 1687-ben...”

Motraye, aki utazása során Rákóczival és Thökölyvel is megismerkedett Konstantinápolyban, tévesen teszi a város felszabadulását 1687-re, mert az egy évvel korábban történt. Az nem meglepő, hogy a romokból éppen csak éledező városról nincs több mondanivalója, bizonyára nem sokáig időzött falai között.

Az 1760-as években fordult meg a városban távolkeleti tanulmányútja kezdetén egy francia ipari szakember, Jean-Claude Flachat, a lyoni akadémia tagja. A Lyonban. 1766-ban megjelent *Observations sur le commerce et sur les arts d'une partie de l'Europe, de l'Asie, de l'Afrique et même des Indes Orientales* (Megfigyelések Európa egy része, Ázsia, Afrika és Kelet-India kereskedelméről és iparáról) c. munkájában így ír a városról:

....Pécsett tértünk nyugovóra. Kellemes fekvésű város, egy hegylanc aljában, hol sok bort szüretelnek. A város sokkal hosszabb, mint széles. Magyarországon nem láttam még ennyire kedves várost. Százötven évig a törökök birtokolták, s magas falakkal és igen-igen mély árkokkal vették körül. A hét toronyból, amelyet a mecse-

A pécsi székesegyház ismeretlen ábrázolása.
Nagy Ferdinánd *Erkölszi képcsarnoka* (1847) címképe nyomán

tek mellett emeltek, három még megvan. Sajátságos szerkesztésűek. Nyolcszögletes, elég magas megemelt rész az alapzatuk, s a tornyok kupolája gyanánt egy köröskörbe két lábnnyira kiugró mellvéd szolgált. Innen hívják a papok imára a muzulmánokat. A mellettük lévő mecsetek kupolával fedett négyszögletes építmények. Valamennyi terméskőből készült, s nekünk nincsen olyan szent épületünk, amely szilárdabban volna megépítve ..."

Flaghat jól érezhette magát a városban, mer néhány nap múltán ismét itt találjuk. Ekkor a következőket jegyezte fel útinaplójába:

„... Visszajöttünk Pécsre. Elhatároztuk, hogy itt töltjük el a szép időt, mert a város fekvése kellemes, minthogy a hegy lejtőjén fekszik, védetten az északi szélről. Ezért itt sokkal kevésbé lehet érezni a hideget, mint egyebütt. A főtemplom szép, jó ízléssel, roppant szilárdan van építve. A törököknek mecsetül szolgált. Ám semmiben

nem látom nyomát annak a barbárságnak, mellyel ezt a népet vádolni hallottam volt..."

F. S. Beudant, a kiváló francia geológus beható tanulmányokat folytatott Magyarországon 1818-ban. Tanulmányútja eredményeit 1822-ben tette közzé Párizsban, *Voyage minéralogique et géologique en Hongrie, pendant l'année 1818* (Ásvány- és földtani utazás Magyarországon 1818 folyamán) címmel. Munkájában kitér a Pécs környékén található szénlelőhelyekre, de a városról is szól néhány szót:

„...Nagyon fontos volna Magyarország számára, hogy szénbányákkal rendelkezék, de úgy látszik, ez az ország kiváltképpen szegény e tekintetben, bármit is mondott róla egy modern francia szerző, Marcelle de Serres, Utazás az Osztrák birodalomban című művében. A biztos kiaknázásra alkalmas egyedüli bányák Baranya megyében vannak, részben Pécs mellett, részben Egregynél és Siklósnál; egyébként csak azokban a hegyekben remélhető szén, amelyek Kelet-Galiciától választják el Magyarországot, de mostanáig kevés nyomát találták csupán. Egyedül a Pécs melletti Vasas bányát azok, ahol némi eredménnyel bányásztak. A szenet a környékre szállítják el, de nemigen távolabb Pestnél, ahol a lakatosok és patkolókovácsok használják szívesen.

Fünfkirchen városa (latinul *Quinque Ecclesiae*, magyarul Pécs), Magyarország egyik legrégibb és legtekintélyesebb városa. Úgy vélik, hogy már a rómaiak idején fennállt, s hogy akkor *Serbium* volt a neve. Az vezetett erre a véleményre, hogy nagy mennyiségben találtak itt régi maradványokat. Ami a Fünfkirchen nevet illeti, ez valószínűleg onnan származik, hogy régen valóban öt templom állt itt. A város mindenkor nagy fontosságú volt. Szent István király püspöki rangra emelte, s püspökét az ötödik helyre sorolta az ország püspökeinek rangsorában. I. Lajos egyetemet alapított itt. A város igen csinos fekvésű, meglehetősen jól van építve, belső területe nagy és elég szép. Szolimán szultán, amikor a híres mohácsi csata után birtokba vette, olyan kellemesnek találta, hogy földi paradicsomnak mondotta. A magyaroknak van is egy közmondásuk, amely a város fontosságát hangsúlyozza, mondván: A németeknek Bécsük van, a magyaroknak Pécsük. (Németnek Bécs, magyarnak Pécs)..."

X. Károly francia király bukása után évekig külföldön tartózkodott Charles Lemerrier de Longpré d'Haussez báró, a volt tengerészeti miniszter. 1835—36-ban járt be Közép-Európát, ekkoriban került el Pécsre. *Alpes et Danube du voyage en Suisse, Styrie, Hongrie et Transylvanie* (Az Alpok és a Duna, svájci, stájer- és magyarországi, valamint erdélyi út során) címmel adta ki úti élményeit Párizsban, 1837-ben. Pécsről ezeket találjuk d'Haussez könyvében:

„...Harminc mérföldes, megszakítás nélküli lovaglás után értem be Pécsre, miután egy olyan sűrűségen haladtam keresztül, amelynek határát, mivel semmi nem jelzi, és hiányzó horizontját, a képzelet kénytelen megalkotni. A város csinos módon terül el azon a lejtőn, amelyet annak a véget nem érő fennsíknek süllyedése alakít ki, ahol átjöttem. Több római sírtöredék és felirat bizonyítja régi voltát a városnak, amely néhány jó ízlésű modern épülettel és egy főleg, a mérete és szabályossága miatt figyelemre méltó, félig gótikus stílusú székesegyházzal dicsekedhet..."

1845 májusában járt Pécsen M. William Rey svájci utazó. Munkájában (*Autriche, Hongrie et Turquie 1839—1848. Paris, 1849.*) a következő rövid megjegyzést teszi a városról és környékéről:

„...Kilenc óra hosszat tart az út kocsival Szekszárdtól Pécsig. Ez a gabona- és dohánytermő vidék csak a néhány gazdag útmenti barázda tulajdonosa számára lehet értékes. Pécs kis német város. Szarvasmarha- és lóvásár volt éppen, ám az eladásra kerülő jószág meglepett hitvány külsejével. Ezt a kicsiny várost a janicsárok védelmezték, s tőlük foglalták vissza 1686-ban..."

HERNÁDY FERENC

Szederkényi Ervin

A modernségről

(Hozzászólás Marsall László—Tellér Gyula:

„Formai vizsgálatok a modern költészet területén” című tanulmányához.)

Az „előcsatározásokat” is beleszámítva negyedik éve folyik már új költészetünk „nyilvános tárgyalása”. Fortisszimó indult a vita, az üggyhöz méltó lelkes hevességgel, de igen tisztázatlan fogalmakkal. Csakhamar kiderült, hogy a vitatkozók gyakran azért nem értenek szót, mert más malomban örölnek. Megkezdődött az alapvető esztétikai fogalmak pontos körülhatárolása. A szocialista realizmus, tartalom és forma, modernség és modernizmus legfontosabb terminusai váltak mind egyértelműbbé, s ezzel nyílt meg a lehetőség a költői gyakorlat kérdéseinek konkrét elemzésére, az egyes jelenségek értékelésére.

A fogalmak tisztázása nemcsak hazai probléma, hanem általában a szocialista esztétika legfontosabb, legsürgetőbb feladata. E kérdések körül zajlottak a szovjet irodalomtudomány vitái is, ezekről beszélt több felszólaló a szovjet írók harmadik kongresszusán.

A viták és a kongresszus eredményei tisztázták, hogy a szocialista realizmus nem korlátozható sem világnézetre, sem alkotó módszerre, lényegét e kettő dialektikus egysége adja. Ebből a szempontból új tartalmat nyert a modernség fogalma is. A szocialista esztétika a modernséget a mű *tartalmi* oldaláról közelíti meg, ellentétben a burzsoá esztétikával, amely modernségen általában *formai* újítást ért. A modernség tartalmi oldalról korszerű tematika és korszerű állásfoglalás szétválaszthatatlan egysége.

A tisztázott fogalmak használata az irodalmi közéletben még nem általános. Túl frissek még, talán nem is mindenki fogadja el őket, s nincs vége a vitának sem. Sok részlet kidolgozásra vár. A „modern” szó is annyi feszültséget hordoz még, hogy hallatára a legtöbb irodalmár felkapja a fejét.

*

A vitatott tanulmány (I. a Jelenkor II. évfolyamának 5. és 6. számában!) a modern költészet formai lehetőségeinek rendszerezését tűzte ki célul. A „modernséget” vizsgálva leszögezi, hogy a fogalom „elsősorban tartalmi kategória, s a formában csak a tartalom formateremtő ereje által jelentkezik”. A tartalom modernségét a XX. század új *élményvilágában* jelöli meg, majd ezt az igen általános meghatározást felhasználva (vitatására még visszatérek) értelmezi a költői műalkotás tartalmának és formájának viszonyát oly módon, hogy a műalkotást tartalmi és formaelemek láncára bontja, amely láncban „csak az elemek egymáshoz való viszonya dönti el, hogy mi tartalom és mi forma”. Ez röviden azt jelenti, hogy tartalom és forma szétválaszthatatlan, és ez így elfogad-

ható. Most következik azonban a kérdésnek az a leegyszerűsítése, amellyel nem lehet egyetérteni. A lánc két végén megjelölnek a szerzők „abszolút tartalmat” és „abszolút formát”, s azt állítják, hogy mivel „a két szélen álló legformább forma és legtartalmabb tartalom között az egyik oldal felé mindig formai, a másik oldal felé mindig tartalmi arcukat mutatják a költői eszközök”, a modernség a tartalom-forma lánc minden tagján megtalálható, ezért, ha ennek a láncnak a tagjait mint formai elemeket vesszük vizsgálat alá, kimutatható, „melyek azok a rendszerbe foglalható és elemezhető költői eszközök, amelyek az *alap-élményen kívül* (az én kiemelésem. Sz. E.) a modern versek modernségét létrehozzák. Itt már a modernségnek a tartalomtól elszakított formai értelmezéséről van szó, amely ellentétben áll a tanulmány elején jelzett, lényegében helyes tartalmi kiindulással. Mihelyt ugyanis kimondjuk, hogy a tartalom-forma lánc tagjait mint formai elemeket vizsgáljuk, abban a pillanatban a lánc két vége valóban abszolútizálódik, megszűnik a két pólus egybeesésének, felcserélésének lehetősége, kiküszöbölődik a dialaktika, elválik a művészi alkotás formája a tartalmától. E szétszakításnak a következménye, hogy a forma, elvesztve kapcsolatát a tartalommal, szétesik költői eszközökre, amelyek természetesen fellelhetők a költészet történetének minden korszakában. Különbség van azonban a forma, formai elemek és költői eszközök között. A különbségre Király István hívta fel a figyelmet a modernizmus vita során: „A rím, a ritmus, a hasonlat, a kép s a poétikában felsorolt többi kellék — állandó, de önmagában néma eszköze a költészetnek. Formává csak akkor lesz, ha jelentést kap. Hiszen a forma mindig az eszközöknek meghatározott, bizonyos kérdések, gondolatok, hangulatok felidézésére szolgáló, s ennek megfelelően hangsúlyozott rendszere. Nem önmagában él, szervesen nő ki a világnézetből.” (A modernizmusról. Kortárs, 1958 december.) Ilyen értelemben a formai eszközök mindig konkrétak, kapcsolatban állnak a világnézettel, szemben a költői eszközökkel, amelyek ebből a szempontból elvontak, általánosak, állandóak. Azért fontos ez a disztinkció, mert ezzel kiküszöbölhető a modernség ellentmondó meghatározása. A tanulmány szerint ugyanis a modern formai eszközök „egyaránt alkalmasak haladó és reakciós tartalmak kifejezésére.” Így kerülnek egymás mellé a példák során Artaud és Majakovszkij, József Attila és Weöres Sándor. Véleményem szerint Artaud-nál és Majakovszkijnál nem ugyanazon a modern formai eszközök hordoznak ellentétes tartalmakat, hanem ellentétes tartalmuknak megfelelően alkotnak ugyanazokból a költői eszközökből adekvát formát. Majakovszkij tartalmának megfelelő modern költeményt, Artaud pedig ugyancsak tartalmának megfelelő modernista költeményt. A közös költői eszközök a költeményen belül ellentétes formát építő eszközökké válnak. Artaud-nál a modernség csak látszólagos külső máz, ruha, de nem test.

Amint látjuk, tartalom és forma szétválasztása, ebből fakadóan forma és költői eszközök összemosása okozza, hogy a tanulmány helyesnek látszó modernségmeghatározása ellentétébe fordul, lehetőséget ad modernség és modernizmus, reakciós és haladó világnézet egybefoglalására. Mi tette azonban lehetővé azt, hogy ez a felbontás megtörténjen? A hiba forrása már az eredeti, látszólag helyes meghatározásból kielemezhető. Az eredeti meghatározás szerint a modernséget a XX. század emberének új, régebbi korokkal nem közös *élményvilága* jelenti. Ez az élményvilág a tartalom, amely meghatározza a modernséget. Elfogadható-e a tartalomnak ennyire általános meghatározása? Úgy látszik, nem. Amint a bevezetésben volt már róla szó, a tartalom tematika és állásfoglalás szétválaszthatatlan egysége, a modern tartalom tehát korszerű téma

és korszerű világnézet dialektikus egysége. A tanulmány fenti tartalommeghatározása, az *élményvilág* a tartalomnak a tematikai oldalát domborítja ki, s elhanyagolja az állásfoglalás oldalát. Az élményvilág csak mint valóságtartalom szerepel, hiányzik belőle az alkotó rész, a világnézet, mely rányomja bélyegét a formára is, mert mint az alkotó módszer egyik lényeges tényezője, részt vesz a valóságanyag kiválogatásában, az elhagyásban, a komponálásban. Nem következik persze ebből, hogy adott világnézetnek csak egy forma felelhet meg, s csak bizonyos számú és minőségű formai eszközök. Erről szó sincs. Az viszont látnivaló, hogy a világnézet elhanyagolása az alkotó módszerben a valóságtartalom előtérbe helyezésével lehetővé teszi tartalom és forma szétválasztását. A forma ilyen esetben ugyanis valóban a szó szoros értelmében egyszerűen tükrözi az aktivitásától megfosztott tudattartalmat és modern tartalom (XX. századi élményvilág) esetén a tükörkép oldaláról, formai oldalról is megközelíthető a modernség, anélkül, hogy — látszatra — elszakadtunk volna a tartalomtól. S a valóságra fordítva: ilyen módon sikerül elleplezni tartalom és forma tényleges szétválasztását. A módszerben nem nehéz felfedezni Lukács György ún. „beleélési” elméletének néhány lényeges vonását, ez az út fővonalaiban, alapját tekintve az objektivizmus felé vezet.

A szemlélet veszélyei főleg a tanulmány első részében kísértének, a második közleménynek a kompozíciót tárgyaló része bizonyos fókig korrigálja az első rész hibáit, itt a válogatás, a komponálás szempontjainak helyes felhasználásával valóban tartalmi-formai elemzésre törekednek, megkísérlik elkülöníteni egymástól a modernséget és a modernizmust.

A tanulmány lényege a modern költői eszközök rendszerezése. A szótartományok, szférák, periódusok, a szerkezet vizsgálata tartalmazza a legértékesebb anyagot, a legtöbb új szempontot. A rendszerezés alapját, a szót először általános nyelvi eszközként határozza meg a tanulmány, majd az ilyen alapon létrehozott tartomány osztályozást alkalmazza a költészetre. A költői eszközöknek így keletkezett rendszerét vizsgálja azután régebbi és XX. századi művekben. A módszer, amely a legkisebb elemből, a szóból kiindulva a szférán és perióduson keresztül vezet a szerkezetig, megint felidézi a megmerevített tartalom-forma láncot. A szférák és periódusok vizsgálatánál e módszer miatt nem látszik szükségesnek az egész költemény figyelembevételé, meg kell elégednünk néhány sor egységéből kiragadott idézettel. (Weöres Sándornak és Pierre Reverdy-nek Weöres Sándor által fordított költeményei alkotják a fő modern példatárt.) Mivel a periódusok vizsgálata nem az elemeknek a kompozícióban szükségyszerűen adott egyensúlyára épül, bizonyos merevség tapasztalható az egyes szférák tartalmasságának értékelésében, — a hagyományos költészet rováására. Az egyértelműség magyarázata okozza az egyoldalúságot. Nézetem szerint az egyértelműség megvalósítása a hagyományos költészetben sem csupán a logikai szférák attribútuma, hanem a vers egészéé. Vitatható az a magyarázat, hogy mivel „minél konkrétabb tartalmakat akarunk közölni, annál nehezebb lesz ezt egyértelműen tennünk”, ezért: „A hagyományos költészet és irodalom úgy segített magán, hogy az individuális élményt, mely ugyancsak individuális kép, stb. anyagban fejeződik ki, lefordította a fogalmak egyértelmű nyelvére s ezen közölte.” A megértés sem úgy történt, hogy: „az olvasó, a hallgató visszafordította — már amennyire tudta — a fogalmak szintjéről a képzetek, hangulatok, az élmény szintjére”. A költészetre ez csak annyiban érvényes,

amennyiben *minden* emberi nyelvi közlésre érvényes. Valójában a hagyományos költészet a maga fejlettségi fokán az élmény *csorbitatlan egészének* közlésére törekedett, de nem a logikai szféra tartalmasságának egyoldalú növelésével, hanem tendenciájában ellenkezőleg, minden szféra együttes hatásának maximális kihasználásával. A harmónia volt a fő elv. És éppen ezzel tudta egyértelműbben és egyben művészien kifejezni élményét. A szférákat nem önállóan, egymás rovására igyekezett tartalmassá tenni, hanem mindegyikre annyi tartalmat bízott, amennyit az a szféra elbírt a többi szféra hatékonyságának csökkentése, s az élmény egészének megbontása nélkül.

Nem véletlen, hogy éppen a kompozíció vizsgálatánál tudott a tanulmány legkevesebb „modernséget” felmutatni. Kétségtelen, hogy a XX. századi költészet az egyes szférák tartalom befogadó képességét óriási mértékben megnövelte, olyan élményeket, tudattartalmakat tud intenzíven kifejezni, amelyhez a hagyományos költészet akkori eszközeivel nem fért hozzá. Az egyes szférák tartalmassá tétele, az intenzívebb sűrítések, kioltások, ezek összefonódása valóban a XX. századi költészet „vívmányai”, mivel azonban a kompozíció szempontja ezeknél az elemzéseknél nem érvényesül, nem választhatók el a hagyományoshoz képest ténylegesen gazdagodást, fejlődést jelentő jelenségek azoktól, amelyek öncélúságukkal visszafejlődést jelentenek. Az a megjegyzés, hogy a logikum háttérbe szorításával, illetve teljes kiiktatásával az egyértelműségben történt veszteség „nem olyan nagy, mint gondolnánk”, még fokozza azt a látszatot, hogy egyenesvonalú fejlődésről van szó. Nem állapítható meg ugyanis, hogy az egyértelműség csökkentése milyen határig fokozható az összélmény művészi kifejezésének, „közlésének” sérelme nélkül. Feltűnő e jelenség az akusztikai szféra tartalmasságának bizonyításakor, amikor az egyetlen valóban tiszta, modern példa Weöres Sándor lettrista verse. Igaz, hogy később a kompozíció elemzésénél érthető okokból megtagadja a tanulmány a lettrizmus létjogosultságát, itt azonban mintha inkább védené, s az eredmény bekerül a végső összegzésbe.

A tanulmány utolsó része a kompozíció helyes elemzése és rendszerezése, amellyel egyet lehet érteni, azt a gondolatot veti fel, hogy az elemzés módszerének *megfordítása* a kompozíciótól a szférák felé történő haladás megoldaná a felvetett problémát. A modernség általános formai oldalról csak túlságosan tág értelemben ragadható meg.

Befejezésül és összegzésképpen hangsúlyozni szeretném, hogy a szűkebben értelmezett tartalom szempontnak látszólag merev alkalmazása e hozzászólásban nem általában a formai elemzés lehetőségének és jogosságának meg nem értéséből és dogmatikus elutasításából fakad, s célja nem a tanulmány értékes eredményének kisebbítése. Alkalmazására csak az adott okot, hogy az elemzett anyag problémái érintik mai költészetünk sokat vitatott égető kérdéseit. Modernség ürügyén, felhasználva az egészséges formai kísérletezés jogos és természetes szabadságát, modernista elemek szivárogtak több költőnk műveibe. A modern szocialista költészet társadalom meghatározta funkciója az egyértelműséget a hagyományos költészethez képest magasabb fokon, de egyre inkább a kompozíció, a szférák *harmóniája* irányában határozza meg. S ebből a szempontból a tanulmány általános formai elemzése még a bevezetőjében és befejezésében elmondott figyelmeztetések ellenére is — amelyek a tartalmi értelmezést állítják előtérbe — a tartalom tág meghatározása miatt a modernség fogalmi körét szélesebbre tágitja.

JEGYZET

Selymes Ferenc

Leo Tolsztoj moszkvai házában

Ugy látszik, nemcsak a könyveknek van meg a saját sorsuk, hanem az irodalmi műfajuknak is...

Néhány évvel ezelőtt a magyar újságokban — fővárosiakban és vidékiekben, napilapokban és folyóiratokban — hemzsegték a Szovjetuniót bemutató lelkes hangú útleírások. Akkoriban indult meg első hulláma egy szélesebb turista vándorlásnak a Szovjetunió felé, s a látogatók — tollforgatók és tollat nem forgatók — a nagy és zuhogó benyomások hatására embertársaiknak el akarták mondani azt, amit láttak. Mindegyik ilyen útleírásban volt valami olyan őszinte döbbenet, amelyet csak a felfedezés meglepetésként ámulata és a valóság frissége szül. A brosrák sztereotip szólama! után az eleven élet sokkal színesebbnek, pezsdülőbbnek és lüktetőbbnek bizonyosodott, mint ahogy azt a nehéz szárnyú képzelet maga elé idézte.

A valóságban azonban ezek az írások eléggé a felszínen mozogtak: a szovjet életet csak az utcáról, a tömegek hullámlásából próbálták megrajzolni. Arról írtak, mennyire tiszta város Moszkva, milyen fegyelmezetten várakoznak az emberek az autóbusszmegállóknál, milyen készséggel segítenek a tájékozatlan idegennek, hogy a Metro állomások, építészeti remekművek, stb. között eligazodjék.

Ma nagy fokban anakronizmusnak hatnának az ilyen beszámolók, hisz az évek folyamán ezek és ezek jutottak ki a Szovjetunióba, ezek látták saját szemükkel, amit a legszínesebb riport is csak fényvesztetten tudna érzékeltetni.

Persze Moszkvában a riportáradat után is akad még felfedezni való. Fel kell még fedezni a város lelkét, amely nem egyedül az utcák forgatagában lebeg, a fiatalosan lüktető életben, a nagy építkezésekben, az emberek bizakodó optimizmusában, hanem a megszürlött kövekben is, a sokemeletes paloták tövében megbújó kis házakban is, a történelmi múlt, a dolgos jelen és a kirajzolódó jövő összhangjában.

Moszkvában járva a Lomonoszov egyetem 31 emeletes, csodálatos palotája, márványborította művészi belső ornamentikája mellett is azt a történelmi levegőt kerestem, amelyet az utcákat rová, áruházakban latolgató, a Metro sebes vonatain száguldó külföldi nem vesz észre, de amely minden moszkvai embert betölt, amelyet mindenki szeret és ápol: a régi kulturális értékek áhítatos tiszteletét.

Ki tudja például nálunk, hogy Moszkvának közel 60 múzeuma van, ezek közül kerekén 10 irodalmi múzeum. A központi Állami Irodalmi Múzeumon kívül Leo Tolsztoj emléket két múzeumban is ápolják. Külön múzeum őrzi Puskin, Dosztojev-szkij, Csehov, Majakovszkij, N. Osztrovszkij moszkvai életével, alkotásaival kapcsolatos relikviákat.

S a tíz múzeum közül nyolcat a szovjet rendszer teremtett meg és rendezett be.

Mikor a várost ismertető útikalauzban ezeket az adatokat olvastam, önkéntelenül Merezkovszkijra kellett gondolnom, aki éppen az orosz kultúra rombadöntését, a történelmi emlékek meggyalázását lobbantotta a bolsevikok szemére...

Csak az irodalmi múzeumok futó megtekintése is több napot venne igénybe. Idegennek viszont Moszkvában az idő különösen drága. Minél többet szeretne látni, tapasztalni és megismerni.

Első utam így Tolsztoj moszkvai házába vitt.

Aligha képzelhető el ember, akiben Tolsztojt olvasva, fel ne támadna a kí-

váncsiság, hogy megismerje azt az embert, aki a *Háború és béke*-ben az európai történelem egyik legzajosabb szakaszát, a napoleoni korszakot olyan művészi erővel tudta feltámasztani, hogy szinte történelmi kútforrásként hat, aki a *Karenina Anná*-ban az emberi szenvedélyek olyan mély örvényébe világít be, hogy a kései olvasó még ma is beleszédül, aki a *Feltámadás*-ban kora társadalmának olyan szenvedélyes, szigorú és elutasító kritikáját adja, hogy nemzedékeket tudott harcra serkenteni. Kit ne érdekelne az a Leo Tolsztoj, a gróf, aki az orosz irodalomban — ahogy Lenin mondotta — elsőnek mintázta meg az orosz paraszt valóságos alakját. Tudjuk, hogy Tolsztoj pravoszlav hitben nevelkedett, de élete alkonyán elutasította magától azt az egyházat, amely a cári önkényuralom leghűségesebb kiszolgálója és támasza volt. Gazdag földbirtokos létére élete végén a magántulajdont tartotta minden bűn és baj forrásának. Fiatalkorában magába szívtá az egész európai kultúrát, később azonban mély szkepszissel rostálgatja azt.

Tolsztoj életében és munkáiban az ellentétek valóban kiáltóak.

Leo Tolsztoj élete nagyobb felét birtokán, Jásznája Poljánában élte le, s felesége únszolására, csak akkor szánta rá magát, hogy Moszkvába költözzék, amikor gyermekei iskoláztatása ezt szükségessé tette. Így aztán 1881—1901-ig, 20 éven keresztül az év nagyrésztét Moszkvában töltötte. A család először egy bérelt házban lakott, de mivel ez szűknek bizonyult, Tolsztoj Moszkva akkori külvárosában, a Dolgo-Hamovnicsevszkij utcában egy öreg, emeletes faházat vásárolt. Hogy éppen erre a házra esett a választása, annak oka elsősorban az volt, hogy a ház mögött egy jó hektárnyi, elvadult kert terül el, amely a kedves Jásznája Poljánára emlékeztette. A választásnál azonban erősen befolyásolta az a tény is, hogy szomszédai a moszkvai szegényvilág emberei voltak: munkások, napszámosok, kocsisok. A ház, amelyet 1808-ban építettek, és amely éppen periférikus fekvése következtében az 1812-es nagy tűzvész idején is sértetlen maradt, Tolsztoj nagy családja számára — 6 fiú, 2 leány — túl kicsinynek és alkalmatlannak bizonyult. A szobák aprók, alacsonyok voltak. Felesége pedig a család moszkvai életét arra is fel akarta használni, hogy felnőtt gyermekeit, elsősorban két leányát a nagyvilágba is bevezesse. Így Tolsztoj elhatározta, hogy az épület emeletének egy részét átalakíttatja, a szobák falát megemelteti, parádés lépcsőházat építtet, szalont, fogadószobát rendeztet be.

Így költözött a család 1882 őszén e házba. (Ma Leo Tolsztoj u. 21. sz.) A nagy író halála után özvegye múzeum céljára eladta a moszkvai magisztrátusnak. Ez azonban nem sokat törődött Tolsztoj örökségével. A fakerítést eltűzeltek, a teraszt félig lebontották, a földszintről még az ablakkeretek is eltűntek. Lenin, aki nagyon szerette Tolsztoj műveit, már 1919-ben megszemlélte a házat és elrendelte, hogy ugyanúgy helyre kell állítani, ahogy Tolsztoj életében állt. A múzeum berendezésében Tolsztoj gyermekei is segítettek. Lenin 1920. április 6-án írta alá Tolsztoj hagyatékának államosításáról és megóvásáról szóló rendeletet. A különböző Tolsztoj múzeumok (Jásznája Poljáná, Moszkva, Ásztápovo) ma a művelődésügyi minisztérium gondozásában állnak és közel egymillió emléktárgyat őriznek.

Tolsztoj lakóházát könnyű megtalálni. Minden moszkvai tudja, hol van, és szívesen útbaigazít. Az ember áhítattal vegyes kíváncsisággal lép be a kis kapun, megilletődötten nézi a nagy kertet, ahol 70 évvel ezelőtt a nagy író rötta a sárga homokkal beszórt utakat, és érlelte magában műveit. A kaputól jobbra, alacsony, részerszerű, hosszú épület, amelynek egy részében Szofia Andrejevna, Tolsztoj felesége az író eladásra szánt műveit raktározta. Tudni kell ugyanis, hogy 1885 óta maga végezte férje műveinek kiadását és árusítását. Az egyik ilyen pajtában állt az a kézi-szánkó, amelyen Tolsztoj a vizet szállította a házba. itt látható a fáskamra, ahol az író a ház 10 kályhája számára a tüzelőt fűrészelte és aprította.

A főépület kis előszobájában a múzeum egyik adminisztrátora fogadja a látogatókat. Télen az egész épületet fűtik. A ruhatárban az ember lerakja a kabátját, csomagját, minden látogató vászonpapucst kap...

Amikor megtudták, hogy külföldi vagyok, rögtön vezetőt hívtak, Alexandra Pávlovna Korcságínát, a múzeum fiatal tudományos munkatársát, aki végigkalauzolt a ház 16 szobáján, közben folyton magyarázott és válaszolgatott kérdéseimre. Mások is csatlakoztak hozzánk, egész csoport hallgatta vezetőnk magyarázatait. Valószínű, hogy naponta többször is kalauzolt látogatókat, nyilván már több százszor válaszolt a különböző kérdésekre, mégis nekem úgy tetszett, hogy velünk együtt maga is mélyen átélte a hely, a tárgyak különleges varázsát. Jól ismeri a ház 5 500, Tolsztoj életét körülölelő tárgynak történetét, rendeltetését, sorsát, hosszú citátumokat mond

Tolsztoj naplójából, műveiből, olyan átérzéssel, mintha most olvasná először. Szavai nyomán feltámad előttünk a nagy író moszkvai élete...

Tolsztoj mély lelki válságát élte akkor, amikor Moszkvába költözött. Valamikor, pályája elején büszkeséggel töltötte el, hogy arisztokrata és ünnepezt író. Ifjúkori tékozlásai után energikus kézzel fogott hozzá, hogy növekvő családjának anyagi alapját megszilárdítsa és kiszélesítse. Később azonban, a 70-es évek végén, amikor a kapitalizmus az orosz faluba is betört és felbontotta a parasztság ősi életformáját, amikor egyrésztől mind hivalkodóbban utat tört egyesek gazdagsága, másrésztől, mind szélesebb és reménytelenebb lett a tömegek nyomora és elesettsége, Tolsztoj egész gondolkodásával a megriadt és a patriarchális szemléletmódban megrekedt, konzervatív parasztság álláspontjára helyezkedett, gyökeresen és végérvényesen szakított osztályával. Hirtelen páfordulását, gondolkodásának megváltozását több művében is feltárja. *A sötétségben is világít a fény* című befejezetlen drámájában így festi meg harmadik személyre tárgyasítva lelki válságát. „...Amikor összeházasodtunk, teljesen közönyös volt a vallás iránt; így éltük le, mégpedig nagyszerűen, a legjobb éveinket, az első 20 esztendő. Aztán elkezdett gondolkozni. Meglehet, a nénye, vagy az olvasmányai voltak hatással rá, de elkezdett gondolkozni, az evangéliumot olvasni, s akkor egyszer csak rendkívül vallásos lett, templomba járt, barátokhoz kezdett menni. Aztán egyszer csak mindezt abbahagyta, az életmódját teljesen megváltoztatta, maga kezdett el dolgozni, nem engedi, hogy a személyzet kiszolgálja, s ami fő, most szétosztogatja birtokát.”

A *Gyónás* c. művében már első személyben hangzik ugyanez: „Megtámadtam osztályom életét, mivel beláttam, hogy ez nem igazi, hanem csak látszatélet... Hogy az életet megértsem, nem az egyes kiváltságosok életét kell megértenem, nem a mi életünket, a parazitákét, hanem az egyszerű dolgozó népét, azokét, akik az életet teremtik.”

A Hamovnyiki környéke Tolsztojban tovább mélyítette ezt a válságot, további adatokat és élményeket szolgáltatott új filozófiája beteljesedéséhez. Eddigi vizsgálódásai az orosz parasztság életével állottak kapcsolatban, Moszkva közel hozta hozzá a város szegénység nyomorát. 1881 decemberében meglátogatta Ljapin éjjeli menedékhelyét, a Hitrov rinokot. Leírhatatlan testi és lelki nyomorúságban itt húzódtak meg azok a szerencsétlen emberek, akiket a megnehezült élet a földre tepert: megrokkant munkások, földjevesztett parasztok, elzüllött intellektuelek. Innét az út vissza az életbe már lezárult. Tolsztoj *Mi a teendő?* c. műve bevezetőjében így emlékszik meg erről a látogatásról: „... amikor megláttam, hogyan nyomorít meg az éhség, a hideg, a megaláztatás ezeket, nem eszemmel, nem is a szívemmel, hanem egész valómmal megértettem, hogy tízezernyi ilyen embernek az élete Moszkvában olyan időben, amikor én, mint ezernyi más, sülteket és halpástétomot élvezek, lovaimra és házam padlójára takarót és szőnyeget terítek — bármennyire próbálja is a világ valamennyi tudósa ennek szükségességét bizonyítani — olyan bűn, amelyet nem is a múltban követek el, hanem, amelyet folytonosan csinálnak, és hogy én ezt a magam fényűzésével nemcsak tűröm, hanem egyenesen elősegítem.”

E látogatás hatására határozza el, hogy részt vesz az 1882-iki népszámlálásban. A Szmolenszki piac legszegényebb tömeglakásait írja össze, és ezt az alkalmat a társadalmi jótekonyság megszervezésével szeretné összekötni. A társadalom azonban ezúttal is közönyös maradt...

A következő években gyárakat, üzemeket látogat, tanulmányozza a munkások helyzetét. Ellátogat a kazányi pályaudvarra, ahol a rakodómunkások megszakítás nélkül, néha 36 órát is dolgoznak. Bírósági tárgyalásokon vesz részt, politikai száműzöttek hozzátartozóit látogatja, megnézi, hogyan élnek a börtönök lakói.

Tolsztoj moszkvai házában 90 művén dolgozott, itteni élete olyan halhatatlan művek számára szolgáltatott élmény anyagot, mint a *Feltámadás*, Kreutzer szonáta, Hadzsi Murat, Műveltség gyümölcsei, Élő holttest stb.

Ezeket a gondolatokat idézte fel kísérőnk, Alexandra Pávlovna Korcságina, miközben végigjártuk az egyes szobákat, ahol minden-minden a nagy író halhatatlan emlékére idézi. Az ebédlőben a megterített asztal azokkal a tányérokkal és evőeszközökkel, amelyeket Tolsztoj és családja használt. Az egyszerűen berendezett hálószoba mellett, legkedvesebb gyermekének, a 7 éves korban meghalt Ványescskának szobája. A kis tanulóasztalon ott látni a kisfiú 5 éves korban írott és nyomtatásban is megjelent elbeszélését arról, hogyan mentette meg testvére kedvenc kuttyját. Az emeleti traktus legtávolabbi két csendes szobájában folyt magának, Tolsztojnak az élete. Az

első szobában az író csizmadia szerszámai láthatók és egy pár maga varrta csizma, egy kerékpár, amellyel tisztelői lepték meg, és amelyen Tolsztoj 67 éves korában megtanult kerékpározni, 2 darab 3 kg-os súlyzó, reggeli tornagyakorlatainak eszközei. Az e szobából nyíló nagyobb dolgozószobában áll az íróasztal, amely mellett Tolsztoj minden nap 9—3-ig dolgozott. A fal mellett magas írópulpius, ahol rövidlátó szeme miatt gyakran állva folytatta munkáját. Egy szerény, bőrhuzatú heverő, néhány karosszék... ezek azok a tárgyak, amelyek között Tolsztoj élt.

A házban rengeteg ember fordult meg. Neves írók, művészek és tudósok, mint Csehov, Gorkij, Korolenko, Sztanislavszkij, Saljapin, Repin, Timirjazev stb., névtelen munkások, parasztok, országjáró, tarisznvás vándorok. A háznak két lépcsőháza van: a parádés lépcsőn a család vendégei jártak, Tolsztoj maga is, vendégei is a hátsó lépcsőkön jöttek fel.

Útunk végén az egyik látogató azt kérdezte, miért adják ki olyan ritkán és kis példányszámban Tolsztoj műveit. A csendes, halkszavú Álexandra Pávlovna e kérdésre szinte lángragyulladt. Tolsztoj műveit a múlt század 50-es éveitől egészen 1917-ig nem jelentették meg akkora példányszámban, mind az utóbbi 5 esztendőben. Elmondta, hogy 1918—1955-ig Tolsztoj műveit a Szovjetunióban 73 nyelven, 69 millió példányban adták ki. A cári időben egyes műveit (*Gyónás, Miben áll az én hitem?*, *Mi a teendő?*) a cenzura nem engedte kinyomtatni, Tolsztoj teljes kiadása 82 kötetben először a szovjet könyvkiadás ápolásában lát napvilágot. Igaz, hogy Tolsztoj műveit a Szovjetunióban nem lehet annyi példányban kiadni, hogy néhány nap alatt el ne kelne valamennyi. Sem könyvkereskedésben, sem antikváriumokban nem fekszenek el.

Búcsúzóul még megkérdeztem, mi lett Tolsztoj gyermekeivel, élnek-e egyenes leszármazottai a Szovjetunióban?

Álexandra Pávlovna erre is pontos feleletet tudott adni. Tolsztojnak 13 gyermeke született, közülök azonban 5 kicsiny korban halt meg. 8 felnőtt gyermeke közül már csak a legfiatalabb, Alexandra él Amerikában. A többi — Leo kivételével, aki svéd asszonyt vett feleségül és Svédországban telepedett le — a forradalom után is hazájában maradt. Legidősebb fia, Szergej ismert szovjet zenekritikus volt, Tatjana festeni tanult, de a lángész szikrája Tolsztojjal kihűnyt. Egyik unokája Moszkva közelében agronómus, a másik a moszkvai egyetemen angol nyelvet tanít. Mind a kettő már idős ember, gyakran vendégei annak a háznak, ahol hosszú évekkel ezelőtt halhatatlan napjapjuk élt.

Tüskés Tibor

Könyvről-könyvre

Nézzé el az olvasó, hogy nem „szabályos” kritikát talál e lapokon. Ezúttal nem azt tesszük, amit a hagyományos kritika művel, nem tartunk ítéletet elevenek és holtak felett, nem elemzünk és értékelünk, nem szedjük ízeire a könyveket, kezdve az eszmei mondanivalótól a nyelvi, stiláris sajátosságokig. Nem annyira azt mondjuk el, ami a könyvekben van, hanem aminek elmondására a könyvek alkalmasul, ürügyül szolgáltak. „Egy olvasó tünődése” — talán ezt kellett volna alcímül írni; reflexiók, feljegyzések, naplófoszlányok következnek itt arról a három könyvről, amelyet a Magvető a Fiatal Írók sorozatának első darabjaiként megjelentetett.

(Békés József: *Három királyok*)

Akik az ötvenes évek elején olvasták a Dunántúli Naplót, nem tudom, emlékeznek-e Békés József nevére? Az akkor még alig húsz éves fiatalember neve sűrűn szerepelt a lapban riportok, tudósítások, cikkek, tárcák alatt. Aztán a pécsi szerkesztőséget pestivel cserélte fel, s 1954 óta fővárosi lapokban, irodalmi folyóiratokban jelennek meg írásai. Békés ezzel azoknak a magyar íróknak a sorába lépett, akik hosszabb-rövidebb időt redakciókban töltöttek, akik az újságírás felől érkeztek az irodalomba. (Mint Thury Zoltán vagy Somlyó Zoltán, akik éppen pécsi szerkesztőségi asztalok mellett ültek hajdanán.)

Most első kötetét tartjuk kezünkben, egy hosszabb írást, a címadó *Három királyok*at és tizennégy rövidebb elbeszélést, novellát.

Mi indítja írásra Békés Józsefet? Jobbára a félmúltról és a jelenről ír. Gyermekek

korának és felnőtté érésének, a gyárakban eltöltött munkáséveknek emlékét beszéli el. Kis ügyeket, apró eseteket, az élet köznapai történeteit, amelyeket, mint egy újságíró — mottóként — elbeszélései fölé is írhatna. Egyik nap keresi nyári ruháját, s „közben felelevenedik benne a halványdrapp, kockás, nyári ruha története”. A *Tükörben* így kezdődik: „Nem tudom, van-e fogalmuk arról, milyen egy igazgató élete úgy tizenötödike táján, ha még jóformán semmi készárut sem jelentett? ... Hát így voltunk akkor is, amikor ez az eset történt...” A *Garázmesterben* egy gépkocsivezető mondja el garázmesterségének történetét, mely „szorosan összefügg egy ember, bizonyos Kántor László dolgaival.”

Az indítás, amit Békés meglát, az kétségkívül az újságíró, a riporter szemére vall. De amit az egyszerű esetek mögül kiérez, ahogy témáit megforgatja és művé formálja — az írói, művészi munka.

Van a kötetben egy elbeszélés, a *Több dolgok vannak földön és égen*, mely jellemzően mutatja Békés írói látását, módszerét. Az elbeszélés az író afféle prózai ars poetikája lehetne. Kicsit példája és mintája annak, ahogy Békés ír. Az elbeszélés alapja egy „ügy”: Szomolányi Ferenc lakatos esete, akit állítólag normacsáláson kaptak. Az író kibontja a szálakat, indítékokat, motívumokat keres, felfejti a kusza, összegubancolódott csomókat, a cselekedetek mögött a rugókat, a mozgatóerőket: a teljes embert kutatja. Így a cím, a shakespeare-i sor, egyszerre jellemző Szomolányi esetére és az író módszerére. Az elbeszélés egyik hőse, a kommunista személyzetis (kicsit maga az író) így elmélkedik a történet végén: „Szeretem az irodalmat, szeretek olvasni, színházba járni, s egy-egy mondás megragad néha a fejemben. „Több dolgok vannak földön és égen, Horáció, mintsem bölcselmetek álmodni képes...” — jutottak eszembe Shakespeare szava, amint ezt a lehajtott fejjel, magábaroskadva ülő embert néztem. Valóban, mennyivel komplikáltabbak, mennyivel kuszáltabbak néha a dolgok, mint ahogy hinnénk, vagy hinni szeretnénk... De hát ha komplikáltak, ha kuszáltak is, csak emberi dolgok — vigasztaltam aztán magamat —, és nekünk, embereknek kell kibogoznunk, rendbe tennünk őket.”

Békés kezében a zsurnalisztikai anyag átforrósodik, a köznapit a műalkotás, az irodalom rangjára emeli. Írásai az élet egy-egy „titkára” derítenek fényt. Módszere kissé a detektív és a vizsgálóbíróé: nyomoz és vallat, leleplez és bizonyít. Van azonban ereje az „esetek” és „ügyek” mögött az emberi sorsok, törvényszerűségek, „tanulások” megláttatására is. Történetei általános érvényű és művészi módon megfogalmazott igazságok hordozói. Békés írásaiban megvan az a „többlet”, ami a szerzőt íróvá teszi.

S éppen ez ingerel engem elmélkedésre: Békés útja a hírlapírástól a szépirodalomig; s Békés írói módszere, mely eredendően a riporteré, de megvalósulásában irodalmi alkotást teremt. Egyáltalán: írás és újságírás kapcsolata.

Van egyfajta finnyasság, amely a zsurnalisztikát lenézi, s a szót csak valami pejoratív mellékléggel tudja kiejteni. A kapitalista sajtó valóban kitenyészttette az újságíróknak egy típusát (regénybeli képviselői közül hamarjában az *Aranyárványból* a „Próféta”, a *Timár Virgil* Vitányi-ja és Égető Eszter édesapja jut eszembe), amelyet — minden okunk megvan rá — hogy ne szeressünk. Égető Eszter nagyapja, veje lapja miatt méltán zsörtölődik így a regényben egyhelyütt: „Újság, az újság. Azért van, hogy a mocskot kavarja. Akinek rossz szagú a pócegödör: ne legyen cigány.” A magyar újságírásnak azonban van egy másfajta hagyománya is. Hogy ne menjünk nagyon messze, csak századunkbéli és nagyobb neveket idézünk: Ady publicisztikai munkásságát, Móricz riportjait, Kosztolányi *Bölcsőtől a koporsóig* cím alatt épp a közelmúltban újból kiadott rajzait. Írás és újságírás egymással nem eredendően szembenálló tevékenység. Legalábbis nem akkor, ha író írja az újságot. Viszont az is igaz, hogy nem mindenki, aki újságba ír, egyben író is.

Miben különbözik az írói tehetség az újságíróitól? Mi teszi az író íróvá? Nem a stílus. (Némelyek azt hiszik: az az irodalom, ami „szépen” van megírva, szemben az újsággal, ami „százaz” és pontos; s ezek, ha ambíció fűti őket, azt hiszik, akkor irodalmiak, ha „színesen” írnak.) Nem is a téma. (Egy apróhirdetésben olvastam: „Három férjétől elvált asszony keresi író ismeretségét, akinek dús élettapasztalatát elmondaná. „Biztos siker” jelígre.” — Aki ezt „bekapta”, lehetett reményteljes negyedik férj, de író aligha... Ugyanakkor a világirodalom hány remekének ihletője egyetlen kis napihír volt!) Sokkal inkább a látás, a szemlélet, a megformálás

tehetsége. A dolgok mögé tud-e nyúlni az író, vagy csak a jelenségek felszínét borzolja? Megragad az egyedinel, vagy fölfedezi az általánost? Szenvedély, indulat, életszükséglet számára az írás, vagy mesterség, rutin, pusztá kenyérkereset? Az író vérével, az újságíró nyomdafestékekkel ír. S ez nem is annyira alacsonyabb, vagy magasabbrendűség kérdése: a kettő egyszerűen — más.

Manapság elég panasz hallatszik, hogy a lapok, nem adnak elég irodalmat, s főként kevés bennük a jó irodalom és kritika. De beszéltem olyan fiatal újságíróval is, akinek megjelent két verse, s már nem akart többé a lapnál maradni: írónak tartotta magát. Nem hiszem, hogy az újság „elrontaná” az igazi író, hogy a fiatal tehetséget — amint mondani szokták — „az újságírás temetőjébe” fektetné.

Kétségtől, nagyobb teret kellene adni a lapokban a szépirodalomnak. De az is igaz — Békés útja ezt példázza —, hogy az újságírás felől is el lehet jutni az irodalomba. Békés eljutott, mert író. Az írói tehetség eget kér.

(Ladányi Mihály: *Az út kezdete*)

Kezdjük talán azzal, amit egy elemző kritikában meg sem szabadna említeni: a könyv árával. Ladányi kötete 4, azaz négy forintért kapható. Érdemes ezen kicsit el-elmélkedni. A dolog megérdemelne egy kis rögtönzött, lelkes pohárköszöntőt. Magyarországon, 1959 végén megjelenik ízléses kiállításban egy fiatal költő első verseskötete, s az öt íves könyvecske ára nem több, mint egy mozijegy, vagy egy kávéházi dupla-fekete.

Persze a szocialista kereskedelem számára is „üzlet” a könyv. Mert ahhoz, hogy Ladányi kötete ezerszáz példányban és négy forintos áron megjelenjen és elfogyjon, arra van szükség, hogy pl. Ibsen drámáit — igaz, két kötetben, közel ezer oldalon — de második kiadásban, rotációs papíron, tízezer példányban (s itt már szerzői honorárium sincs) — 73 forintért árulják. Így térül meg a vámon az, ami elveszett a réven. Mert hát Ibsent a karácsonyi könyvpiacra akkor is megvennék, ha még tíz forinttal drágább lenne. De ki venné meg — mondjuk — Ladányit, ha kötetét a bruttó-áron hoznák forgalomba?

Igen, „biznisz” a könyv nálunk is. De ez az üzlet mennyire más, mint a kapitalista világban. A könyvkiadás nálunk valóban az irodalom, az új, fiatal, szocialista irodalom serkentője.

Az út kezdete Ladányi közel félszáz versét tartalmazza, 1954-től napjainkig, három ciklusban. A hat év is egy kis pályaszakasz. Az első versekben a szelíd, békési táj, a falu, a szerelem, a magány dalol, később a politikus hang lesz erősebb: a falu ellenében a várost, a szerelem ellenében a kort, a magány ellenében a közösséget vállalja a költő.

Az út kezdete sajátosan első könyv. Nemcsak a még egymással feleselő két magatartás jelenléte miatt. Erről vall a kötet akkor is, ha egy másik oldalról, a nyelv, a szavak oldaláról közelítem meg. S ez is célhoz visz. A stílus — az ember.

De előbb hadd mondjam el egy személyes emlékemet: találkozásomat Ladányival. Arról beszélt ekkor nekem, hogy ő már néhány éve Pesten él — lakás nélkül. S amikor csodálkoztam: — hogy lehet ezt csinálni? — megmagyarázta:

— Tulajdonképpen a Keleti pályaudvar ruhatárában lakom. Itt van egy bőröndöm, ebben tartom a fehérneműt, itt váltok tisztát, innét küldöm haza a szennyest mosatni. Aludni meg hol itt, hol ott szoktam. Ha vidéken cikket, riportot veszek fel, valamelyik Pest környéki állomáson kiszállok — itt olcsóbbak a szállodák. Éjjel megírom a cikket, s reggel beviszem a szerkesztőségbe...

Megvallom, én ebben a pár szóban azt éreztem meg, amit Ladányi első könyvéből is kihallok: Valami kamaszos hányavetiséget, hetykeséget, fölényt, egy csipetnyi transzponálást, az élmény túlírását. Kezdem az elején. A kötet címe: *Az út kezdete*. Mintha már most hangsúlyozná az író: Várjatok csak, mi jön ezután! Vagy olvasom a *Tájékoztatóban* a könyv megjelenésével kapcsolatban a költő bemutatkozását: „Most, 25 éves koromban jelenik meg első verseskötetem. Ahhoz viszonyítva, hogy húszévesen írtam első verseimet, ez nincs is olyan későn — vigasztalgotam magam, de mindig ideges leszek, amikor arról beszélnek a közelemben, hogy „hétéves fiacskám kitűnően versel...” Ezt a századot előzőnlőtték a csodák és a csodagyerekek és igazán röstellem, hogy ebből is, abból is kimaradtam...” — Nem lenne több, igazabb, ha valamivel kevesebb lenne ebben a hangban az indulat, a sváda, a „szerep”? Nem kellene kicsit szordinósabbra fogni a szavakat?

Ezt a felfokozott hangot érzem a kötet nyelvében is. Szókincse szembetűnően szűk. Nem úgy, hogy lenne egy kedvenc szava — mint pl. Juhász Gyulának a *bús*, vagy Kemény Zsigmondnak a *bósz* —, Ladányi a szavaknak bizonyos körét ismételtgeti mindúntalan. Mondanivalójának borát e kifejezések szódájával higitja föl: igaz, az ital ettől pezseg, de erejéből veszít. Ladányi egyrészt szereti a „nyers”, „erős”, „városi” kifejezéseket: karcsú boka, csengő mell (vagy féltucatszor), ringó far, cigi, kurva, szelíd fiú, neon, flaszter, verkli stb.; másrészt sűrűn forgatja a vallásos élet, a hit szótárát: menny, angyal, szent, templom, kereszt, oltár, zsoltár, hétfájdalmú, körmenet, hegyi beszéd, s ez a láthatóan materialista költő Isten nevét írja le a legtöbbször.

Valami szándékolt és rosszul értelmezett megrökönyítési-akarási nyelvi takarója ez. Épaté de *prolétaire* — mondhatnánk átalakítva a szólást magatartására. Talán annak kompenzálása, hogy Ladányi költészetéből hiányzik az intellektuális feszültség, a gondolati súly, hogy eddig jobbára csak a fiatal Adyt és Majakovszkijt visszhangozta. Kevéssé hiszem, hogy a mai líra formái, nyelvi megújulásának ez a járható útja. Ez nem modern, hanem modoros. Írjuk Ladányi fiatalságának számlájára, s várjuk újabb, egyéni hangú verseit: az út folytatását.

(Tóth Sándor: *Gerinctörés*)

A sorozatból Békés novelláskötete, Ladányi versei után Tóth Sándor kisregénye került a kezembe. Meglepődöm: megint egy fiatal prózaíró, aki kisregényt ír. S ez alkalom, hogy kicsit a műfajok haláláról és születéséről, tündökléséről és bukásáról beszéljünk.

Az az érzésem, hogy a prózában éppen a kisregény korát éljük. A trilógiáknak és családregényeknek bealkonyult. A *Karenina Anna*, a *Buddenbrook ház*, a *Krisztin Lavransdatter*, a *Thibault-család* alighanem a műfaj utolsó mohikánjai voltak. (A másik oldalon született óriásregények, a *Klim Számgin* és a *Csendes Don* is a régi világ felbomlását és szétesését ábrázolják. Az új világ és az új fajta élet átfogó és széles, nemcsak szándékában, hanem megvalósulásában is monumentális és művészi bemutatása mintha még váratna magára.) A harmincas évek óta is olvashattunk hosszú regényeket, de „nagy” regényt alig.

S mintha az olvasók érdeklődése is a kisepikának kedvezne. A mai gyorsritmusú élet egy ezer oldalas regény elolvasását hónapokra nyújtja, s hol van az az olvasó, aki ezt figyelemmel és türelemmel bírja? A novelláskötet viszont tízlaponként kapcsol új és új áramkörbe, tízlaponként lép be új szereplő, új téma, új probléma. S ez is fásasztja az átlagolvasót. Marad hát a kisregény. A regénynél nem egy csupán méreteivel különböző írás, hanem egy új műfaj, amelynek sajátosságait a sűrű példák nyomán most már az esztétikák is rendszerbe foglalhatják.

Itt van például Tóth Sándor kisregénye, a *Gerinctörés*. Egyetlen problémára szűkíti mondanivalóját, ugyanakkor ennek időbeli és térbeli kibontására is vállalkozik. Több, mint egy félév történetét beszéli el, de a figuráknak és eseményeknek hihetetlenül pontos, zárt és megszabott mozgásával, szerkesztésével. A probléma ábrázolását belülről, lélektani úton közelíti meg, ugyanakkor jellegzetes alakjaiból összeállt kép erős társadalomkritika hordozója.

Baracs István, egy kisvárosi szabó kamasz fia, valamikor a harmincas évek végén, bekerül a közeli püspöki székhely tanítóképző intézetébe diáknak — erről szól a regény. Vagy pontosabban — Gelléri Andor Endrétől kölcsönözve a címet — „egy önérzet történetéről”. Arról, hogy az ellenséges világ, a internátus, a lelki terror hogyan töri meg, hogyan állítja önmagával szembe a kisregény hőst. A két világ: a gyermekkori emlékek, a szabad, őszinte élet és az úri világ, az alázat, a szolgalelkűség vonzása-taszítása közt hánykolódó lélek rajza tulajdonképpen a regény.

S most az olvasó emlékezetében bizonyára felrémlik néhány korábbi könyv-élmény. Mintha már valahol találkozott volna ezzel a témával? S már sorolja is: Kaffka Margit — Hangyaboly, Móricz Zsigmond — Légy jó mindhalálig, s talán a legrokonabbat is: Darvas József — Elindult szeptemberben. — Baj ez? Nem hiszem. Szabolcsi Bence kítűnő könyve, *A melódia története* éppen azt bizonyítja, nagyszerű összehasonlító apparátussal és példáival, hogy a zenetörténet egyes korszakaiban ugyanaz a dallamképlet, zenei téma, motívum a legkülönbözőbb szerzőnél is jelentkezik. Az irodalom vándortémáit még nem térképezték föl, az irodalmi témák törté-

nete még megíratlan. A lírában ugyan szokásos az efféle parcellázás: személyes, gondolati, hazafias, politikai, szerelmi, táj stb. költészet, de ki kíséri majd egyszer végig az epikai témák sorsát?

Persze izgalmas mégiscsak az marad: hogyan sikerül az írónak a vándortémát személyesíteni; „variálni”, hozzáadni azt, ami művészetének sajátja: egyéniségét és a kort, amelyben él.

A *Gerinctörés* — a témárokonosság ellenére — biztató ígérete annak, hogy Tóth Sándor eredeti tehetség és — főleg — mai író.

(A sorozat)

A kiadó hangos beharangozásával indult a sorozat. Ahogy a kötetek sorjában megjelentek, sajtó-visszhangban sem volt hiány. Legalábbis, ami a recenziók számát illeti. De az olvasók érdeklődése is nyomon kíséri a sorozatot. Nincs ok hát a panaszra. Amit most szövéstünk, nem a kákán is csomót keresés szándékával tesszük.

Először is vitáznunk kell azokkal, akik valami mutatósabb, tartósabb külsőt szeretnének álmodni a sorozatnak. A mostani is szép. A védőborítón a minta azonos-sága a sorozat-jelleget hangsúlyozza, a változó színű nyomás pedig felkelti a figyelmet az új számra. A belső nyomdai kiállítással is meg lehetünk elégedve: egy vidéki műhely munkáját dicséri. S hogy csak karton a kötés? és nem vászon, selyem vagy bőr? Nézz meg valaki a hajdani Modern Könyvtárban megjelent *Szegény kisgyermek panaszait*, vagy Kaffka Margit novelláit, vagy József Attila, az előfizetők költségén megjelentetett kötetait. Véleményünk szerint maradjon a külső s — főként — maradjon az ár.

Kevésbé kielégítő viszont az, ahogy a borítón a kiadó bevezeti a sorozat egyes darabjait. Közismert, hogy a futra célja a reklámozás, s e néhány sor nem irodalom-történeti igénnyel szokott készülni. De ha már van ilyen — s helyes, hogy van —, éljünk vele ízléssel és mértéktartással. Tájékoztasson, ismertessen, derítsen kedvet az olvasásra, de nem úgy, ahogy Békés könyvében teszi. Félmondatonként olvashatunk ilyen szavakat: sikert aratott, jellegzetes típus, a ma levegője, megörvendezett, sikerült életkép, széles skálán mozognak, jóízű humor, írói erény, legerősebb, kitűnő, érdekesség, fordulatosság. Meg kellene húzni annak a fülét, aki ezt a fülszöveget írta!

A sorozat eddig megjelent kötetivel kapcsolatban van egy lényegesebb — tartalmi megjegyzésünk. Helyes, jó, kell ez a sorozat. De éppen ezek a könyvek nem jelenhettek volna meg már a sorozaton kívül is? Békés, Ladányi, Tóth Sándor az életnek és az írói érzésnek jócskán benne jár abban a korában, amikor már az írónak önálló kötettel kell kiállnia. Tóth Sándor kivételével ezeknek az íróknak öt-hat éve rendszeresen napvilágot látnak írásaik a folyóiratokban és antológiákban. Ne mondjuk, hogy elkéstek, de éppen ideje volt, hogy kötetüket kiadják. Szeretnénk, ha a sorozattal a kiadó nemcsak adósságot törlesztene, hanem újat, felfedezés-szerűt is adna az olvasónak. Persze egy folyóiratokban már évek óta kipróbált név kevesebb kockázattal jár, de ne riadjunk vissza attól, hogy a kiadó fedezzen fel tehetséget. S talán az sem lenne baj, ha több keresés és kísérletezés, változatosság és újszerűség, egyszóval: igazi fiatalság lenne a Fiatal Írók sorozatában.

Az új magyar Faust

(Goethe: *Faust*. A tragédia első részét és az Ős-Faustot fordította Jékely Zoltán, a második részt Csorba Győző. Az utószót írta Turóczi-Trostler József. A jegyzeteket összeállította Walkó György. Helikon Klasszikusok. 1959. Budapest.)

Az utószóban írja Turóczi-Trostler József: „Minden nemzeti irodalom befogadó készségének és befogadó képességének egyik kritériuma, hogyan tud megbirkózni a görög tragédiával, Dantéval, Shakespeare-rel és Goethe Faustjával.” Valóban a világirodalom — Goethe alkotta szó és gondolat — három másik nagy alkotása mellett hazánkban a Faust háttérbe szorult. A görög tragédiákat nem a fordítások, hanem Péterfy Jenő és Németh László tanulmányai vezették irodalmunk eleven áramába, Shakespeare fordítására a nagy korszak — Petőfi és Arany nemzedéke — legjobbjai fogtak össze. Dantét Babits Mihály szólaltatta meg nyelvünkön példaadó gondossággal és kiforrott művészettel, a teljes Faustot viszont Kozma Andor fordította le. Nem Kozma Andor becsületes munkájának és sokszor rokonszenves költészetének lebecsülése, ha a másik három nagy alkotás magyar tolmácsolásához képest elégtelennek valljuk próbálkozását. Érezték ezt műfordítóink is. Kosztolányi Dezső, Szabó Lőrinc, Jékely Zoltán több részlet fordításával igyekeztek a hiányon segíteni, Sárközy György pedig újra nekigyürkőzött az első résznek (1947), de az érdeklődés különösen az utóbbi években eleve nedett meg. Kálnoky László 1956-ban adta ki a második részt, Franyó Zoltán pedig Erdélyből felelt rá az első rész és az Ős-Faust fordításával (1959). Ez „előkészület” után jelent meg a múlt év végén a teljes magyar Faust. Sajnos nem egy író fordításában. Nyilvánvaló előnyei lettek volna, ha ugyanaz a művész szólaltatta volna meg mindkét részt, noha

éppen a Faust esetében alaposan indokolható a munka megosztása.

Goethe maga fejtegette Eckermannnak, hogy „az első rész szinte egészen szubjektív, szenvedélyesebb egyéniség műve; az efféle félhomályt igen kedvelik az emberek. A második részben pedig alig akad szubjektív elem, magasabbrendű, tágabb, világosabb, szenvtelenebb világ bontakozik ki benne, s aki nem forgolódott kissé a világban, nem gyűjtögetett tapasztalatot, nem tudja majd, mihez kezdjen vele.” Az első rész líraisága miatt emberibb, hiszen a Gretchen-szerelmem adja magvát, ezért az olvasók általában jobban élvezik. A második rész fejti ki igazában a fausti gondolatot: találhat-e az állandóan kereső, a mindig többre vágyó ember megnyugvást az életben? Van-e értelme az emberi küszködésnek? Az első rész tragikus befejezése mutatja, hogy zsákutcába jut, aki csak „önös” boldogságát akarja biztosítani, hogy Kölcsey szókincséből kölcsönözzünk. A második rész a „nagyvilág”-ba vezeti Faustot: a császári udvarba és az antik mitológia derűsnek látszó, klasszikus világába. Itt is megfeneklik a nagy akarat, végül a teremtő munka szerzi meg a boldog pillanatot a nyugtalan embernek, s menti meg Mefisztótól. Tehát filozófikusabb, gondolatokkal, célzásokkal zsúfoltabb a második rész.

A fordítók jól választották ki a rájuk eső szöveget: az érzelmesebb, könnyedebb Jékely Zoltán az első részt (és ennek első kidolgozását, az Ős-Faustot) vállalta, a töprengőbb, a fogalmazás gondját szenvedélyig mélyítő Csorba Győző a másodikat. Nemcsak azért érdekel bennünket jobban ez utóbbi, mert fordítója köztünk él, hanem azért is, mert inkább szól korunkhoz, és ez a nehezebb probléma. Mint láttuk, Goethe maga is tartott attól, hogy a közönség nem érti majd

meg, s valóban jó száz évvel a Faust befejezése után (1832) Babits Mihály így számol be a második részről: „Túlságos gazdagság, s egy kissé szét is hull, önnön terhe alatt. Goethe nem olyan hatalmas egységesítő és komponáló, mint Dante. A *Faust* kiegészült formájában mégis csak az *Isteni Színjáték*hoz hasonlítható. Nem csupán hatalmas belső méretei miatt, ahogy egy kor egész tudását, szín-skáláját s lelki küzdelmeit egybefogja. Hanem úgy is mint nehéz, sőt egy kicsit ezoterikus költemény, kevesek számára való. Goethe, saját szava szerint, sok mindent „titkolt bele”. Ez a mű egy hatalmas edény volt, kemény tartó kincsei számára. Goethe művei rendszeren ilyen tartók, amikbe alkotójuk életdarabkákat rejtett bele;... Hosszú életében állandóan írt, s az egyetlen egység, amiben ezt a gazdagságot látni lehet, az író életének egysége. Végre is ebben az egységben kell látni a *Faust* töménytelen részletét és titkát is.” (Az európai irodalom története. II. k. 184—85.) Tehát Babits is az életrajz alapján érti meg a művet, mit várhatunk az átlagolvasótól? Pedig ez az igazi tragédia, ez felel a közösségi ember kérdéseire, s látszólagos kűszált-ságával, változatosságával, nyugtalanságával, kicsinyes részleteivel és nagy táv-lataival létezésünk igazi tükre.

A második rész fordítását a tartalmi gazdagságon, a folyton buggyanó és sercegő gondolatokon, a változatos versformán, egy szorgalmas élet írói munkájában összegyűjtött páratlanul gazdag szó-kincsen kívül megnehezítik a „titkok”, a még ma is vitatott célzások és vonatkozások. Gyakran nem tudhatja a fordító nem laposítja-e meg egyik-másik utalást, nem lesz-e túlságosan szabatos a magyar szöveg, amikor kétértelműnek kellene maradnia.

A későbbi fordító természetesen előnyösebb helyzetben dolgozik, mint az előző: felhasználhatja a korábbiak eredményeit, és elkerülheti buktatóikat. Kálnoky László — igen helyesen — megjegyzésben közölte, hogy 75 sort átvett a régebbi kísérletekből. Ezért is kínálkozik most az alkalom, hogy Csorba Győző munkáját a három évvel korábban megjelent fordítással hasonlítsuk össze. Az első példát vegyük a második résznek mindjárt kezdetéről, amikor Ariel, a lé-

gies szellem másodszor szólal meg, s Goethe hangfestő szavak halmozásával érzékelteti a nagy változást, amelyet a napkelte idéz elő a természetben. (Elöl közlöm Kálnoky szövegét, aztán Csor-báét):

„Halld, a hórak fergetegje
mint hatol szellemfülekbe,
már az új napot jelezve!
Sziklakapu nyögve tárul,
Phoebus mennydörögve száguld,
zeng a fény, nincs arra szó!
Trombitálnak, harsonáznak,
szem káprázik, fül kifárad,
hallatlan s nem hallható.
Bújjatok virágkehelybe,
mélyre, csendesebb helyekre
sziklarésben, lomb alatt:
kit elér, süket marad.”

„Halld! A hórak áradatja!
Szellemeleknek hirül adja:
Itt az új nap pirkadatja!
Szirtkapuk nyílnak zörögve,
Phoebus vágtat mennydörögve;
Zengve hull a fény alá!
Harsonák, kürtök riognak,
Fül kifárad, szem hunyorgat,
Hallatlan — s ki hallaná?
Bújjatok szirmok közébe,
Mélyre, mélyre, csönd ölébe,
Szikla rejtse, lomb, levél!
Mind süketté lesz, kit ér.”

Mindkét szöveg általában híven idomul az eredeti tartalmához és formájához, de Kálnoky a kilencedik sorban mintha rosszul értelmezné az eredetit. Tautológiát használ („hallatlan s nem hallható”), pedig a sor második fele, mint Csorba helyesen fogja fel, bevezeti a következő négy sort (— aki meghallaná Phoebus vágtatásának fülrepesztő hangjait, meg-siketül). Mindkettő megértette, hogy mozgalmasság érzetét kívánja az eredeti, de Csorba jobban érzékelteti az izgalmat. Olvassuk el egymás után az első három-három sort. Kálnoky egy mondata helyett Csorba négy rövid mondatba, illetve két felkiáltásba és két mondatba oldja a szöveget, s ezzel szinte indokolja a következő nagy eseményt. Azután kinyílik „nyögve”, illetve „zörögve” a sziklakapu, és elindul a Napisten-Phoebus, elterjeszti a világosságot: Kálnoky

szerint: „zeng a fény, nincs arra szó”, Csorba szövegében pedig: „Zengve hull a fény alá!” Nyilvánvaló, hogy az elmélkedő „nincs arra szó” megszakítja a sorozatos mozgást, a második megoldás pedig előkészíti. Minden szót nem vitathatunk meg, bármilyen tanulságos lenne (például: mennyivel több cselekvést éreztet, és mennyivel emelkedettebb a „Harsonák, kürtök riognak”, mint a „trombitálnak, harsonáznak”!), de meg kell állapodnunk a befejező négy soron, mert itt kiderül, mi a különbség a két fordító eljárása közt. Kálnoky hívebben követi a német szöveget, de mennyivel kifejezőbb Csorbáé a „mélyre” szó megismétlésével, s régi költészetünk egyik kezdetlegességében is nagy erejű formulájának, a közlésnek alkalmazásával („Szikla rejt-sen, lomb, levél”)! A képlet létezéséről Goethének még sejtelve sem lehetett, mégis jobban illik a kora egész műveltségét magába olvasztó eredetihez, mint a pontosabb fordítás. Több részlet egybevetéséből is kiderülne, hogy Kálnokyra jobban ránehezedik a filológiai felelősség, nem meri, vagy nem tudja szabadjára ereszteni mondataalkotó képzeletét. Csorba pontosan ragaszkodik az eredeti értelméhez, de a szavak megválogatásában költői leleményességét követi. Következetesebben valósítja meg azt az elvet, amelyet már Pázmány Péter tűzött ki: a magyartított idegen szöveg olyan legyen, mintha „először magyar embertől magyarul íratott volna.”

A másik különbség Csorba Győző nagyobb költői gyakorlatából, tudatosabb művészetéből ered. Ha megfigyeljük Kálnoky rímeit az idézett szövegben, elfogadható asszonáncok, legfeljebb egy helyen döccen (tárul-száguld). Az új fordítás szemmel láthatóan a rímek hangzatosságára törekszik, hisz Ariel aeolhárfa kísérettel éneklí mindezt. Inkább azonos raggal bővített azonos szófajokat használ, hogy a dallamosságot biztosítsa. Így is akadnak olyan szellemes megoldásai is, mint „áradatja-adja-pirkadatja”: két szótagos, majdnem tiszta, jól zengő rímek, s a két ige főnevet kap közre, tehát a szófajok sem azonosak.

Néhány sorból még nem szabad általánosítanunk, lássunk más példát is. Az ötödik felvonás első jelenetében az idillikus boldogságban élő házaspárt szim-

bolizáló Philemont és Baucist meglátogatja egy vándor, régi ismerősük. Beszélgetésükből ismerkedünk meg az öreg Faust nagy alkotásával, a tenger szárításával, amelyet azonban megront, hogy ezt is Mefisztó segítségével valósítja meg. Philemont a bőbeszédű öregasszonnyal mesélteti el ismerősüknak a nagy eseményt. (Megint az 1956-i kiadás szövegét közlöm előbb, aztán az újat):

„Nappal meddő szolgálárma,
mit sem ért csákány, lapát;
s hol lángraj gyúlt éjszakára,
másnap ott állt már a gát.
Embervért áldoztak, éjjel
hallottunk halálsikolyt;
s hol a tűzsáv vízig ért el,
reggel ott csatorna volt.
Most már ligetünkre sóvár
s házikónkra e pogány,
és tőlünk alázatot vár
úri szomszédság jogán.”

„Nappal hasztalan zajongott
Ásó, csákány, szolgálhad.
Am hol éjjel láng hunyorgott,
Reggel ott már gát szaladt.
Még talán embert is öltek,
Éjjel jajszó hangja szállt,
S hol tűzkigyók vízre törtek,
Másnap új csatorna állt.
Most meg már az átkozottnak
Berkünk, házunk kellene;
Úri szomszéd, gögje oly nagy,
Eltipor minket vele.”

Az új fordítás a klasszikus idill egyszerű vénasszonyát beszélgeti. Szókészletét a mindennapi élet kifejezései alkotják. Még arra is ügyel, hogy csak ott alkalmazzon enjambement-t, ahol az eredeti miatt elkerülhetetlen, de ott is értelmes szakaszokra tördeli a rím a mondatot. A régebbi kísérlet viszont „meddő szolgálármát”, „lángrajt”, „halálsikoly”-t, „sóvár” urat, „szomszédgög”-öt emleget. Vagy nem elég bőseges a magyar szókészlete, vagy stílusa nem elég hajlékony.

Kálnoky László fordítása gondos, becsületes, többször ötletes munka eredménye, amely alighanem segítette, ösztökölte Csorba Győzőt is. Csorba Győző műve a legsikerültebb műfordításaink közé tartozik. Jól tud magyarul, szókészlete bő-

seges, s ebből táplálkozik hajlékony, árnyalt stílusa. Költői tehetsége: képzelete, emberformáló képessége révén aztán sikerül az öreg Goethe gondolati és nyelvi gazdagságát, a jelenetről jelenetre és szereplőről szereplőre változó mondanivalót, nyelvet, versformát magyar nyelvi formákba önteni anélkül, hogy erőltetettséget látna az olvasó. Egy-két feszesebb, újraolvasásra készítő sor ugyan akad Csorba szövegében, de előbukkan efféle az eredetiben is. Ha egészen síma, gördülékeny lenne a fordítás, meghamisítaná a Faustot, amelyben néha — különösen itt a második részben — meglátszik az alkotó küzdelme a szavakkal.

Goethe nagy műve nemcsak világirodalmi jelentősége miatt komoly feladat a különféle nemzeti irodalmak számára. Minden nyelv írójának erőpróba is: vál-

lalkozhatik-e ilyen sok rétű, nagy igényű mű sikeres fordítására. A most megjelent magyar kiadás pályájuk derekán élő költőkre bízta ezt a szép munkát, akikben még él az ifjúság vállalkozó kedve, sőt néha merészsége, de szerepek már tapasztalatot, tanultak már mértéktartást, alázatot is. Jékely Zoltán és Csorba Győző, mindketten elsajátították Petőfi-Arany nagy eredményeit, művészetükbe olvasztották a „Nyugat” nyelvi újítását, sőt átmentek a modernebb kísérletek tisztító tűzén, de mindketten már mint múltra tekintenek vissza minderre. Az érlelődés korszakába jutottak, amikor tisztában vannak képességeikkel, tudatosan használják költői eszközeiket. Legjobb időpont az igazi műfordítás, azaz a művészi újraköltés számára.

FÁBIÁN ISTVÁN

Hunyady József: A fekete lovag

(Móra Ferenc Kiadó)

Nem lévén illetékesek a regény történelmi hitelességét megítélni, megkönynyebbülten olvassuk az impresszumban, hogy erről szaklektor kezekedik. Így minden figyelmünket a regénynek mint írói alkotásnak szentelhetjük, a művészi hitelesség vizsgálatának.

Hunyady József egyébként is „vizsgázott” már történelemből, a *Hollós vitéz* című regényében. Ugyanabba a korba vezet *A fekete lovag* is, de mintegy „alulról” mutatva be az eseményeket. Nem Hunyadi János áll a középpontban, hanem Küsgergő, a dunaszentandrás legényke. Az ő sorsa és magasbaívelő pályája hivatott egyrészt a történelmi eseményeken úgy áthaladni, hogy azokat is megismerjük, másrészt példázni egy népi származású vitéz érvényesülését a haladó gondolkodású Hunyadi maradi környezetében.

Küsgergő faluját a törökök fölégetik, lakosait kiirtják, s a fiút is csak az arra portyázó Hunyadi lovasai mentik meg az elhurcoltatástól. Hunyadinak megtetszik a talpraesett legényke, magához veszi és apródot akar belőle faragni. Itt szélesek ki Küsgergő egyszálú története társadalomábrázolássá: a romantikus színe-

zetű ifjúsági irodalom módszereivel, tenát kissé rikító színekkel, markáns vonásokkal, de elevenen, megkapóan és humorosan. Hunyadi sorsdöntő összecsapásra készül a törökkel, a népi erőkre támaszkodva — várában azonban még a feudalizmus az úr, az a XV. századi feudalizmus, amely a rönesszanszból addig még csak a gátlástalanságot tanulta meg. Ahány nehézséget csak le kell győznie Küsgergőnek, annyi vonása lepleződik le a feudális önkénynek. Sértett önértékében meggyomrozza a még suttyó (és ugyancsak krakéler) Hunyadi Mátyást, nem tudva, kivel van dolga — magára vonja Szilágyi Erzsébet kotlós haragját és, igaz, Hunyadi parancsára Mátyással együtt, karcerbe kerül. Parasztfiú lévén meg kell kótolnia a nemesúrfik minden pökhendi praktikáját, s amikor beleszeret a kincstartó lányába, Koczogh Annácskába, szerencsétlenségére a legitívá-nyabb úrfi, a romantikusan sötétlelkű és züllött Boromissza Gábris főapród a vetélytársa, aki hamis váddal deresre húzatja Küsgergőt, sőt a várból is kitaszftatja.

Sértettség, bosszúvágy, viszonzott, mégis elérhetetlen szerelem: íme a regény

valamennyi főrugója kifeszült, hogy Küsgergőt a legváltozatosabb kalandok világába repítse, majd végül Nándorfehérvárra irányítsa, ahol az ostrom alatt a fiú kitünteti magát, bocsánatot nyer minden elkövetett és el nem követett vétkeért, és elnyeri rég nem látott szerelmesének kezét, mégpedig magának a haldokló Hunyadi Jánosnak áldásával.

Nem nagy öröm az olyan történelmi regény, amelyben több a történelem, az adatgyűjtő buzgalom nyoma, mint a regényírói lelemény. Hunyady József elmélyült és fróilag is megérlelt korismeretét dicséri, hogy regényében művészi szempontból is az a legjobb, ami történelmi anyag, konkrétum, vagy legalábbis ami azon alapszik: a Hunyad-vári élet már említett bemutatása, a korabeli szokások, hadicselek, közbiztonsági állapotok stb. stb. leírása, vagy például a török veszedelem elleni intézkedéseket megtárgyalandó országgyűlés víziószerűen lázas, de erőteljes, drámai ábrázolása.

Nem szerencsés az újabb keletű felfogás, amely mereven szembeállítja a csüggesztőn tanulságos tanregényeket a csupa-kaland történetekkel, mondván, hogy ez utóbbit kell az ifjúság kezébe adnunk. Hunyady József is áldozatául esett ennek a felfogásnak. Küsgergő története nagy vonalakban világos frói mondanivalót fejez ki: az alulról felfelé törő legény megaláztatását, hányattatásait, majd hősiességének, egyéni kiválóságának jutalmát abban a korban, amikor Hunyadi János — a maga körében és a maga osztálykorlátain belül — a nép és a nép fiainak igazát érvényesíteni segítette. Nagy vonalakban erről szól a regény.

Am attól fogva, hogy Küsgergőt kiebrudalják Hunyad várából, *A fekete lovag* olvasása egyre inkább kedvünket szegi. Eppen mert kalandba nincs hiány: rabmunka a sóbányában, országjárás a táján csepürágóval, aki melleleg Hunyadi kémje is, — van itt sülyesztő, medveverem, lány fiúruhában, tör és kardpárbaj, méreg, lajtorja az ablakban, vérdíj, üldözés, bosszú és viszontbosszú... A regény elején a drámai jeleneteket nyugalmas részletek váltogatják, s ez biztosítja a történet epikus lélegzetvételének ritmusát, helyet adva az árnyaltabb ember- és társadalomábrázolásnak. Később

azonban ebből keveset kapunk, nincs megállás, nincs pihenő, nincs ritmus. Itt-ott mintha már már a kalandregény, vagy inkább a kalandos film paródiáját látnánk. Például (nyilván maga az író is jót mulatott, amikor megírta): Nándorfehérvár fölött a dunai vízi csatában Küsgergő az egyik elfoglalt török hajó árboc-kosarában ül, amikor összeütköznek egy másik hajóval; Küsgergő az árboc mint valami parittyá „átlövi” a másik hajóra egyenesen a Hunyadi Jánost körülvevő törökök nyakába, s ő előreszegezett kardjával röptében döf át egy basát.

A száguldó kalandszerűség még nem hiba, ha nem csábítja az író olcsó fogásokra. De amikor az izgalmak tetőpontján azt olvassuk, hogy Küsgergő a leghevesebb hadakozás közepette sem mulasztja el, hogy magára öltse fekete ruháját és fekete álarcát (innen a Fekete lovag név), — akkor már a sárgaregények olcsó romantikáját érezzük. Bizonyos, hogy az író is furdalta emiatt a lelkiismeret, s ezért közbe-közbeiktatott néhány erőszakoltan exponált, szimbolikus motívumot, az eszmei mondanivaló megmentése érdekében. A züllött, becsstelen Boromissza — aki persze gyáva is — csakis az ugyancsak hitvány Czilleiek rokona lehet; Küsgergő cimboráinak kiválasztása szintén kiszámítottnak hat: az egyik *román*, Laurentiu, a másik a *rác* Golubán, aki a *román* Ioannával, a harmadik, a *szász* Flórián pedig a *zsidó* Rebekával ugorja át szerelmében a nemzetiségi és faji korlátokat, — a nemzetiségeket és fajokat összefogó Hunyadi-pártot, Hunyadi-tábort ekként képviselve.

A regényen meglátszik, hogy az író sokat foglalkozott Hunyadi Jánossal. Az ő alakja — bár viszonylag keveset szerepel — a legélőbb; eleven ellentmondások ritmusára lélegzik: keserűségében átkozza hazáját, de vagyonát és életét hajlandó adni érte, — a maga korában példátlanul megértő a néppel szemben, de ugyanakkor ötmillió holdas földesúr, aki a szökött jobbágyot éppúgy fölköttetné, mint a törzsökös maradiak. Úr: a kedvezményeket ő akarja megadni, de kiharcolni, követelni nem engedi. Ha alakjában van valami romantikus, akkor csak a méreteiben.

Érdemes és kell is külön beszélni Hunyady nyelvéről. Saját nyelvet csinált. Archaizáló kifejezéseket gyártani még nem nagy dolog, de közel ötszáz oldalon — kalandok sodrában, a legkülönbélebb helyzetekre, hangulatokra alkalmazva — tartani ugyanazt a krónikairói-népmesei hangot: ez már elismerésreméltó művészi teljesítmény. Öröm, ha *parázs udvarlásról* olvasgatunk, *imádságosan szép páncélzatról*, vagy amikor az évek múlásáról ilyen szép kifejezést találunk: „*énfelettem már elrepült az angyal az ötödik kereszttel*”; másutt meg ez a költői kép: „*Gyereksírás, asszonyi jajveszékelés és kétségbeesett sopánkodás bugyborékkolt a sűrű félhomályban*”. Ekkora stílus-erőfeszítésnek persze ára is van: olykor sokalljuk már a szív *lökögését*, *lökkenését*, *dombérolását*, a legények *virgódását*, a mívész szép *bokályt*, a *dancskert*, s azt, hogy a szem nem *kidülled*, hanem *kidölled*. Az *akárha* állandó használata a *mintha* helyett modoros, és annál indokolatlanabb, mivel a függelékben közölt Szilágyi Mihály-féle, tehát korabeli szöveg nyugodtan használja a *mintha*-t. A közismert kifejezések kerülése folytán viseli a denevér a szerencsétlen *bőregér* nevet, amely jóval a Hunyadiak kora

után született, a német *Fledermaus* sajátóhibás fordításából (az F betű lemaradván lett a *Ledermaus* — bőregér). De még a Horthy-hadsereg jutasi altisztjeinek szóvirága is be-becsúszott: „*hiába ugatok?*” „*teneked ugatok!*”... sőt napjaink értelmetlen bürokratikus kifejezése is, amely szerint Küsgergőt „*maradékatalanul*” zárták be a karcerbe (mije maradhatott volna szabadon?)

*

Sikert jósolni a regénynek most, amikor már jórészt elfogyott, nagyképszerűség lenne. A 14 éves felüli ifjúság, amelynek a kiadó a regényt ajánlja, örömet fojtja vissza a lélegzetét az izgalomtól, és ha már ezt teszi, inkább Hunyady József adjon rá okot, mint a silány ponyva. De ez nem változtat azon a véleményünkön, hogy gyengébb tehetségtől bizakodva fogadnánk ilyen könyvet, Hunyady azonban olyan képességekről tett már (ebben a regényben is) tanúbizonyságot, hogy a Fekete lovag kalandjainak kábulatából fölocsúdva kissé kedvetlenül tesszük le ezt a könyvet: a könnyebbik végét fogta meg.

LÉKAY OTTÓ

Szinnyei Júlia: Hajnal

(Szépirodalmi Könyvkiadó)

Roger Martin (du Gard) a „Vén Európában” huszonnégy óra történetébe sűrített, háthoronzogató körképet festett egy francia kisváros lakóiról. Szinnyei Júlia második könyvében egy déldunántúli városszél öreg házának lakóiról igyekezett hasonlóképpen átfogó képet nyújtani. Tegyük hozzá, hogy ez a kép szintén nem szívvidámító. A „Hajnal” egy idáig alig ismert és — nem hódolva az irodalmi életünkben kelleténél többször látott példának — önreklámozással sem dobravert képességű, méghozzá nagyképeességűnek ígérkező író második könyve. Tehetséges regényírókban nem dűskálunk különösképpen, így Szinnyei Júliára már csak ezért is érdemes lenne figyelni. Első regényét, a „Szőlőboszorkány”-t, indokolatlanul agyonhallgatta a kritika. Ez

annál is inkább sajnálatos, mert a „Hajnal”-ban a „Szőlőboszorkány” egyes szereplői (Ferencziné és leánya) újra felbukkannak. Noha nincs módja bizonyosságot szerezni, a kötet befejezése után az olvasónak az az érzése, hogy az író alighanem tovább gombolyítja majd egyes szereplőinek sorsát egy újabb regényben.

A „Hajnal” szereplői kispolgárok. Munkásemberei is ahhoz a réteghez tartoznak, melynek tagjaira a kispolgári életforma és főleg életideálok követése jellemző. Kokas házfelügyelő, a tekéző Kolos Iván, Márta, a felesége, Soltné, Limai, a „bálna”, a szenilisen is ravasz Rózsa Mihály és deklasszáldott felesége, Eszter, egyformán ugyanabban a szűk körben mczognak. Mindennapjaiknak a pletyka és a buja, fülledt érzékiség ad tartalmat,

van ítelve, azonban tagjai egyelőre még életük reménytelenül sivár és még ha jót akarnak is, mint Kolosné vagy Boldizsárné, szándékaik hajótörése sem bizonyít mást, mint hogy ez az embertípus és ez a magabazárt, egocentrikus, önző életforma halálra van ítelve. Halálra tízezerszámmra élnek Magyarországon. Nevelésük és átalakításuk, főleg pedig gyermekeik helyes irányba terelése fontos feladatunk, tehát csak jó és helyeselhető, ha az író rájuk irányítja fény-szóróját. Főleg azzal hat az olvasóra, ahogy a szülei nyomasztó környezetéből kitörni akaró fiatalok vergődését ábrázolja. Solt Annus tizenhat éves fejjel házasságba menekül, zsákutcába jut, és részeseges férje mellől, két gyerekkel, érkezik vissza oda, ahonnan elindult. Az agyonkényeztetett, pátyolt Boldizsár Ági, szülei tudta nélkül, terhességének harmadik hónapjában köt házasságot, és igazán csak a benne rejlő jó természetnek és szerencséjének köszönhető, hogy ez a házasság (a jelek szerint) sikerül. A ház összes gyermekei tiszta és nem tiszta úton kuporgatják forintjaikat. Céljuk alvilági: egy magnetofont szeretnének vásárolni, hogy a szemük előtt zajló szennyes élet beszélgetéseit kihallgatva, zsarolóbandát alakíthassanak és sok pénzt szerezhessenek. (Miért is lennének ebben a házban egy gyerekcsapatnak emelkedettebb céljai?) Ezenkívül félénken igyekeznek rálépni a körülöttük burjánzó testi szerelem messzire vezető ösvényére. Solt Arankában regényírási tervekké sűrűsödnek a lefojtott érzelmek, és Kokas Rózsi is érezhetőleg valami mást akar, noha az író annak érzékeltetésével már adósunk marad, hogy mit. Kolos Hajnalnak azonban, a kötet szimbolikus értelmű névadójának sikerül. Kifőz ebből a körből, amely pedig az ő esetében „csak” a vak és szűklátókörű anyai szeretet börtöne. Nem köti magát ahhoz a férfihoz, akit — talán — szeret, hanem elmegy hazulról, fizikai munkás lesz, és az olvasó abban a reményben teszi le a könyvet, hogy boldog.

A gyerekek ábrázolása mellett még

bőven kínálkoznak finom művészi érzékel megírt jelenetek. Szinnyei Júlia ugyanis még igen sok szereplőt mozgat regényének 392 oldalán. Pontosan negyvennégy ember arca bukkan föl hosszabb-rövidebb időre, és ez a sokaság a kelletnél jobban megterheli az olvasó emlékezetét. A mozaikszerűen felvillanó képek nem mindig használnak a jellemábrázolásnak, és azt sem teszik különösebben érzékelhetővé, hogy a cselekmény tulajdonképpen két év alatt, 1953 és 1955 közt zajlik. Kevesebb több lett volna, hiszen a tizenkét alaposabban jellemzett főhős ábrázolása sem mindig sikerült (pl. Kolos Iván). Ha az író „belülről kifelé” érzékelteti gondolkodásmódjukat, érzésvilágukat, szinte sosem téved vakvágányra. Annál bántóbbak az olyan kitérések, amikor váratlanul „tétéleket” mond és ex cathedra szól (pl. 143. és 169. o.), vagy szinte minden átmenet nélkül, brosúraízű szölamokat ad épp legrokonszenvesebb szereplőjének szájába. (110. o.)

Szinnyei Júlia írói nyelvének nincsenek különösebben jellegzetes sajátosságai. Az általánosan beszélt köznyelven ír, ami nem egy nagy írásművésznek volt már tudatosan követett módszere, és ami könyvét kétségtelenül olvasmányossá teszi. Ugyanakkor azt a veszedelmet is magában rejt, azonban, hogy tollából általánosan használt pongyola és magyartalan kifejezések is papírra kerülnek. („És a verset leközölték.” 26. o.) Ez annál inkább kár, mert Szinnyei Júlia eddigi két könyvével komoly írói rangot biztosított magának. A siker és az írói talentum azonban egyformán kötelez is. Méghozzá arra, amire — úgy érezzük — Szinnyei Juliának különleges hajlandósága van: a mélyebb emberábrázolásra. Bajos lenne tagadni, hogy a világos és tiszta jövőndő építését a — nem egyszer még közöttünk lappangó — múlt sötétiségének művészi megjelenítésével is lehet segíteni.

Szinnyei Júlia ezt teszi „Hajnal” című sokatígérő regényében.

O. I.

Halász Előd: Thomas Mann

(Irodalomtörténeti kiskönyvtár Gondolat kiadása)

Annak idején Gyergyai Albert Thomas Mannról írt esszéje volt a nagy író magyarországi értékelésének nyitánya. Azóta több bátor úttörő jellegű írást olvastunk, melyek a rengeteg szerteágazó problémakört egy csokorba összekötő életmű megértését és propagálását igyekeznek elérni. Ezeknek sorában igen előkelő hely illeti meg Halász Előd Thomas Mann tanulmányát.

A tanulmány olvasmányának is igen érdekes. Aki valamelyest is jártas Thomas Mann műveinek boncolgatásában vagy vannak ismeretei róluk, nehezen tudja egy szuszra való elolvasáshoz felcsigázott érdeklődését visszafojtani. A kiskönyv olvasása azt a benyomást kelti bennünk, hogy az esszéíró versenyt fut a tudományos kutatóval és meg is nyeri ezt a versenyt. Tudjuk, hogy ez csaknem minden népszerű ismeretterjesztő írás esetében így van. De Thomas Mann értékelése, egy-egy művének elemző magyarázata még nem mondható megállapodottnak, s így Halász Előd egyik-másik megállapítása elsietettnek, vagy legalább is nem eléggé indokoltnak látszik.

Egy-két ilyen megállapítását említtem csak meg; ezekkel szeretnék vitatkozni, mert úgy látom, hogy Thomas Mann egész értékelésének sarkpontjait érintik.

Az első az író fejlődésének a kérdése: az út, amelyet az első és a második világháború között megtett. Halász Előd a politikai tevékenységet magasra értékelő íróról megemlíti, hogy: „Ezt ugyanaz a Thomas Mann mondja, akinek még az első világháború alatt az apolitikusság vádjá ellen kellett védekeznie...” Az igazság az, hogy Thomas Mann akkor még nem is igen védekezett az ilyen vádak ellen, hanem egyszerűen az apolitikus német irodalmat és szellemi életet védelmezte a nyugat-európai (főképpen a francia) demokratikusan politizáló írőkkel és intellektuelekkel szemben. A goethei értelemben vett „ruhige Bildung” álláspontjáról jutott el a második világháború békeharcos német írójáig. Ezért fejlődésének jelentősége, a nagy fordulat (szinte 180 fokos!), amit megtett, egye-

temesen példaadó is így az egész német szellemi élet számára.

A másik kérdés, amiről vitatkozni lehetne, így hangzik: „miért nem volt soha igazi német polgár?” A tanulmány szerzője így fogalmazza meg a kérdést a Doktor Faustus regény értelmezéséről szóló részben, de utal rá a Buddenbrook-ház tárgyalásakor is. Ez a kérdés így szó szerint talán akkor lenne helytálló, ha a német polgárt és mindazt, amit Thomas Mann „német polgárság”-on ért, csakis a francia és angol polgári osztály érték-skálájával mérnénk le. De ez nem elégséges Thomas Mann mélységének megértéséhez. Nos, az a véleményem, hogy Thomas Mann ilyen értelemben nem írt a német polgárról. (Sőt éppen ellenkezőleg, azt igyekezett igazolni, hogy nem a franciák és angolok, hanem a németek az „igazi” polgárok.) Mert különösen elméleti jellegű fejtegetéseiben, — amelyekkel nem egy szépirodalmi alkotását kiegészíti, magyarázza, — a régi patricius polgárságot azonosítja általában a németiséggel, a németiség kulturált magatartásával. (Betrachtungen eines Unpolitischen stb., stb.) A Buddenbrook-ház bíráló epikus ábrázolásmódját csak mi értékelhetjük ma úgy, mint társadalom kritikát. Az író számára fájdalmas önvallomás volt ez a regény. És éppen legnagyobb műveiben még akkor is fájdalmas, gúnyos öniróniával látja ennek a régi életformának a pusztulását, ha regényhőseiben (Hans Castorp, Leverkühn stb.) és saját magában legyőzi azt, illetve egy további fejlődési fokot (demokrácia, szocializmus) jelöl ki. A tanulmány az adott keretekhez viszonyítva is talán nagyobb mértékben éreztethette volna, hogy milyen értelemben használja Thomas Mann a „polgár” szót, és hogy az egész mai német társadalom (és bizonyos értelemben a nyugati polgári világ) részére nyújt perspektívát önmagának és hőseinek a fejlődésében.

Halász Előd sok más megállapításával lehetne még vitatkozni. Persze, ez a tanulmány dicséretére válik. Nehéz, rendkívül bonyolult kérdésekhez hozzá mert

nyulni, és értékelései általában jól meg-
alapozottak. Legalaposabb és legrészle-
tesebb képet a Buddenbrook-ház és a
Doktor Faustus c. regényekről rajzol, va-
lamint egyik-másik novelláról. (Pl. A
halál Velencében; Mário és a varázsló
stb.) Amint az utószóban írja, a József-
regények problematikáját éppen csak
érinti, de ugyanez vonatkoztatható kisebb
mértékben a Varázshegyre is, amelyben
például Hans Castorp fejlődése sokkal
tovább megy és mélyrehatóbb, mint

ahogy azt a tanulmány alapján feltételez-
hetnénk.

A tanulmány egészben véve hézagpótló
munka. Szakavatott kézzel állítja elénk
a polgári korszak hanyatlásának nagy
epikusát. A „kiskönyv” határozott lépé-
sekkel lendíti előre Thomas Mann meg-
ismerését, magyarországi kultuszát és bi-
zonyos, hogy sok ösztönzést adhat a ku-
tatómunka számára is.

BELLYEI LÁSZLÓ

Vajkai Aurél: Bakony

(Gondolat Kiadó)

Végre a régi Bakony sajátos népi éle-
téről is jelent meg összefoglaló néprajzi
mű. A magyar néprajzi irodalom az
utóbbi évtizedekben egymás után alkotta
meg egy-egy táj összefoglaló jellegű,
irodalmi igényű néprajzi monográfiáját.
Györffy István a Nagykunságról, Szűcs
Sándor a Sárretről, Kiss Lajos a hód-
mezővásárhelyi szegény emberekről,
Gönczi Ferenc Göcsejről, Kiss Géza az
Ormánságról írt könyvet. Ezek a mű-
vek teljességükben mutatták meg a táj
régí népe életét, s nemcsak a szakember-
eknek, hanem a nagyközönségnek is
szóltak.

A Bakony érdekes, színes, gazdag s
szükségszerűen elmúló régi világáról ed-
dig nem jelent meg ilyen krónika. Talán
Főtös Károly lebbentette fel a fátylat
valamennyire az egykorú Bakonyról, de
művének nem volt korszerű folytatója.
Ezt a hiányt pótolta Vajkai Aurél köny-
ve: A Bakony néprajza.

Ízelítő a régi Bakony népéletéből —
így lehetne egy mondatba összefogni a
kötet mondanivalóját, amely az elmúlt
század népéletének érdekes, változatos
ismeretanyagát és helyes szemléletét tar-
talmazza.

Ha később jelent is meg a Bakony
néprajza más tájak összefoglaló népraj-
zánál, kárpotl bennünket a késésért a
könyv korszerű társadalomszemlélete. A
nép életét, szokásait nem merev formák-
ba megkövesedve ábrázolja, hanem vál-
tozásában, fejlődésében. A népszokás
Vajkai elemzésével megvilágítva nem hat

lezárt, időtlenített örök jegyként, hanem
az adott gazdasági-társadalmi helyzet
következményeként, amelyet a táj ter-
mészeti képe és a nép ízlése formál. Vaj-
kai könyve világosan jelzi, hogy az egyes
néprajzi jelenségek miként változnak a
gazdasági alap és a társadalmi szerke-
zet változásával, s hogy viszi sok eset-
ben tovább a sajátos ízlést és formát a
nép, érvényesülést teremtve a formában
az új tartalomnak.

A könyv áttekintést nyújt a Bakony
földrajzi és néprajzi képéről. Az életet
s a jelenségeket egyszerre láttatja a tu-
dós és a nép szemével, ábrázolása ezért
rendkívül reális. Lépten nyomon lelep-
lezi a múlt romantikus Bakony-szemlé-
letét. Nála az erdő — miként a népnél
is — nem vadregényes jelensége a ter-
mészetnek, hanem a természettel való
küzdelemnek nehéz terepe. Itt a mun-
kálkodó embernek ugyancsak helyt kell
állni. A Bakony erdeje pl. erejét meg-
feszítő küzdelemre készíti a kanászt,
aki esőben, hóban, melegben küzd a bok-
ros-fás tájon az állandóan mozgó, vo-
nuló, szaladgáló disznósürhével.

Az előjáróban adott történeti áttekin-
tés értelmezi a mondanivalót. Az erdő-
ről és az emberről, a gyűjtögetésről, a
gazdálkodásról, az iparról, a kereskede-
lemről szóló fejezetek rövidségük ellené-
re is teljességgel hatnak, bővebb feldol-
gozásban sem sok lényegeset lehet hozzá-
tenni az itt elmondottakhoz. A táplálko-
zásról szóló fejezete viszont csak a kü-
lönlegességeket adja. A könyv legtöké-

letesebb fejezete a település, a ház, a lakás leírása. A tudós kutatómunkájának ez a része teljesen feltárt, rendszerezett, befejezett.

A könyv egyúttal népi kultúrtörténetet is ad. A néprajzi jelenségeket a művelődéstörténet szemmértékével elemzi, s beállítja azokat a társadalmi haladás áramkörébe. Lényeges pl. amit a szerző a népművészet fejezetben a falu ízléséről mond. Hasonló megfigyeléseit jó lenne bővebben kifejtenie, hogy megállapításával napjaink népművelésének is segítségére legyen.

Kissé soványnak érezzük a társas élet, dal, muzsika fejezetet. Ez onnan van, hogy a könyv elsősorban a tárgyi nép-

rajzot dolgozza fel, továbbá, hogy a szerző általában csak saját gyűjtésére támaszkodik. Ilyen összefoglaló műben szeretnénk volna megismerni a korábbi bakonyi gyűjtések elszórt, alig hozzáférhető anyagát is. (Szegedi fiatalok dudari néprajzi gyűjtése, a táj népdal- és néptáncincse, stb.) Sok viszont a boszorkányos történetek anyaga, s hiányzik az etnikai jelenség társadalomlélektani magyarázata.

Az ábrázolás irodalmi igénye, a szép, világos, érdekes nyelvezet könnyen olvashatóvá, élvezetessé teszi a tudományos fejtegetéseket s alkalmassá a könyvet szélesebb rétegek érdeklődésére is.

PÁLDY RÓBERT

Horváth Mihály: Muzsikáló Pécs

(Pécs városi Tanács kiadása)

Pécs városát már a múlt században országsgazda zenevárosnak nevezték. Nemcsak azért, mert ebben a városban a lakosság mindenkor szerette, kedvelte és szép számmal művelte a muzsikát, hanem azért is, mert Pécs zenei téren az egész ország számára adni tudott, és példájával sok esetben termékenyítőleg hatott hazánk kultúréletére. E pezsgő, eleven fejlődést eredményeiben ismerjük ugyan, de részleteiben, összefüggéseiben már kevésbé. Régi adósságot törleszt tehát a városi tanács művelődésügyi osztályának kiadásában most megjelent „Muzsikáló Pécs” című könyv, melyet Várhalmi Oszkár nagy ügybuzgalommal és fáradhatatlan lelkesedéssel 30 éven át gyűjtött anyagából Horváth Mihály, a pécsi Zeneiskola igazgatója irt.

A „Muzsikáló Pécs” régen várt, hézagpótló mű. Írója maga is muzsikus, és — mint írja: részben maga is benne volt a dolgok áramában, mégis tárgylagos tudott lenni, „sine ira et studio” írta meg könyvét.

A 12 ív terjedelmű munka 1686-ban, a török pusztítás sötét, reménytelennek látszó képével indul és 1958 jövőbe sugárzó, diadalmas jelenével fejeződik be. Ami e két évszám között Pécs zeneéletében csírázott, fejlődött, megvalósult — arról szól e könyv. „Azt szeretném megrajzol-

ni, hogy szerény kezdetekből hogyan nőtt, áradt a muzsika folyama Pécsen, és hogy az 1945-ös felszabadulás a pécsi zenekultúra fejlődésére milyen roppant nagy hatású volt. Közel 370 esztendő pécsi zenei törekvéseit és eredményeit vázolom a következő lapokon, hihetetlen mennyiségű művészi munka, energia, fáradság, lelkesedés és a muzsika iránti szeretet fekszik e zenekultúra munkásainak fáradozásaiban; az ő emléküket igyekeztem felidézni és továbbadni” — írja Előszavában Horváth Mihály.

E célt általában sikerült Horváth Mihálynak megvalósítani. A könyv olvasásakor, első áttekintésre is elkápráztató az adatok és a feldolgozott anyag óriási tömege. A szerző ennek ellenére hangsúlyozza, hogy nem tarthatott igényt teljességre. Néhol mégis zavaróan feleslegesnek, elaprózottnak, részletesnek éreztük, különösen a XX. század első évtizedeinek leírását (pl. az egyes kórusok gyakori karmesterváltozásainak pontos regisztrálását). A könyvben felhalmozott adatok, nevek, hangversenyműsorok, dátumok látszólagos zsúfoltságot azonban szerencsésen enyhíti a mű világos szerkezeti felépítése. Áttekinthető módon, korszakos felosztásban mutatja be a város zenei életének legjellemzőbb sajátosságait, fejlődésének útját és fokát, az

egyes korszakok számottevő művészeit, egyesületeit, ének- és zenekarait, hangversenyéletét. Különösen érdekes és sok újat tartalmaz a Pécsi zenei életének legkorábbi szakaszát ismertető rész. Ez a megoldás lehetőséget nyújt arra, hogy egy-egy jelentős zenei intézmény — mint pl. a Pécsi Dalárda vagy a Zenekedvelők Egyesülete — működését, annak jelentőségét, hatását Pécs zenei életének egészére, összefüggéseiben érzékeltesse. Ez a következetesen végigvitt szerkezeti forma lehetővé teszi azt is a szerző számára, hogy — bizonyos keretek között — Pécs társadalmi életének alakulására, a kulturális élet színvonalának változásaira, nem utolsósorban a pécsi munkásság művelődési lehetőségeire is fényt vetítsen. Így pl. Horváth Mihály, a vérbeli zenepedagógus, igen helyesen látja, hogy egy város zenei életében milyen jelentőségű a zeneoktatás. E témáról szólva bőven idéz a korabeli városi tanács jegyzőkönyveiből, amelyek akaratlanul is igen sokat mondanak el az akkori pedagógusok szociális helyzetéről, megbecsüléséről, a város anyagi helyzetéről. Oldalszámra is jelentős helyet kaptak a pécsi munkáldalkörök, melyek nemcsak arra szolgáltak, hogy a munkásság zenei és szórákózási igényeit kielégítsék: lényeges szerepük volt a munkásoñtudat és összetartozandóság kialakításában. Rendkívül érdekes kordokumentum az 1936-os nagyszabású országos munkásdalosegyesületi hangverseny eddig kevésbé ismert beöszöntőjének bátorhangú, jövőbe mutató szövege. Érdeme a könyvnek, hogy a pécsi hangversenyélet jelentős — mondhatnánk szenzációs eseményei (pl. Liszt Ferenc pécsi hangversenye, külföldi és fővárosi hírességek, Bartók és Kodály pécsi vendégszereplései stb.) mellett — igen helyesen — és igen meleg hangon méltatja azon pécsi művészek és zenészek érdemét, akik évtizedeken át szerepléseikkel előkészítették és biztosították a tálajt a magasabb művészet befogadására. Horváth Mihály könyve tehát nem egyszerű adatgyűjtemény, mely öncélú eiszigeteltségében mutatja be Pécs zenei életének fejlődését. Épp ellenkezőleg: a társadalmi, politikai, gazdasági viszonyok alakulásával szoros összefüggésben tárja

elénk anyagát. Ilyen megfogalmazásban ez is új színt jelent a Péccsel foglalkozó irodalomban.

A „Jelenkor 1945-től” című részben Horváth Mihály gondos részletességgel mutatja be a felszabadulást követő években új lendülettel meginduló zenei életet. Az új zeneiskola, a Zeneművészeti Szakiskola, a régi kórushagyományokon újjászülető pécsi kórusélet és a mindennél virágzóbb hangversenyélet leírása teszi teljessé könyvét.

A „Muzsikáló Pécs” kötetet számos fénykép, rajz egészíti ki. (A képszerkesztés gondossága és a díszítő rajzok Martyn Ferenc érdeme.) Lexikális rész is csatlakozik a könyvhöz, mely azok rövid életrajzi adatait tartalmazza, akik Pécsről indultak el a világsiker felé, vagy akik Pécsen működtek, illetve működnek. Néhány adatközlési pontatlanság elkerülhető lett volna (pl. Amtmann Prosper halálózási éve más a történeti részben és más a lexikális részben). Érdeklődésre tarthat számot az „Apróságok a régi Pécs zenei életéből” című fejezet, mely rövid, zömmel humoros, anekdóta-szerű történeteket tartalmaz. A könyv már említett oriai adathalmazának áttekinthetősége Horváth Mihálynak is gondot okozhatott, mert szükségesnek látta, hogy függetlenül külön „Zenei naptár”-ban tegye közzé azokat a zenei eseményeket, jobbára hangversenyeket, amelyek az előző részből kimaradtak. Vitatható, nem lett volna-e szerencsésebb megoldás Pécs hangversenyéletét teljes egészében időrendi sorrendben külön fejezetben összeállítani és közzétenni. Az egyes korokat tárgyaló fejezetekben elsöztörtan ismertett hangversenyélet így egységesen tárult volna az olvasó elé, ugyanakkor a sok adat, név, műsorrészletezés nem fékezte volna le a könyv egyébként pergő ritmusát.

E nagy gonddal és szeretettel megírt könyvből ékesen kiviláglik, hogy írója, Horváth Mihály nagyon szereti Pécs városát. Köszönet neki, valamint Várhalmi Oszkárnak, és a könyvet kiadó városi tanácsnak, hogy ezt a ritka érdekességű és értékű gyűjteményt most a nagyközönség kezébe adták.

NÁDOR TAMÁS

Pályázati felhívás

hazánk felszabadulásának 15. évfordulója tiszteletére

Pécs megyei jogú város tanácsa végrehajtó bizottságának Művelődésügyi Osztálya a felszabadulás 15. évfordulója tiszteletére irodalmi- és táncdráma pályázatot hirdet.

FELTETEEK:

1. A pályamű követelménye, hogy hazánk felszabadulása, vagy a felszabadulást követő 15 év élményanyagából merítse témáját. Tükrözze megváltozott, állandóan alakuló, fejlődő életünket, művészi módon dolgozza fel országos, vagy pécs-baranyai jellegű problémáinkat, eredményeinket. Törekedjenek a szerzők korunk társadalmi változásainak, a hétköznapiak hőseinek, az egyszerű dolgozó embereknek, a fiataloknak színvonalas, realista ábrázolására.

2. Pályázni lehet táncdrámával, egyfelvonásos drámával, verssel, elbeszélő költeménnyel, elbeszéléssel.

3. A pályázaton bárki részt vehet. Már nyomtatásban megjelent, vagy előadott művel pályázni nem lehet.

4. A pályázat jelíges. A jelíggel ellátott borítékban feltüntetendő a pályázó neve és lakcíme.

5. A pályázat beküldésének határideje: 1960. augusztus 20.

A pályázat eredményének kihirdetése: 1960. november 7.

6. A pályamű gépelt formában „Felszabadulási pályázat” felírással Pécs m. Város Tanácsa VB művelődésügyi Osztálya Pécs, Széchenyi tér 1. címre küldendő.

7. A pályázatra küldendő táncdráma alatt szöveggönyv, koreográfia és zene együtt értendő. Az augusztus 20-i határidőig a szöveggönyv és a partitúra küldendő be, valamint a mű időtartamának pontos megjelölése és a táncbemutató időpontjának megjelölése. A bíráló bizottság a táncokat szeptember 1 és október 15 között nézi meg, tehát a táncbemutatót e két dátum között kell megrendezni.

A PÁLYÁZAT DÍJAI:

1. Táncdráma:	I. díj	4 500 Ft
	II. díj	3 000 Ft
	III. díj	2 000 Ft
2. Egyfelvonásos dráma	I. díj	2 000 Ft
	II. díj	1 500 Ft
	III. díj	1 000 Ft
3. Vers, elbeszélő költemény	I. díj	1 500 Ft
	II. díj	1 000 Ft
	III. díj	500 Ft
4. Elbeszélés:	I. díj	1 500 Ft
	II. díj	1 000 Ft
	III. díj	500 Ft

A színvonalas, értékes pályaművek közlését biztosítjuk.

A díjak visszatartásának jogát nem megfelelő művek esetében fenn tartjuk.

Pécs, 1960. február 1.

*Pécs m. Város Tanácsa VB
Művelődésügyi Osztálya*

A tehetségkutató pályázat anyagának feldolgozása — a beérkezett pályaművek nagy száma miatt — még tart. A tehetségkutató pályázat eredményét következő számunkban közöljük.